

W.I. Lenin

**Het imperialisme als
hoogste stadium van het kapitalisme**

www.MinisterieVanPropaganda.org

В. ЛЕНИНЪ (ВЛ. ИЛЬИЧЪ)

**ИМПЕРІАЛИЗМЪ,
НАКЪ НОВѢЙШІЙ ЭТАПЪ
КАПИТАЛИЗМА.**

(Популярный очеркъ).

СКОЛАДЪ ИЗДАВАНІЯ:
Книжній отдѣлъ и магазинъ „Мисль и Слово“
Петроградъ, Покровскій пер., 2, кв. 9 и 10. Тел. 227—62.
1917 г.

Inhoud:

I. De concentratie van de productie en de monopolies

II. De banken en hun nieuwe rol

III. Financierskapitaal en financiersoligarchie

IV. De export van kapitaal

V. De verdeling van de wereld tussen de verbonden van kapitalisten

VI. De verdeling van de wereld tussen de grote mogendheden

VII. Het imperialisme als bijzonder stadium van het kapitalisme

VIII. Parasitisme en ontbinding van het kapitalisme

IX. De kritiek op het imperialisme

X. De plaats van het imperialisme in de geschiedenis

Inleiding

De laatste 15-20 jaar, vooral na de Spaans-Amerikaanse (1898) en de Boerenoorlog (1899-1902), gebruikt de economische, zowel als de politieke literatuur in de Oude en Nieuwe Wereld steeds meer het begrip “imperialisme” om het huidige tijdperk te kenschetsen. In 1902 verscheen te Londen en New York het “Imperialisme” van de Engelse econoom J.A. Hobson. De schrijver, wiens burgerlijk sociaal-reformisme en pacifisme in wezen overeenkomt met het huidige standpunt van de voormalige marxist K. Kautsky, gaf een zeer goede en uitvoerige beschrijving van de voornaamste politieke en economische bijzonderheden van het imperialisme.^[1] In 1910 verscheen te Wenen het werk van de Oostenrijkse marxist Rudolf Hilferding: “Het financierskapitaal” (Russische vertaling, Moskou, 1912). Afgezien van ‘s schrijvers fout inzake de geldtheorie en een zekere neiging het marxisme met het opportunisme te verzoenen, geeft dit werk een uitermate waardevolle theoretische analyse van de “jongste fase in de ontwikkeling van het kapitalisme” — zoals de ondertitel van Hilferdings boek luidt.^[2] In wezen beperkt alles wat de laatste jaren over het imperialisme werd geschreven — met name in het geweldig aantal artikels over dit onderwerp in tijdschriften en kranten, zowel als in resoluties, bvb. van de congressen te Chemnitz^[3] en Bazel (herfst 1912) — zich vrijwel tot de door beide genoemde schrijvers ontvouwde, of juist gezegd samengevatte ideeën...

Hieronder zullen wij trachten in beknopte en zo populair mogelijke vorm, het onderling verband der fundamentele economische trekken van het imperialisme uiteen te zetten. Bij de niet-economische kant van de zaak kunnen wij niet stilstaan, hoezeer deze dit ook verdient. Verwijzingen naar de literatuur en andere aantekeningen, die wellicht niet alle lezers interesseren, brengen wij aan het eind van de brochure.

Noten:

^[1] Lenin heeft J. A. Hobsons boek “Imperialism. A Study” zeer grondig bestudeerd en in 1904 zelfs in het Russisch vertaald. In zijn “Schriften over het imperialisme” die voorstudies van het onderhavige boek inhouden, heeft Lenin niet alleen Hobson, maar ook vele andere burgerlijke economen uitvoerig besproken en gekritiseerd. — (Red.)

^[2] Hoewel Lenin het feitenmateriaal dat Hilferding in zijn boek geeft, herhaaldelijk gebruikt om het monopolisme te kenschetsen, kritiseert hij deze schrijver toch voortdurend wanneer het om diens onmarxistische stellingen en conclusies gaat. Door de politiek van de economie te scheiden, komt Hilferding tot onjuiste definities en verdoezelt hij de doorslaggevende rol van de monopolies onder het imperialisme en de zich toespitsende tegenstellingen die daarvan het gevolg zijn, zoals de verdeling en de strijd om de herverdeling van de wereld, het parasitisme en de verrotting van het kapitalisme. — (Red.)

^[3] Hier wordt bedoeld de resolutie over het imperialisme en de oorlog, die op 20 September 1912 te Chemnitz werd aangenomen op het congres van de Duitse sociaaldemocraten. In deze resolutie werd de imperialistische politiek gehekelde en speciaal de aandacht gevestigd op het grote belang van de strijd voor de vrede. — (Red.)

I. De concentratie van de productie en de monopolies

De geweldige groei van de industrie en het opvallend snelle proces van concentratie van de productie in steeds grotere ondernemingen is een van de meest kenmerkende bijzonderheden van het kapitalisme. De meest volledige en nauwkeurige gegevens over dit proces vinden wij in de moderne bedrijfsstatistieken.

In Duitsland bijvoorbeeld bedroeg het aantal grote industriebedrijven (d.w.z. met meer dan 50 loonarbeiders) in 1882-3, in 1895-6, en in 1907-9 op de duizend. Van elke honderd arbeiders werkten er in deze bedrijven respectievelijk 22, 30 en 37. Maar de concentratie van de productie is veel sterker dan die van de arbeiders, omdat de arbeid in grote bedrijven veel productiever is. Daarop wijzen de gegevens over de stoommachines en de elektrische motoren. Indien men datgene neemt wat men in Duitsland de industrie in ruimere zin noemt, d.w.z. de handel, de verkeersmiddelen enz. inbegrepen, dan krijgen wij het volgende beeld: van de 3.265.623 ondernemingen zijn 30.588 grootbedrijven, ofwel slechts 0,9 procent. Van de 14,4 miljoen arbeiders werken 5,7 miljoen in deze grote bedrijven, ofwel 39,4 procent; van de 8,8 miljoen paardenkrachten van de stoommachines bezitten zij er 6,6 miljoen, ofwel 75,3 procent en van de 1,5 miljoen kilowatt elektrische energie — 1,2 miljoen, ofwel 77,2 procent. Minder dan 6,6 procent van de ondernemingen beschikken over meer dan driekwart van alle energie! De 2,97 miljoen kleine bedrijven (met niet meer dan vijf loonarbeiders), die 91 procent van het totaal aantal ondernemingen uitmaken, beschikken slechts over 7 procent van de energie! Enkele tienduizenden zeer grote bedrijven zijn alles; miljoenen kleine bedrijven zijn niets!

In 1907 waren er in Duitsland 586 ondernemingen met 1000 en meer arbeiders. Zij beschikten over bijna een tiende deel (1,38 miljoen) van het totaal aantal arbeiders en over bijna een derde (32 procent) van de totale energie.^[4] Het geldkapitaal en de banken maken dit overwicht van een handvol zeer grote ondernemingen, zoals wij zullen zien, nog drukkender, en wel in de meest letterlijke zin van het woord, want miljoenen kleine en gemiddelde, ja zelfs een deel van de grote “ondernemers”, blijken in werkelijkheid volkomen afhankelijk te zijn van een paar honderd miljonairs-financiers.

In een ander vooraanstaand modern kapitalistisch land, de Verenigde Staten van Noord Amerika, neemt de concentratie van de productie nog sterker toe. Hier omvat de statistiek de industrie in de engere zin van het woord en groepeerde de bedrijven naar de totale waarde van de jaarlijkse productie. In 1904 waren er 1900 zeer grote bedrijven met een productie van 1 miljoen dollar en meer (0,9 procent van de 216.180); met 1,4 miljoen arbeiders (25,6 procent van de 5,5 miljoen) en een productie van 5,6 miljard dollar (38 procent van de 14,8 miljard). Vijf jaar later, in 1909 waren de overeenkomstige cijfers: 3060 grote ondernemingen (1,1 procent van de 268.491) met twee miljoen arbeiders (30,5 procent van de 6,6 miljoen), en een productie van 9 miljard (43,8 procent van 20,7 miljard).^[5]

Bijna de helft van 's lands totale productie is in handen van slechts één procent van de bedrijven. En deze 3000 reuzenbedrijven omvatten 258 takken van industrie.^[6] Hieruit blijkt duidelijk dat de concentratie op een bepaalde trap van haar ontwikkeling — men kan wel zeggen vanzelf — tot vlakbij het monopolie leidt. Want enige tientallen reuzenbedrijven kunnen onderling gemakkelijk tot overeenstemming komen, terwijl anderzijds de concurrentie wordt bemoeilijkt en juist de grote omvang van de ondernemingen monopolistische tendensen schept. Deze overgang van concurrentie tot monopolie is een bijzonder belangrijk — zonet het belangrijkste — verschijnsel in de economie van het jongste kapitalisme, en wij zullen er ons uitvoerig mee bezig houden. Maar eerst moeten wij een eventueel misverstand uit de weg ruimen.

De Amerikaanse statistiek noemt 3000 reuzenbedrijven in 250 takken van industrie. Er zouden dus 12 bedrijven van de grootste omvang in iedere tak van industrie voorkomen.

Maar dat is niet zo. Niet in iedere tak van industrie bestaan er grote bedrijven. Anderzijds vertoont het kapitalisme dat zijn hoogste trap van ontwikkeling heeft bereikt een uiterst belangrijke bijzonderheid — de zogenaamde combinatie, het samengaan in één onderneming van verschillende takken van industrieën die ofwel op elkaar volgende processen van de grondstoffenbewerking betreffen (bvb. het smelten van ruw ijzer uit erts, het verwerken van ijzer tot staal en verder misschien de productie van het een of andere eindproduct uit staal), ofwel takken van industrieën die ten opzichte van elkaar een aanvullende rol spelen (bvb. de verwerking van afval of bijproducten; de productie van verpakkingsmateriaal, enz.).

“De combinatie”, schrijft Hilferding, “vereffent conjunctuurverschillen en verzekert de gecombineerde ondernemingen daarom een grotere stabiliteit van de winstvoet. Ten tweede bewerkt de combinatie de uitschakeling van de handel. Ten derde bevordert zij technische verbeteringen en dus ook het maken van extra winst, vergeleken met de eenzijdige (niet gecombineerde) bedrijven. Ten vierde versterkt zij de positie van het gecombineerde bedrijf in vergelijking met het eenzijdige, — versterkt het in de concurrentiestrijd tijdens sterke depressies, wanneer het dalen van de grondstoffenprijzen achterblijft bij het dalen van de leveringsprijzen.” [7]

De Duitse burgerlijke econoom Heymann die een speciaal werk heeft gewijd aan de beschrijving van de “gemengde”, d.w.z. gecombineerde bedrijven in de Duitse ijzerindustrie, zegt:

“De afzonderlijke ondernemingen raken beknelde tussen de hoge grondstoffenprijzen en de lage leveringsprijzen”. Het volgende beeld ontstaat: “Enerzijds bleven de grote steenkoolmaatschappijen over, die enige miljoenen tonnen kolen produceren, stevig georganiseerd zijn in hun steenkoolyndicaat en nauw verbonden met de grote staalbedrijven en hun staalsyndicaat. Deze 400.000 ton staal per jaar producerende reuzenondernemingen, met steenkool-, erts- en staalverwerkende bedrijven en hoogovens van overeenkomstige omvang; met 10.000 arbeiders die in de kazernes van de fabriekskolonies wonen; soms zelfs met eigen spoorwegen en havens — zijn tegenwoordig de typische vorm van het Duitse metallurgiebedrijf. En de concentratie gaat steeds verder. De afzonderlijke bedrijven worden steeds groter; steeds meer al of niet gecombineerde ondernemingen groeien tot reuzenondernemingen samen en vinden in een half dozijn grote banken te Berlijn hun steun en leiding. Ten opzichte van de Duitse mijn- en staalindustrie is het exacte bewijs geleverd voor de juistheid van de concentratieleer van Karl Marx; althans voor een land als het onze, waar de industrie door invoerrechten en vrachttarieven wordt beschermd. De mijn- en staalindustrie van Duitsland is rijp voor onteigening”. [8]

Tot zo'n conclusie moest een, bij wijze van uitzondering consciëntieus, burgerlijk econoom komen. Let wel dat hij Duitsland een bijzondere plaats inruimt, wegens de bescherming van de industrie door hoge invoerrechten. Maar deze omstandigheid kon de concentratie en de vorming van monopolistische verbonden van de ondernemers, kartels, syndicaten, enz. slechts versnellen. Het is buitengewoon belangrijk, dat in Engeland, het land van de vrijhandel, de concentratie eveneens tot monopolisme voert, hoewel ietwat later en wellicht in een andere vorm. Prof. Herman Levy schrijft in zijn speciale studie “Monopolies, kartels en trusts” op grond van gegevens over de economische ontwikkeling:

“In Groot-Brittannië is het de aanzienlijke omvang van de onderneming en van haar productie-capaciteit, die een monopolistische tendentie doet ontstaan. Ten eerste omdat de grote investeringen per bedrijf, zodra de concentratie is begonnen, het verschaffen van kapitaal voor nieuwe ondernemingen, en daarmee ook hun oprichting steeds meer bemoeilijkt. Ten tweede (en dit schijnt ons belangrijker) betekent iedere nieuwe onderneming, die gelijke tred wil houden met de op grondslag van het concentratieproces ontstane reuzenbedrijven, zulk een verhoogd aanbod van nieuwe producten, dat deze alleen met winst verkocht kunnen worden bij een enorme stijging van de vraag, of anders onmiddellijk de prijzen zullen drukken

tot een zowel voor hen zelf als voor de monopolistische kartels niet meer rendabel peil". In tegenstelling tot andere landen, waar de beschermende rechten de vorming van kartels vergemakkelijken "kan in Groot-Brittannië het uitbuiten van monopolistische voordelen door kartels en trusts alleen dan plaats hebben, wanneer het aantal concurrerende ondernemingen beperkt is tot een gering aantal, in de regel niet meer dan een paar dozijn aparte firma's... Hier treedt voor een heel economisch gebied de invloed van de concentratie-beweging op het ontstaan van grootindustriële monopolie-organisaties kristalhelder aan de dag". [9]

Toen Marx een halve eeuw geleden zijn "Kapitaal" schreef, beschouwde de overwegende meerderheid van de economen de vrije concurrentie als een 'natuurwet'. De officiële wetenschap trachtte het werk van Marx dood te zwijgen. Deze had door zijn theoretische en historische analyse van het kapitalisme bewezen, dat de vrije concurrentie concentratie van de productie voortbrengt, en dat deze concentratie op een bepaalde trap van haar ontwikkeling tot monopolisme voert. Nu is het monopolisme een feit geworden. De economen schrijven stapels boeken, waarin zij de afzonderlijke verschijnselen van het monopolie onderzoeken, en blijven in koor verkondigen dat "het marxisme weerlegd" is. Maar feiten zijn — zoals het Engelse spreekwoord zegt — koppige dingen en daarmee moet men, of men wil of niet, rekening houden. De feiten tonen dat het onderscheid tussen afzonderlijke kapitalistische landen, bijvoorbeeld met betrekking tot protectionisme of vrijhandel, slechts onbetekenende verschillen teweeg brengt wat betreft de vorm of het tijdstip van ontstaan van monopolies. Maar op zichzelf is het ontstaan van het monopolisme door concentratie van de productie, een algemene en fundamentele wet van het tegenwoordige ontwikkelingsstadium van het kapitalisme.

Voor Europa kan men tamelijk nauwkeurig vaststellen op welk tijdstip het oude kapitalisme definitief door het nieuwe werd vervangen, dat is namelijk het begin van de 20e eeuw. In één van de nieuwste samenvattende werken over de geschiedenis van het 'ontstaan van de monopolies' lezen wij:

"Men kan uit de jaren vóór 1860 enkele voorbeelden van kapitalistische monopolies aanhalen; men kan daar in kiemvorm datgene aantreffen wat wij thans zo gewoon vinden, doch dit alles is ten opzichte van de kartels ongetwijfeld niets dan vóórgeschiedenis. Het eigenlijke begin van het moderne monopolisme valt op zijn vroegst in de jaren 1860-1870. De eerste grote ontwikkelingsperiode van de monopolies begint met de internationale depressie in de jaren na 1870, en duurt tot het begin van de jaren '90... Wanneer men Europa als geheel beschouwt, bereikt de vrije concurrentie haar toppunt in de jaren tussen 1860 en 1870. Toen had Engeland de opbouw van zijn ouderwets kapitalistische bestel voltooid. In Duitsland bond dit een beslissende strijd aan tegen handwerk en huisindustrie, en begon zijn eigen bestaansvormen te scheppen... De grote omkeer komt pas na de ineenstorting van 1873, en wel met de daaropvolgende depressie die — met een nauwelijks merkbare onderbreking in het begin van de jaren '80 en een ongewoon heftige korte "boom" omstreeks 1889 — 22 jaar van de Europese economische geschiedenis beslaat... Gedurende de korte hausse-tijd van 1889-1890 maakte men in sterke mate van het kartel-systeem gebruik om voordeel te trekken uit de conjunctuur. Een tamelijk ondoordachte politiek dreef de prijzen nog sneller en nog sterker in de hoogte dan wellicht onder andere omstandigheden zou zijn gebeurd, en bijna al deze kartels eindigden roemloos 'in het graf van de débâcle'. Er volgden nog vijf jaren van slapte en lage prijzen, maar in de industrie was de stemming veranderd. Men beschouwde de depressie nu niet als iets vanzelfsprekends, doch slechts als een stilte, waarop een gunstige conjunctuur moest volgen.

"Zo begon in de kartelvorming een tweede tijdperk. Van voorbijgaand verschijnsel, worden de kartels nu tot een van de grondslagen van het hele economische leven. Zij veroveren het ene gebied na het andere, en in de eerste plaats de grondstoffen-industrie. Reeds in het begin van de jaren '90 werden bij de organisatie van het cokes-syndicaat, naar welks voorbeeld ook

het steenkool-syndicaat werd opgebouwd, kartelvormen uitgewerkt, die later nauwelijks meer verbeterd konden worden. De grote bloei aan het einde van de 19e eeuw en de crisis van de jaren 1900-1903 staan — althans in de mijn- en hoogoven-industrie — voor de eerste maal in het teken van de kartels. Terwijl dit toen nog iets nieuws leek, is het thans voor het algemene bewustzijn vanzelfsprekend dat grote gebieden van het economische leven stelselmatig aan de vrije concurrentie onttrokken worden!”. **[10]**

De voornaamste mijlpalen in de geschiedenis van de monopolies zijn dus:

1. De jaren 1860-'70, — de ontwikkeling van de vrije concurrentie bereikt haar hoogste peil, terwijl van het monopolisme slechts nauwelijks zichtbare kiemen bestaan.
2. Na de crisis van 1873 komt een hele periode waarin zich kartels ontwikkelen, maar deze blijven toch nog uitzonderingen, zijn niet duurzaam — slechts voorbijgaande verschijnselen.
3. Dan de hoog-conjunctuur aan het eind van de 19e eeuw en de crisis van de jaren 1900-1903: de kartels worden tot één van de grondslagen van het hele economische leven. Het kapitalisme is tot imperialisme geworden.

De kartels gaan overeenkomsten aan omtrent verkoopsvoorwaarden, betalingstermijnen, enz. Zij verdelen de afzetgebieden onder elkaar. Zij bepalen de hoeveelheid van de voort te brengen producten. Zij stellen de prijzen vast. Zij verdelen de winst tussen de afzonderlijke ondernemingen enz.

Naar schatting bedroeg het aantal kartels in Duitsland in 1896 ongeveer 250 en in 1905 — 385, waarbij omstreeks 12.000 bedrijven waren aangesloten.**[11]**

Iedereen is echter van mening dat deze cijfers te laag zijn. Uit de boven aangehaalde gegevens van de Duitse industriële statistiek voor 1907 blijkt ontwijfelbaar dat alleen al de 12.000 grootste ondernemingen over ruim de helft van de totaal voortgebrachte energie beschikten. In de Verenigde Staten van Noord Amerika werd het aantal trusts in 1900 op 185, en in 1907 op 250 geschat. De Amerikaanse statistiek maakt onderscheid tussen industriële ondernemingen die aan particulieren, aan firma's en aan maatschappijen behoren. Deze laatste bezaten in 1904 23,6 procent en in 1909 25,9 procent, of wel meer dan een kwart van alle ondernemingen. In deze bedrijven werkten in 1904 70,6 procent en in 1909 75,6 procent (driekwart!) van alle arbeiders; de productie bedroeg 10,9 miljard en 16,3 miljard dollar, of wel 73,7 procent en 79 procent van het totaal.

Niet zelden is in een bepaalde tak van industrie zeventig tot tachtig procent van de productie geconcentreerd in handen van kartels en trusts. Het steenkool-syndicaat van Rijnland-Westfalen beheerste bij zijn oprichting in 1893 86,7 procent en in 1910 reeds 95,4 procent van de totale steenkoolproductie in dit gebied. **[12]** Het zo gevormde monopolie maakt reusachtige winsten en leidt tot het ontstaan van onmetelijke productie-eenheden. De befaamde olietrust in de Verenigde Staten (Standard Oil Company) werd in 1900 opgericht.

“Zijn statutair kapitaal bedroeg 150 miljoen dollar. Er werden voor 100 miljoen gewone aandelen uitgegeven en voor 106 miljoen preferente. Daarop werden in de jaren van 1900 tot 1907 dividenden betaald van 48, 48, 45, 44, 36, 40, 40, 40 procent, in totaal 367 miljoen dollar. Van 1882 tot eind 1907 werd 889 miljoen dollar zuivere winst gemaakt; daarvan werd 606 miljoen als dividend uitbetaald en de rest bij de reserves gevoegd... De bedrijven van de United States Steel Corporation (Staaltrust) telden in 1907 maar liefst 210.180 man personeel,... De grootste Duitse metallurgie-bedrijven, verenigd in de Gelsenkirchener Bergwerkgesellschaft, hadden in 1908 46.048 man personeel”. **[13]**

Reeds in 1902 produceerde de staaltrust 9 miljoen ton staal. **[14]** In 1901 leverde hij 66,3 procent en in 1908 56,1 procent van de totale staalproductie in de Verenigde Staten, **[15]** zijn ertswinning omvatte in dezelfde jaren 43,9 procent en 46,3 procent van het totaal.

Het verslag van de officiële Amerikaanse controle-commissie voor de trusts zegt:

“De superioriteit van de (tabak)trust ten opzichte van zijn concurrenten berust op de grote omvang van zijn bedrijven en zijn voortreffelijke technische uitrusting. De trust heeft sinds

zijn oprichting alles gedaan om de handenarbeid overal in de ruimste mate door machines te vervangen. Hij kocht daarvoor alle patenten op, die hoe dan ook betrekking hadden op de tabakbewerking en gaf hiervoor geweldige sommen uit. Vele patenten bleken in het begin onbruikbaar en de ingenieurs in dienst van de trust moesten ze eerst uitwerken. Eind 1906 werden uitsluitend voor het opkopen van patenten twee dochtermaatschappijen opgericht. Om dezelfde reden heeft de trust eigen gieterijen, machinefabrieken en reparatie-werkplaatsen opgericht. Eén dezer bedrijven, te Brooklyn, geeft gemiddeld aan 300 arbeiders werk; hier worden uitvindingen voor de productie van sigaretten, kleine sigaren, snuiftabak, staniolverpakking, hulzen, pakjes enz. getest en verbeterd”. **[16]**

“Ook andere trusts hebben zogenaamde ‘developping-engineers’ (ingenieurs voor de ontwikkeling van de techniek) in dienst. Deze hebben tot taak nieuwe productiemethoden te ontwikkelen en proeven te nemen met technische verbeteringen. De staaltrust betaalt zijn ingenieurs en arbeiders hoge premies voor uitvindingen die leiden tot technische verbeteringen of verlaging van de productiekosten”. **[17]**

In de Duitse grootindustrie is het technische researchwerk op overeenkomstige wijze georganiseerd, onder andere in de chemische industrie die zich de laatste tientallen jaren zo enorm ontwikkelde. Door de concentratie van de productie ontstonden hier reeds in 1908 twee “topgroeperingen” die eveneens veel van monopolies hadden. Aanvankelijk bestonden deze groeperingen uit een “dubbelverbond” van twee paar enorme fabrieken met kapitalen van 20 à 21 miljoen mark: enerzijds de “Höchster Farbwerke vorm. Meister, Lucius & Bruning” te Höchst am Main, en “Leopold Cassella & Co.” te Frankfurt am Main; anderzijds de “Badische Anilin- und Sodafabrik”, te Ludwigshafen, en de “Farbenfabriken vorm. Friedrich Bayer & Co.”, te Elberfeld. Daarop sloot de ene groep in 1905 en de andere in 1908 elk een overeenkomst met nog een grootbedrijf. Zo ontstonden twee “driebonden”, met een kapitaal van 40 & 50 miljoen mark elk, en tussen deze “verbonden” kwamen reeds “contacten” en “overeenkomsten” over de prijzen enz. tot stand. **[18]**

De concurrentie gaat over in monopolisme. Er vindt een geweldige vooruitgang in de vermaatschappelijking van de productie plaats. In het bijzonder wordt ook het proces van de technische uitvindingen en verbeteringen vermaatschappelijkt.

Dit is al iets heel anders dan de oude vrije concurrentie tussen op zichzelf staande ondernemers die niets van elkaar afweten en voor een markt produceren waarvan zij de capaciteit niet kennen. De concentratie is thans zo omvattend, dat men globaal de omvang van alle grondstoffenbronnen (bvb. ijzererts-voorraden) in een bepaald land — zelfs, zoals wij zullen zien, in een reeks landen, overal ter wereld — kan becijferen. Zulke calculaties worden niet alleen opgesteld, maar ook door de reusachtige monopolistische verbonden gebruikt om zich van deze bronnen meester te maken en ze in één hand te verenigen. De capaciteit van de markt wordt globaal berekend en de verbonden “verdelen” deze dan onder elkaar door middel van een contractuele overeenkomst. De geschoolde arbeidskrachten worden gemonopoliseerd, de beste ingenieurs aangesteld, men maakt zich meester van de wegen en verkeersmiddelen — de spoorwegen in Amerika de scheepvaartmaatschappijen in Europa en Amerika. Het kapitalisme voert in zijn imperialistische stadium tot vlakbij de meest alzijdige vermaatschappelijking van de productie en sleept de kapitalisten tegen wil en dank naar een zekere nieuwe maatschappelijke orde die de overgang vormt van volkomen vrije concurrentie naar volledige vermaatschappelijking.

De productie wordt maatschappelijk, maar de toeëigening blijft privaat. De maatschappelijke productiemiddelen blijven particulier eigendom van een gering aantal personen. Het algemeen bestel van de formeel erkende vrije concurrentie blijft bestaan, maar de druk van de weinige monopolisten op de overige bevolking wordt honderdmaal zwaarder, hinderlijker en ondragelijker.

De Duitse econoom Kestner wijdde een speciaal werk aan de “strijd tussen de kartels en de outsiders”, namelijk de niet tot het kartel behorende ondernemers. Hij noemde dit werk: “De dwang tot organisatie”, terwijl men natuurlijk — wil men het kapitalisme niet mooier voorstellen dan het is — moet spreken van de dwang tot onderwerping aan de verbonden van de monopolisten. Alleen al de opsomming van de middelen die de monopolies toepassen in de modern beschaafde strijd voor “georganiseerdheid” is leerrijk: 1. het onthouden van grondstoffen (... “een van de belangrijkste middelen om tot deelname aan een kartel te dwingen”). 2. Het onthouden van arbeidskrachten door middel van “allianties” (overeenkomsten tussen de kapitalisten en de vakbonden, waarbij de arbeiders slechts mogen werken bij tot het kartel behorende ondernemers). 3. Beletten van de aanvoer. 4. Onmogelijk maken van de afzet. 5. Overeenkomsten met de grossiers, waarbij dezen uitsluitend met het kartel handelsbetrekkingen mogen onderhouden. 6. Planmatig drukken van de prijzen (teneinde de outsiders te ruïneren, worden er miljoenen uitgegeven om een tijdlang onder de kostprijs te verkopen. In de benzine-industrie waren voorbeelden van prijsverlagingen van 40 tot 22 mark, of bijna 50 procent). 7. Het onthouden van krediet. 8. De boycot.

Hier hebben wij reeds niet meer te doen met concurrentiestrijd tussen kleine en grote, technisch achterlijke en technisch vooraanstaande ondernemingen. Wij zien hier hoe de monopolisten degenen wurgen, die zich niet aan het monopolie, zijn druk en willekeur onderwerpen. Dit proces weerspiegelt zich in het bewustzijn van een burgerlijk econoom als volgt:

“Ook op het gebied van zuiver economische activiteit”, schrijft Kestner, “verschuift zich het zwaartepunt van de koophandel in de vroegere betekenis van het woord, naar het organisatorisch-speculatieve. Het meeste succes heeft niet de koopman die -op grond van zijn technische en commerciële ervaring het best de behoeften van de cliënteel begrijpt, die voelt waarnaar latente vraag bestaat en deze weet op te wekken’, — maar het speculatieve genie (?!) dat in staat is de organisatorische ontwikkeling, de mogelijkheid van bepaalde betrekkingen tussen de verschillende ondernemingen en de banken vooruit te berekenen of ook vooruit te voelen”.

Vertaald in gewoon menselijke taal, betekent dit: de ontwikkeling van het kapitalisme is zo ver gekomen dat de warenproductie — hoewel zij nog steeds “heerst” en als grondslag van het ganse economische leven geldt — in werkelijkheid reeds wankelt, en dat de voornaamste winsten ten deel vallen aan de “genieën” inzake financiële machinaties. Deze machinaties en zwendel geschieden op basis van de vermaatschappelijking van de productie, en de geweldige vooruitgang van de mensheid die zich tot deze vermaatschappelijking heeft opgewerkt, komt ten goede aan... speculanten! Wij zullen later zien, hoe de kleinburgerlijk-reactionaire kritiek op het kapitalistische imperialisme daarom droomt van een terugkeer naar de “vrije”, “vreedzame”, en “eerlijke” concurrentie.

“Een blijvende verhoging van de prijzen als gevolg van kartelvorming”, zegt Kestner, “is tot nu toe alleen bij de belangrijkste productiemiddelen, vooral bij steenkool, ijzer, kali geconstateerd — op den duur echter nooit bij de gebruiksartikelen. De overeenkomstige verhoging van de rentabiliteit is eveneens tot de productiemiddelen-industrie beperkt gebleven. Daarbij komt dat de grondstoffen-industrie dank zij de tot dusver gevormde kartels niet alleen ten koste van de verwerkende industrie voordeel heeft wat betreft inkomsten en rentabiliteit, maar dat zij bovendien over deze industrie een onder de vrije concurrentie *ongekende heerschappij* veroverde”.^[19]

De door ons onderstreepte woorden tonen waar het in wezen om gaat, iets wat de burgerlijke economen slechts ongaarne en zelden erkennen en waarvan de huidige verdedigers van het opportunisme met K. Kautsky aan het hoofd, zich zo ijverig trachten af te maken. Op overheersing berustende betrekkingen en het daarmee verbonden machtsmisbruik zijn typerend voor “de nieuwe ontwikkelingsfase van het kapitalisme”, zij moesten

noodzakelijkerwijs voortvloeien en zijn ook voortgevloeid uit de oprichting van almachtige economische monopolies.

Nog een voorbeeld van de manier waarop de kartels huishouden. Daar waar men op alle, of op de voornaamste bronnen van grondstoffen de hand kan leggen, gaat het vormen van kartels en het oprichten van monopolies bijzonder gemakkelijk. Het zou echter onjuist zijn te menen, dat er daarom geen monopolies ontstaan in andere takken van industrieën waar het niet mogelijk is, zich van de grondstoffen meester te maken. Grondstoffen voor de cementindustrie vindt men overal. Maar ook deze industrie heeft in Duitsland een intensieve kartelvorming doorgemaakt. Haar fabrieken zijn in territoriale syndicaten verenigd: het “Zuidduitse”, “Rijnland-Westfaalse” enz. Er zijn monopolieprijzen vastgesteld; 230 tot 280 mark per wagon, bij een kostprijs van 180 mark! De ondernemingen geven van 12 tot 16 procent dividend. Waarbij men niet moet vergeten, dat de “genieën” van de moderne speculatie het verstaan, buiten het voor dividend uitgetrokken gedeelte van de winst, nog grote sommen in hun zakken te doen verdwijnen. Om de concurrentie in een zo winstgevende industrie uit te schakelen, maken de monopolisten zelfs van allerlei kunstgrepen gebruik: er worden leugenachtige geruchten over de slechte toestand van de industrie verspreid; er verschijnen anonieme aankondigingen in de kranten- “Kapitalisten! Hoedt U voor het beleggen van kapitaal in de cementindustrie!” — tenslotte worden de ondernemingen van de “outsiders” (d.w.z. van hen die niet aan de syndicaten deelnemen) opgekocht en men betaalt hun een “schadevergoeding” van 60, 80 -of 150.000 mark. [20] Het monopolie baant zich overal en met alle middelen een weg: met “bescheiden” betaling van schadevergoeding, maar ook met het Amerikaanse “aanwenden” van dynamiet tegen een concurrent.

Dat de crisissen door de kartels zouden worden opgeheven is een sprookje van de burgerlijke economen die het kapitalisme tot iedere prijs willen mooipraten. Integendeel, de in sommige takken van industrie opgerichte monopolies verergeren de chaos die de gehele kapitalistische productie kenmerkt. De voor het kapitalisme als zodanig typische onevenredige ontwikkeling van landbouw en industrieën wordt nog groter. De bevoorrechte positie van de meest gekartelleerde, zogenaamd zware industrieën vooral de ijzer- en steenkool-industrie, veroorzaakt in de andere bedrijfstakken “een nog erger gebrek aan planmatigheid”, zoals door Juidels, de schrijver van een van de beste werken over “De verhouding van de grote Duitse banken tot de industrie”, wordt erkend. [21]

“Hoe ontwikkelder de economie is”, schrijft Liefmann, een onvoorwaardelijk verdediger van het kapitalisme, “des te meer wendt zij zich tot bijzonder riskante of buitenlandse projecten die zeer range tijd voor hun ontwikkeling eisen, of tenslotte tot zulke die slechts een lokale betekenis hebben”. [22]

Het verhoogde risico is per slot van rekening met de geweldige toename van het kapitaal verbonden, dat als het ware overloopt, over de grens stroomt enz. Daarbij brengt de versnelde ontwikkeling van de techniek steeds meer elementen van onevenredigheid tussen de verschillende takken van de economie, steeds meer chaos en crisissen met zich mee. Dezelfde Liefmann is gedwongen te erkennen:

“Waarschijnlijk wachten de mensheid in niet al te verre toekomst nieuwe grote omwentelingen op het gebied van de techniek, die ook op de economische organisatievormen hun invloed zullen uitoefenen...” (elektriciteit, luchtvaart,...) “In de regel pleegt zich in zulke tijden van fundamentele economische veranderingen ook een sterke speculatie te ontwikkelen...” [23]

En de crisissen — van iedere aard, de economische het meest, maar niet alleen de economische — versterken op hun beurt in geweldige mate de tendentie tot concentratie en monopolievorming. Ziehier de bijzonder leerrijke beschouwing van Juidels over de betekenis van de crisis van 1900 die zoals men weet, de rol van een keerpunt in de geschiedenis van de moderne monopolies speelde:

“De crisis van 1900 trof naast de reuzenbedrijven in de voornaamste takken van de industrie ook vele bedrijven met een naar de tegenwoordige begrippen verouderde organisatie, de zuivere”, (d.w.z. niet gecombineerde) “ondernemingen welke door de golf van industriële hoogconjunctuur omhoog waren gebracht. De prijsdaling en de vermindering van de vraag brachten deze zuivere’ ondernemingen in een noodtoestand, waarvan bij de gecombineerde reuzenbedrijven of in het geheel niet, of slechts voor zeer korte tijd sprake was. Hierdoor leidde de jongste crisis (van 1900) in veel hogere mate tot industriële concentratie dan de vroegere, die van 1873. Deze selecteerde weliswaar, maar bij het toenmalige peil van de techniek toch niet zozeer, dat er een monopolie ontstond van de ondernemingen die de crisis hadden weten te overwinnen. Zo’n duurzaam monopolie bezitten de hedendaagse reusachtige ondernemingen in de ijzer- en elektriciteitsindustrie evenwel in hoge mate, en in geringere mate ook de ondernemingen van de machine-industrie en bepaalde delen van de metaalindustrie, het verkeerswezen en andere takken. Dit dankzij hun gecompliceerde techniek, hun grootscheepse organisatie en de macht van hun kapitaal”.^[24]

Het monopolisme — zie hier het laatste woord van de “jongste ontwikkelingsfase van het kapitalisme”. Maar onze voorstelling van de feitelijke macht en betekenis van de moderne monopolies zou uiterst onvoldoende, onvolledig en gebrekkig zijn, indien wij geen rekening hielden met de rol van de banken.

Noten:

^[4] Zie “Annalen des deutschen Reichs”, 1911 Zahn (1), S. 165-169.

^[5] “Statistical Abstract of the United States”, 1912, p. 202.

^[6] Sinds Lenin dit neerschreef is de concentratie van de productie in Amerika nog enorm toegenomen. De monopolies die het grootste deel van het bedrijfsleven beheersen, spelen thans zowel in de economie als in de politiek van de Verenigde Staten een beslissende rol. 1958 telde men daar 373.000 industriële ondernemingen waarvan er 343 een omzet van meer dan 100 miljoen dollar hadden. 50 procent van al het personeel (zonder landbouw en staatsbedrijven) was in dienst bij slechts 200 grote ondernemingen. Onder de grootste industriële reuzen telt men er 36 met een omzet van meer dan 1 miljard dollar, terwijl 22 over actieven van meer dan 1 miljard beschikken. Deze 36 concerns streken 37 procent van de totale winst op en de 500 grootste industriële monopolies legden de hand op 76 procent van alle winsten van de industries — (Red.)

^[7] “Finanzkapital”, 2e druk, s. 254.

^[8] Hans Gideon Heymann, “Die gemischten Werke im deutschen Grosseisengewerbe”. Stuttgart 1904, S. 256 en 278.

^[9] Hermann Levy, “Monopole, Kartelle und Trusts”, Jena 1909, S. 286, 290, 298. 133

^[10] Th. Vogelstein, “Die finanzielle Organisation der kapitalistischen Industrie und die Monopolbildungen” in “Grundriss der sozialökonomie”, Tübingen 1914, Vle afd., S. 222 e.v. — zie van dezelfde auteur: “Organisationsformen der Eisenindustrie und Textilindustrie in England und Amerika”, Band 1, Leipzig 1910.

^[11] Dr. Riesser, “Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhange mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland”, 4e druk 1912, S. 149. Zie ook: Robert Liefmann, “Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation”, 2e druk, 1910, S. 25.

^[12] Dr. Fritz Kestner, “Der Organisationszwang. Eine Untersuchung über die Kämpfe zwischen Kartellen und Aussenseitern”. Berlin 1912, S. I 1.

^[13] R. Liefmann: “Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effectenwesen”. Jena 1909, S. 212, S. 218.

^[14] Dr. S. Tschierschky, “Kartell und Trust”, Göttingen 1903, S. 13.

^[15] Th. Vogelstein, “Organisationsformen”, S. 275.

[16] “Report of the Commissioner of Corporations on the Tobacco-industry”, Washington 1909, p. 266, geciteerd naar het boek van Dr. Paul Tafel: “Die nordamerikanischen Trusts und ihre Wirkungen auf den Fortschritt der Technik”, Stuttgart 1913, S. 48.

[17] Dr. Tafel e.d. S. 49.

[18] Riesser, in het genoemde werk, 3e druk, 1910, blz. 547 en 548. De kranten brengen (juni 1916) berichten over een nieuwe reusachtige trust die de hele chemische industrie van Duitsland moet verenigen.

[19] Kestner, c.c. blz. 254.

[20] Ludwig Eschwege, “Zement”, in “Die Bank”, 1909, 1. S. 115 e.v.

[21] Otto Jeidels, “Das Verhdlnis der deutschen Grossbanken zur Industrie, mit besonderer Berileksichtigung der Eisenindustrie”, Leipzig 1905, S. 271.

[22] Robert Liefmann, “Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften”, S. 434.

[23] e.d. S. 465 en 466.

[24] Jeidels. S. 108.

II. De banken en hun nieuwe rol

De belangrijkste en oorspronkelijke functie van de banken is de bemiddeling bij betalingen. In verband daarmee maken de banken braakliggend geldkapitaal tot functionerend, d.w.z. tot winstgevend kapitaal. Ze brengen allerlei geldelijke inkomsten bijeen en stellen deze ter beschikking aan de klasse der kapitalisten.

Naarmate het bankwezen zich ontwikkelt en in enkele weinige instellingen geconcentreerd wordt, ontgroeien de banken aan de rol van bescheiden bemiddelaars en worden tot almachtige monopolisten die beschikken over bijna het gehele geldkapitaal van de gezamenlijke kapitalisten en middenstanders, zowel als over het grootste deel van de productiemiddelen en grondstoffen in een bepaald land, of in een hele reeks landen. Dit plaatsmaken van talrijke bescheiden bemiddelaars voor een handvol monopolisten vormt een van de fundamentele processen waarmee het kapitalisme uitgroeit tot kapitalistisch imperialisme. Daarom moeten wij in de eerste plaats bij de concentratie van het bankwezen stilstaan.

In de jaren 1907-1908 beschikten de Duitse kredietbanken met een aandelenkapitaal van meer dan 1 miljoen mark, over 7 miljard mark aan deposito's, in 1912-1913 bedroegen deze deposito's reeds 9,8 miljard mark. Een toename met 40 procent in vijf jaren. Van deze 2,8 miljard toename kwam 2,75 miljard voor rekening van 57 banken met een kapitaal van meer dan 10 miljoen mark elk. De verdeling van de deposito's over de grote en kleine banken was als volgt: **[25]**

PERCENTAGE VAN ALLE DEPOSITO'S				
	Bij de 9 Berlijnse grote banken	Bij de overige 48 banken met een kapitaal van meer dan 10 miljoen mark	Bij 115 banken met een kapitaal van 1-10 miljoen mark	Bij de kleine banken (met een kapitaal van minder dan 1 miljoen mark)
1907-08	47	32.5	16.5	4
1912-13	49	36	12	3

De grote banken waarvan negen over bijna de helft van alle deposito's beschikten, hadden de kleine verdrongen.

Hierbij is echter geen rekening gehouden met allerlei momenten, zoals bvb. het feit dat zeer vele kleine banken feitelijk filialen van de grote werden enz. Daarover zullen wij verderop spreken.

Eind 1913 schatte Schulze-Gävernitz dat negen grote Berlijnse banken over 5,1 miljard mark van de totaal ongeveer 10 miljard deposito's beschikten. **[26]** Met betrekking tot het hele bankkapitaal, inclusief de deposito's schreef deze auteur:

“De negen grote Berlijnse banken met de bij hen aangesloten instellingen, beheerden eind 1909 11,3 miljard mark, d.i. ongeveer 83 procent van het totale Duitse bankkapitaal. De Deutsche Bank' die, met de bij haar aangesloten banken, ongeveer 3 miljard mark beheert, is naast de directie van de Pruisische Staats- spoorwegen, de grootste — en bovendien in hoge mate gedecentraliseerde — kapitaal-concentratie in de oude wereld”. **[27]**

We hebben de vermelding van de “aangesloten” banken onderstreept, want ze betreft een van de belangrijkste kenmerken van de moderne kapitalistische concentratie. De grote ondernemingen en vooral de banken verslinden niet alleen letterlijk de kleine, maar “binden” ze ook aan zich, onderwerpen ze, nemen ze op in “hun” groep, in hun “concern”, door middel van participatie — zoals de technische term luidt — aan hun kapitaal, door middel van aankopen of ruilen van aandelen, door een systeem van kredietverlening, enz. enz. Prof. Liefmann wijdde heel een omvangrijk “werk” van vijf honderd bladzijden aan de beschrijving van de moderne “participatie- en financieringsmaatschappijen” **[28]**, waarin hij helaas zeer onbenullige “theoretische” bespiegelingen aan het dikwijls onbegrepen feitenmateriaal heeft toegevoegd. **[29]** Waartoe dit stelsel van “participatie” met betrekking tot de concentratie leidt, wordt het best aangetoond in het werk van de bankier Riesser over de grote Duitse

banken. [30] Maar vóór we tot zijn gegevens overgaan, nog een concreet voorbeeld van het “participatie-stelsel”.

De “groep” van de “Deutsche Bank” is een van de grootste, zo niet de grootste van alle grote bankgroepen. Om de belangrijkste banden te kunnen onderscheiden die de banken van deze groep bijeenhouden, moet men verschil maken tussen participatie van de eerste, tweede en derde graad, of wat op hetzelfde neerkomt, tussen afhankelijkheid van de eerste, tweede en derde graad (van de kleinere banken ten opzichte van de “Deutsche Bank”). Men krijgt dan het volgende beeld: [31]

De Deutsche Bank neemt deel:	Afhankelijkheid in de eerste graad	Afhankelijkheid in de tweede graad	Afhankelijkheid in de derde graad
Blijvend	bij 17 ander banken	daarvan 9 in 34	daarvan 4 in 7
Onbekende duurt	bij 5 andere banken	—	—
Van tijd tot tijd	bij 8 andere banken	daarvan 5 in 14	daarvan 2 in 5
<i>Totaal</i>	bij 30 banken	daarvan 14 in 48	daarvan 6 in 9

Onder de 8 banken, die van tijd tot tijd in de eerste graad van de “Deutsche Bank” afhankelijk zijn, behoren drie buitenlandse banken: een Oostenrijkse (de Weense “Bankverein”) en twee Russische (de “Siberische Handelsbank” en de “Russische Bank voor Buitenlandse Handel”). Alles samen behoren tot de groep van de “Deutsche Bank”, direct of indirect, geheel of ten dele 87 banken, en het totaal aan eigen of vreemd kapitaal waarover de groep beschikt bedraagt tussen de 2 en 3 miljard mark.

Het is duidelijk dat een bank die aan het hoofd van zo’n groep staat en met een half dozijn niet veel kleinere banken overeenkomsten sluit voor bijzonder grote en voordelige financiële operaties, als bvb. staatsleningen, reeds aan de rol van “bemiddelaar” is ontgroeid en tot een verbond van een handvol monopolisten is geworden.

Hoe snel zich juist aan het eind van de 19e en het begin van de 20e eeuw de concentratie van het bankwezen in Duitsland voltrok blijkt uit de volgende, door ons in verkorte vorm van Riesser overgenomen gegevens:

6 Berlijnse grote banken				
Jaar	Kantoren in Duitsland	Depositokassen en wisselkantoren in Duitsland	Geregelde deelname in Duitse aandelenbanken	Totaal kantoren
1895	16	14	1	42
1900	21	40	8	80
1911	104	276	63	450

Wij zien hoe snel een dicht net van kanalen ontstaat, dat het gehele land omvat, alle kapitalen en geldinkomsten centraliseert en duizenden verbrokkelde bedrijven in één enkel, algemeen nationaal-kapitalistisch bedrijf, en tenslotte zelfs in één kapitalistisch wereldbedrijf samenvat. De “decentralisatie” waarover Schulze-Gävernitz in het hierboven aangehaalde citaat uit naam van de huidige burgerlijke economie spreekt, is in werkelijkheid niet anders dan de onderwerping van een steeds groter aantal vroeger betrekkelijk “onafhankelijke”, of juister gezegd, lokaal-(plaatselijk) beperkte economische eenheden, aan één centrum. In werkelijkheid is dit dus centralisatie, — het versterken van de rol, de betekenis en de macht van de monopolische reuzen.

In de oudere kapitalistische landen is dit “net van banken” nog dichter. In Engeland (met Ierland) bedroeg in 1910 het aantal filialen van alle banken 7151. Vier grote banken hadden ieder meer dan 400 filialen (van 447 tot 689); nog vier andere elk meer dan 200, en elf hadden elk meer dan 100 filialen.

In Frankrijk ontwikkelden drie zeer grote banken: “Crédit Lyonnais”, “Comptoir National” en “Société Générale” — hun activiteiten en filialen op de volgende wijze:[\[32\]](#)

Jaar	Kantoren in de provincie	in Parijs	Totaal	Eigen kapitaal	Vreemde gelden
1870	47	17	64	200	427
1890	192	66	258	265	1,245
1909	1,033	196	1,229	887	4,363

Om een beeld te geven van de “betrekkingen” van een moderne grote bank, brengt Riesser gegevens over het aantal brieven, dat de “Diskonto-Gesellschaft”, een van de grootste banken in Duitsland en in de hele wereld (met een kapitaal van 300 miljoen mark in 1914) heeft verzonden en ontvangen:

Jaar	Ingekomen brieven	Verstuurde brieven
1852...	6,135	6,292
1870...	85,800	87,513
1900...	533,102	626,043

Bij de grote Parijse bank “Crédit Lyonnais” steeg het aantal rekeningen van 28.535 in 1875 tot 633.539 in 1912. **[33]**

Aanschouwelijker dan lange redeneringen tonen deze eenvoudige getallen hoe met de concentratie van het kapitaal en de toeneming van de omzet van de banken hun betekenis principieel verandert. Uit de alleenstaande kapitalisten vormt zich één collectieve kapitalist. Als een bank de rekening- courant voor enkele kapitalisten bijhoudt, is dit kennelijk een zuiver technische, uitsluitend als hulpdienst te waarden operatie. Maar wanneer deze activiteit reusachtige afmetingen aanneemt zal het blijken, dat een handjevol monopolisten de handels- en industriële zaken van de hele kapitalistische maatschappij aan zich onderwerpt. Dankzij hun connecties, het bijhouden van de lopende rekeningen en andere financiële operaties krijgen zij de mogelijkheid zich eerst een nauwkeurig beeld te vormen van een kapitalistische onderneming, deze dan te controleren en vervolgens te beïnvloeden door het krediet aan bepaalde voorwaarden te verbinden, om tenslotte haar lot geheel en al te bepalen, de rentabiliteit vast te stellen, haar kapitaal te onttrekken, of haar de gelegenheid te geven haar kapitaal snel en in grote omvang te vermeerderen, enz.

Wij noemden zoëven de 300 miljoen mark van de “Diskonto-Gesellschaft” te Berlijn. De kapitaal-uitbreiding van deze instelling was een episode in de strijd om de hegemonie tussen twee van de grootste Berlijnse banken: de “Deutsche Bank” en de “Diskonto-Gesellschaft”. In 1870 was de eerste nog een nieuweling en beschikte slechts over een kapitaal van 15 miljoen mark; de tweede over 30 miljoen. In 1908 had de eerste een kapitaal van 200 miljoen, de tweede van 170 miljoen. In 1914 verhoogde de eerste zijn kapitaal tot 250 miljoen mark en de tweede tot 300 miljoen door middel van fusie met een andere eersterangs bank, de “Schaffhausensche Bankverein”. Daarbij gaat deze strijd om de hegemonie natuurlijk gepaard met steeds talrijker en solider “overeenkomsten” tussen de beide banken. Deze gang van zaken dwingt zelfs bankspecialisten die in economische aan- gelegenheden op een standpunt staan dat niet verder gaat dan uiterst gematigde, keurig burgerlijke hervormingen, tot de volgende conclusies:

“Andere banken zullen dezelfde weg inslaan”, schreef het Duitse tijdschrift “Die Bank” in verband met de kapitaaluitbreiding van de “Diskonto-Gesellschaft” tot 300 miljoen, “en van de 300 personen die Duitsland thans economisch regeren, zullen er mettertijd 50, 25 of nog minder overblijven. Men mag ook niet verwachten, dat de nieuwste concentratiebeweging zich tot het bankwezen zal beperken. De nauwere banden tussen de banken leiden natuurlijk ook tot toenadering tussen de industriële concerns die ze begunstigen... en op een goede dag zullen wij wakker worden en ons de ogen uitwrijven: om ons heen zullen wij alleen trusts zien en in het verschiep de noodzakelijkheid de particuliere monopolies door staatsmonopolies te vervangen. En toch hebben wij ons in de grond van de zaak niets anders te verwijten, dan dat wij aan de ontwikkeling van de dingen de vrije, zij het door het aandelenstelsel een weinig versnelde loop hebben gelaten.”**[34]**

Ziehier een staaltje van de hulpeloosheid van de burgerlijke publicistiek, van welke de burgerlijke wetenschap zich slechts onderscheidt door een mindere mate van oprechtheid en door het streven, het wezen van de zaak te verdoezelen. Men “wrijft zich de ogen uit” bij de gevolgen van de concentratie; — men “berispt” de regering van het kapitalistische Duitsland of de kapitalistische “maatschappij” (“ons”); — men vreest “versnelling” van de concentratie ten gevolge van het invoeren van de aandelen, — zoals de Duitse “kartel-specialist” Tschierschky de Amerikaanse trusts vreest en “de voorkeur geeft” aan de Duitse kartels, want deze zouden de “technische en economische ontwikkeling niet zo overhaasten als de trusts” [35]. Is dat geen hulpeloosheid?

Maar feiten blijven feiten. Duitsland kent geen trusts; er zijn “alleen maar” kartels. Niettemin wordt het geregeerd door niet meer dan 300 kapitaal-magnaten, wier aantal bovendien onophoudelijk afneemt. In ieder geval zijn het de banken die de kapitaal-concentratie en de vorming van monopolies in alle kapitalistische landen, onder alle mogelijke vormen van bankwetgeving, geweldig versterken en versnellen.

Een halve eeuw geleden schreef Marx in “Het Kapitaal”, dat de banken “de vorm, en uitsluitend de vorm voor een algemene boekhouding en verdeling van de productiemiddelen op maatschappelijke schaal, doen ontstaan.” De door ons aangehaalde gegevens over de groei van het bankkapitaal; over het toenemend aantal kantoren en filialen, zowel als rekeningen van de grote banken enz., tonen ons concreet deze “algemene boekhouding” van de klasse der kapitalisten in haar geheel. Zelfs niet alleen van de kapitalisten, want de banken zamelen — zij het tijdelijk — ook zuur verdiend geld in van kleine ondernemers, kantoorpersoneel en een dunne bovenlaag van de arbeiders. Formeel gesproken roepen de moderne banken — drie à zes van de grootste in Frankrijk, zes à acht in Duitsland — die over miljarden en miljarden beschikken een “algemene verdeling van de productiemiddelen” in het leven. Deze is echter naar haar inhoud volstrekt niet “algemeen”, maar particulier d.w.z. aangepast aan de belangen van het grote — vooral allergrootste, monopolistische — kapitaal. Dit doet verhoudingen ontstaan waaronder de massa van de bevolking een hongerbestaan leidt, de ontwikkeling van de landbouw hopeloos achter blijft bij die van de industries en binnen deze zelf de “zwaarindustrie” de overige takken aan zich schatplichtig maakt.

Op het gebied van de vermaatschappelijking van de kapitalistische economie beginnen de spaarbanken en de postkantoren met de banken te concurreren omdat zij meer “gedecentraliseerd” zijn dan de banken, d.w.z. hun invloed over steeds meer gebieden uitbreiden, over steeds verder afgelegene oorden, over al bredere kringen van de bevolking. Hier volgen vergelijkende gegevens die een Amerikaanse commissie heeft bijeengebracht over de ontwikkeling van de deposito’s bij de banken en spaarbanken:[36]

DEPOSITO'S (in miljarden mark)							
Jaar	Engeland		Frankrijk		Duitsland		
	Bank deposito's	Spaarbank gelden	Bank	Spaar	Bank	Deposito bij de kredietverenigingen	Spaar
1880...	8.4	1.6	?	0.9	0.5	0.4	2.6
1888...	12.4	2.0	1.5	2.1	1.1	0.4	4.5
1908...	23.2	4.2	3.7	4.2	7.1	2.2	13.9

De spaarbanken, die 4 en 4,25 procent rente betalen, zijn gedwongen voor hun kapitalen een “rendabele” belegging te zoeken en zich in te laten met wissel-, hypotheek- en andere operaties. De grenzen tussen bank en spaarbank “worden steeds vager”. De kamers van koophandel te Bochum en te Erfurt eisen bvb. dat het aan de spaarbanken “verboden” wordt, “zuivere” bankzaken te doen, zoals het disconteren van wissels; zij eisen dat het “bank”-bedrijf van de postkantoren besnoeid zal worden. Het is alsof de bankmagnaten vrezen, dat het staatsmonopolie hen van een volkomen onverwachte zijde zal besluipen. Maar deze vrees heeft natuurlijk geen grotere betekenis dan bvb. de concurrentie tussen twee afdelingschefs op één en hetzelfde kantoor. Want enerzijds beschikken per slot van rekening dezelfde bankmagnaten over de miljarden van de spaarbanken; en anderzijds dient het staatsmonopolie onder het kapitalisme slechts om de miljonairs van deze of gene tak van industrie die door bankroet bedreigd worden, uit de brand te helpen.

Dat het oude kapitalisme waar de vrije concurrentie heerste wordt afgelost door het nieuwe, monopolistische, komt onder meer tot uitdrukking in de afnemende betekenis van de beurs. “Die Bank” schrijft:

“De beurs is sinds lang niet meer de onontbeerlijke bemiddelaar van het geldverkeer, zoals vroeger toen de banken het grootste deel van de emissies nog niet onder hun vaste klanten konden plaatsen”.**[37]**

“De zegswijze, iedere bank is een beurs’ bevat meer waarheid naarmate de bank groter is en de concentratie in het bankwezen zich ontwikkelt”.**[38]**

“Terwijl vroeger, in de jaren tussen 1870 en 1880, de beurs met haar jeugdige uitpattingen”, (een “fijne” toespeling op de beurskrach van 1873, **[39]** op de schandalen bij het oprichten van naamloze vennootschappen **[40]** enz.), “het tijdperk van Duitslands industrialisatie opende, kunnen de banken en de industrie zich tegenwoordig wel alleen redden’. De heerschappij van onze grote banken over de beurs bewijst slechts dat de Duitse industriestaat volkomen georganiseerd is. Indien de inwerking van de automatisch functionerende economische wetten hierdoor verminderd en die van de bewuste regeling door de banken buitengewoon uitgebreid wordt, krijgt een klein aantal leidende personen een onmetelijke economische verantwoordelijkheid”.**[41]**

Dit schrijft de bij alle imperialisten gezaghebbende apologeet van het Duitse imperialisme, prof. Schulze-Gävernitz die overigens slechts een “kleinigheid” tracht te verdoezelen, en wel dat deze “bewuste regeling” door de banken bestaat in het plukken van het publiek door een handvol “volledig georganiseerde” monopolisten. De taak van een burgerlijk professor bestaat nu eenmaal niet in het blootleggen van de ganse mechaniek — niet in het ontmaskeren van de streken van de bankmonopolisten, maar in het verbloemen van hun transacties.

Riesser, een econoom en bankier met nog meer gezag, maakt zich eveneens met een paar nietszeggende frasen af van feiten die onmogelijk ontkend kunnen worden:

“Daaruit volgt dan ook, dat de beurs steeds meer de voor de hele economie en voor het effecten-verkeer absoluut noodzakelijke eigenschap verliest van niet alleen de nauwkeurige maatstaf, maar ook een bijna automatisch werkende reguleur te zijn van de bij haar samenvloeiende economische bewegingen”. [42]

Met andere woorden: — het oude kapitalisme, het kapitalisme van de vrije concurrentie, met de beurs als absoluut onmisbare reguleur, gaat tot het verleden behoren. Het werd afgelost door een nieuw kapitalisme dat de duidelijke tekenen vertoont van een soort overgangsverschijnsel, een mengsel van vrije concurrentie en monopolisme. Natuurlijk dringt zich de vraag op, waarin dan dit nieuwste kapitalisme “overgaat”, maar de burgerlijke geleerden vrezende deze vraag te stellen.

“Dertig jaar geleden deden de vrij concurrerende ondernemers negen tiende van het economische werk, dat niet aan de vaardige handen van de arbeiders kon worden overgelaten. Tegenwoordig vervullen beambten negen tiende van deze economische hoofdarbeid. Het bankwezen staat aan het hoofd van deze ontwikkeling”. [43]

Deze erkenning van Schulze-Gävernitz leidt steeds weer tot de vraag — waartoe dan het jongste kapitalisme, het kapitalisme in zijn imperialistische stadium, de overgangsvorm is...

Bij de weinige banken die door het concentratie-proces aan de top van de kapitalistische economie overblijven, bemerkt men natuurlijk het steeds sterkere streven naar monopolistische overeenkomsten, naar een trust van banken.

In Amerika heersen niet negen, maar twee zeer grote banken — die van de miljardairs Rockefeller en Morgan — over een kapitaal van elf miljard mark. [44] In Duitsland bracht het, door ons hierboven aangehaalde opslokken van de “Schaffhausensche Bankverein” door de “Diskonto-Gesellschaft”, de “Frankfurter Zeitung” [45] het blad van de beursbelangen, tot het volgende oordeel:

“Met de toenemende concentratie van de banken wordt het aantal instellingen, waartoe men zich om grote kredieten kan wenden, steeds geringer. De grote industrie wordt steeds afhankelijker van slechts enkele bankgroepen. De banden tussen industrie en financiers beperken de vrijheid van beweging van de industriële maatschappijen, die op het bankkapitaal zijn aangewezen. Daarom beschouwt de grote industrie de toenemende trustvorming onder de banken met gemengde gevoelens. Herhaaldelijk moest men immers constateren dat de grote bankgroepen afspraken begonnen te maken, die op een beperking van de concurrentie moeten uitlopen”. [46]

Telkens en telkens weer loopt de ontwikkeling van het bankwezen uit op monopolisme!

De nieuwe rol van de banken treedt waarschijnlijk het meest aanschouwelijk naar voor met betrekking tot hun nauwe verband met de industrie. Wanneer de bank wissels van een bepaalde ondernemer disconteert, voor hem een rekening- courant opent enz., verandert zo'n handeling op zich zelf geen jota aan de onafhankelijkheid van die ondernemer en de bank beperkt zich tot de rol van bescheiden bemiddelaar. Maar wanneer deze operaties talrijker worden en zich consolideren; wanneer de bank enorme kapitalen in haar handen concentreert; wanneer het bijhouden van een rekening courant de bank in de gelegenheid stelt — en dat gebeurt immers — om de economische positie van de gegeven onderneming steeds

nauwkeuriger en vollediger te leren kennen, dan wordt de industriële kapitalist steeds afhankelijker van de bank.

Daarbij ontstaat een soort personele unie tussen de banken en de grootste industriële en handelsondernemingen. Ze smelten samen door concentratie van het aandelenbezit, doordat de bankiers lid worden van de raad van toezicht (of van de directie) van de handels- en industriële ondernemingen en omgekeerd. De Duitse econoom Jeidels heeft zeer nauwkeurige gegevens verzameld over dit soort van concentratie van kapitaal en ondernemingen. De zes grootste Berlijnse banken waren door hun directeuren in 344 industriële maatschappijen vertegenwoordigd en door hun leden van de raad van toezicht nog eens in 407, tezamen in 751 maatschappijen. In 289 maatschappijen hadden zij minstens twee leden in de raad van toezicht, of bezetten zij de post van voorzitter. Deze handels- en industrie-maatschappijen behoorden tot de meest verschillende bedrijfstakken en betroffen zowel het verzekeringswezen als het transport, restaurants, theaters, kunstnijverheid enz. Aan de andere kant zaten er in de raden van toezicht van die zelfde zes banken (in 1910) 51 grootindustriëlen, onder wie een directeur van de firma Krupp, een van de reusachtige scheepvaartmaatschappij “Hapag” (Hamburg-Amerika-lijn) enz. enz. Elk van de zes banken nam van 1895 tot 1910 deel aan de emissie van aandelen en obligaties voor vele honderden industriemaatschappijen, en wel van 281 tot 419. [47]

De “personele unie” van de banken met de industrie wordt aangevuld door een “personele unie” van beide met de regering. Jeidels schrijft:

“In de raad van toezicht, reserveert men vrijwillig plaatsen voor personen met een klinkende naam en ook voor vroegere staatsambtenaars die niet weinig faciliteiten (!) kunnen verschaffen in de omgang met de regering... In de raad van toezicht van een grote bank heeft gewoonlijk een lid van het parlement of van de Berlijnse gemeenteraad zitting”.

De groot-kapitalistische monopolies schieten dus op alle mogelijke “natuurlijke” en “bovennatuurlijke” manieren als paddestoelen uit de grond. Arbeidsverdeling tussen de enkele honderden financiële koningen van de moderne kapitalistische maatschappij wordt als het ware systeem:

“Deze uitbreiding van de activiteiten van enkele groot-industriëlen” (die tot de bankdirecties gaan behoren enz.) “en de beperking van de bevoegdheden van provinciale bankdirecteuren tot een bepaald industrieel district, gaan gepaard aan een zekere toenemende specialisatie van de bankdirecteuren naar bedrijfstakken. Zo’n specialisatie is alleen denkbaar bij een grote omvang van het gehele bankwezen, met name van zijn verbindingen met de industrie. Deze arbeidsverdeling voltrekt zich in twee richtingen: enerzijds specialiseert één van de bankdirecteuren zich op de industrie in haar geheel; anderzijds worden de overige directeuren lid van de raad van toezicht van bepaalde ondernemingen, of groepen van ondernemingen, die onderling naar bedrijf of belangen verwant zijn” (het kapitalisme heeft zich reeds opgewerkt tot georganiseerd toezicht op de afzonderlijke ondernemingen)... “De een legt zich speciaal toe op de binnenlandse industries of soms alleen op de West-Duitse” (West-Duitsland is het industrieel meest ontwikkelde deel van Duitsland), “anderen op de betrekkingen met vreemde staten en de buitenlandse industries kaderkwesities, beurszaken enz. Daarnaast is dan dikwijls iedere bankdirecteur verantwoordelijk voor een bepaald district of een bepaalde tak van industries waarin hij als commissaris iets te vertellen heeft, de een werkt voornamelijk in de raad van toezicht van elektriciteitsmaatschappijen, de ander in die van de chemische fabrieken, bierbrouwerijen of suikerfabrieken, weer anderen vindt men slechts in enkele geïsoleerde industrie-ondernemingen, daarentegen des te meer in de raad van toezicht van verzekeringsmaatschappijen... Het staat vast, dat naarmate omvang en verscheidenheid van de operaties van de grote banken toenemen, onder hun leiders een steeds grotere arbeidsverdeling plaats heeft. Hierdoor worden dezen als het ware iets boven de zuivere bankzaken verheven, en deskundiger op het speciaal gebied van bepaalde takken van

industrie. Het doel van dit alles is ze geschikter te maken om binnen de industriële invloedssfeer van de bank werkzaam te zijn. Dit systeem van de banken wordt aangevuld door het streven deskundigen op industrieel gebied, ondernemers, gewezen hoge ambtenaren, vooral die bij de spoorwegen of het mijnwezen in dienst waren, tot leden van hun eigen raad van toezicht, of die van hun dochterbanken te maken, enz.” [48]

Soortgelijke instellingen treffen wij ook bij het Franse bankwezen aan, alleen in een iets andere vorm. Zo heeft bvb. een van de drie grootste Franse banken, de “Crédit Lyonnais”, een speciaal “bureau voor financiële studies” (Service des études financières) georganiseerd, waaraan meer dan vijftig ingenieurs, statistici, economen, juristen enz. vast verbonden zijn. Dit bureau kost zes à zeven honderdduizend frank per jaar en is in acht afdelingen gesplitst: de ene verzamelt speciaal gegevens over industrie-ondernemingen, de andere bestudeert de algemene statistiek, een derde — de spoorweg- en scheepvaartmaatschappijen, een vierde — de effecten, een vijfde — de financiële verslagen enz. [49]

Het resultaat is enerzijds, een steeds grotere samensmelting of (volgens een rake uitdrukking van N. Boecharin) een vergroeiën van het bank- en industrie-kapitaal; anderzijds een uitgroeiën van de banken tot instellingen van waarlijk “universeel karakter”. Het is noodzakelijk woordelijk te citeren wat Jeidels — een schrijver die deze zaak beter dan wie ook heeft onderzocht — over dit vraagstuk schrijft:

“Als resultaat van het onderzoek van de gezamenlijke industriële betrekkingen, constateren wij het universele karakter van de financiële instellingen die voor de industrie werkzaam zijn. In tegenstelling tot andere soorten banken en in tegenstelling tot de soms in de literatuur gestelde eisen, dat de banken zich op een bepaald gebied of op een bijzondere bedrijfstak moeten specialiseren om niet de grond onder de voeten te verliezen, — trachten de grote banken hun verbindingen met de industriële ondernemingen naar plaats en soort van bedrijf zo veelzijdig mogelijk te maken. Zij trachten de ongelijkmatigheden in de verdeling van het kapitaal naar plaats of bedrijf, die uit de geschiedenis van elke afzonderlijke onderneming zijn te verklaren, meer en meer op te heffen. Enerzijds streven zij naar algemene, anderzijds naar duurzame en intensieve relaties met de industrie. Beide tendenties worden door de zes grote banken reeds in vrijwel dezelfde hoge mate verwezenlijkt.”

Uit handels- en industriekringen hoort men niet zelden klachten over het “terrorisme” van de banken. Dat is geen wonder, wanneer de grote banken zo “commanderen” als uit het volgende voorbeeld blijkt.

Op 19 november 1901 richtte zich een van de z.g. Berlijnse D-banken (de namen van de vier grootste banken te Berlijn beginnen met de letter D.) tot de directie van het Noordwest-Middelduits Cementsyndicaat met de volgende brief:

“Te oordelen naar de door u op 18 dezer in de Reichsanzeiger gepubliceerde meedeling, moeten wij rekening houden met de mogelijkheid, dat op de aanstaande algemene vergadering van uw syndicaat, de dertigste dezer maand, besluiten zullen worden genomen, die in de leiding uwer onderneming ons niet schikkende veranderingen kunnen teweegbrengen. Om deze reden zijn we tot ons diep leedwezen gedwongen, het u verleende krediet hiermede op te zeggen... Indien op deze algemene vergadering echter geen voor ons onaangename besluiten zullen worden genomen, en indien wij in dit opzicht door voor ons aannemelijke waarborgen ook voor de toekomst beveiligd zullen worden, — verklaren wij ons gaarne bereid, over het openen van een nieuw krediet met u in onderhandeling te treden”. [50] Eigenlijk zijn dit dezelfde klachten als van het kleine kapitaal over de druk van het grote; alleen is hier een heel syndicaat in de situatie van het “kleine” kapitaal geraakt! De oude strijd tussen het kleine en het grote kapitaal wordt op een nieuwe, onmetelijk hogere trap van ontwikkeling hernieuwd. Het is duidelijk, dat de middelen waarmee de over miljarden beschikkende grote banken ook de technische ontwikkeling voort kunnen stuwten, in geen enkel opzicht vergeleken kunnen worden met de vroegere. De banken richten bvb. speciale genootschappen op voor technisch

onderzoek, waarvan de resultaten uiteraard alleen ten goede komen aan ‚bevriende’ industriële ondernemingen. Hiertoe behoren het “Genootschap tot bestudering van de elektrische spoorwegen”, het “Centraal Bureau voor elektrische spoorwegen”, het “Centraal Bureau voor technisch-wetenschappelijke onderzoeken”, enz.

De leiders van de grote banken zien natuurlijk zelf wel in dat er zekere nieuwe verhoudingen in de economie tot stand komen, maar zij staan daar hulpeloos tegenover:

“Wie in de loop van de laatste jaren de mutaties in de directies en raden van toezicht van de grote banken heeft gevolgd”, schrijft Jeidels, “moest wel opmerken, hoe langzamerhand personen aan het roer kwamen, die een actief ingrijpen in de algemene ontwikkeling van de industrie voor de noodzakelijke en steeds actueler wordende taak van de grote banken houden, en hoe zich daaruit tussen dezen en de oudere bankdirecteuren zakelijke en dikwijls ook persoonlijke tegenstellingen ontwikkelden. Het gaat er hierbij in de grond van de zaak om, of de banken, als kredietinstellingen niet te lijden hebben van deze inmenging hunnerzijds in het industriële productie-proces, of de solide beginselen en de zekere winst niet opgeofferd worden aan een activiteit die niets gemeen heeft met krediet-verschaffing, en die de bank op een gebied brengt, waar zij meer dan tot nu toe is blootgesteld aan de blinde heerschappij van de industriële conjunctuur. Terwijl vele oudere bankdirecteuren dit standpunt verdedigen, beschouwt de meerderheid van de jongeren het actiever ingrijpen op industrieel gebied als een noodzaak. Dezelfde noodzaak die met de moderne groot-industriële ontwikkeling, ook de grote banken en de hedendaagse industriële bank- zaken in het leven geroepen heeft. Beide partijen zijn het er slechts over eens, dat voor de nieuwe activiteiten van de grote banken voorlopig geen vaste beginselen, noch concrete doeleinden bestaan” [51]

Het oude kapitalisme heeft zich overleefd. Het nieuwe is een overgang tot iets anders. “Vaste beginselen en concrete doeleinden” voor de “verzoening” van het monopolie met de vrije concurrentie, te vinden, is natuurlijk een hopeloze zaak. In de mond van de practici klinkt de realiteit heel anders, dan de ambtelijke lofzang op de aantrekkelijkheid van het “georganiseerde” kapitalisme uit de mond van Schulze-Gävernitz, Liefmann en dergelijke “theoretici”.

In welke periode neemt nu de “nieuwe activiteit” van de grote banken definitief een vaste vorm aan? — Op deze belangrijke vraag vinden wij bij Jeidels een vrij nauwkeurig antwoord:

“Het nieuwe soort banden tussen de bedrijven, met nieuwe vormen en nieuwe organen, nl. de tegelijk centraal en perifeer georganiseerde grote banken, ontstaat als karakteristiek economisch verschijnsel nauwelijks eerder dan in de jaren ‘90 van de vorige eeuw. In zekere zin valt dit beginpunt zelfs pas in het jaar 1897 met zijn grote fusies, die de nieuwe vorm van gedecentraliseerde organisatie allereerst om redenen van industriële bankpolitiek invoeren. Men kan dit beginpunt misschien ook nog later stellen, omdat pas de crisis van 1900 een geweldige versnelling en versterking van het concentratieproces, zowel in de industrie als in het bankwezen teweegbracht, en de betrekkingen met de industrie tot het feitelijk monopolie van de grote banken maakte, waarbij deze betrekkingen zelf aanmerkelijk nauwer en intensiever werden”. [52]

Het begin van de 20e eeuw is dus het keerpunt van het oude naar het nieuwe kapitalisme, van de heerschappij van het kapitaal-in-het-algemeen naar die van het financierskapitaal.

Noten:

[25] Alfred Lansburgh, “Fünf Jahre deutsches Bankwesen”, in ‘Die Bank’, 1913, Nr. 8, S. 728.

[26] In zijn “Schriften over het imperialisme” oefende Lenin uitvoerig kritiek uit op Schulze-Gävernitz van wie hij schreef: “Overall en steeds klinkt bij Schulze-Gävernitz de zegepraal van het Duitse imperialisme door, de zelfverheerlijking van een ‘varken’, (Red.)

[27] Schulze-Gävernitz “Die deutsche Kreditbank” in Grundriss der Sozialökonomik, afd. V,

Tübingen 1915, S. 12 en 13-7.

[28] Robert Liefmann, “Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie fiber den modernen Kapitalismus und das Effectenwesen.” 1e dr. Jena 1909, S. 212.

[29] Over R. Liefmann schreef Lenin in zijn “Schriften over het imperialisme”, dat deze een “enorme ezel is, die zich met zijn eigen stomme definities die alle om het woordje substitutie draaien, aftobt...” — (Red.)

[30] J. Riesser, “Die deutsche Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhang mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland”, Jena 1910-1912.

[31] Alfred Lansburgh, “Das Beteiligungssystem im deutschen Bankwesen”, in “Die Bank” 1910, 1. S. 500.

[32] Eugen Kaufmann, „Das französische Bankwesen”, Tiibingen 1911, S. 356 en 362.

[33] Jean Lescure, “L'épargne en France”, Paris, 1914, p. 52.

[34] A. Lansburgh, “Die Bank mit den 300 Millionen”, in “Die Bank” 1914, 1. S. 426.

[35] Tschierschky, o.c., S. 128.

[36] Gegevens van de amerikaanse „National Monetary Commission” in “Die Bank” („Statistiek der Depositen- und Spargelder”), 1910 11. S. 1200. 1913, S. 811, 1022 en 1914, S. 713.

[37] “Die Bank”, 1914, 1. S. 316.

[38] Dr. Oscar Stillich, “Geld- und Bankwesen”, Berlin 1907, S. 169

[39] In het begin van de jaren ‘70 leidden de grote expansie van het kredietwezen en de grond- en beurspeculaties tot een beurskrach die op 9 mei 1873 te Wenen begon. In 24 uur tijd daalde de waarde van de papieren met honderden miljoenen mark, hetgeen een hele reeks faillissementen ten gevolge had. Deze catastrofe aan de beurs sloeg over op Duitsland. — (Red.)

[40] De schandalen in de zg. “Gründer-tijd” (de jaren ‘70 van de vorige eeuw) waren het gevolg van de ongebreidelde speculatie in grond en effecten, waarmee de opkomende bourgeoisie in Duitsland snel rijk werd. — (Red.)

[41] Schulze-Gävernitz, “Die deutsche Kreditbank” in “Grundriss der Sozialökonomik”, Tübingen 1915, S. 101.

[42] Riesser, o.c., 4e dr., blz. 629.

[43] Schulze-Gävernitz, “Die deutsche Kreditbank” in “Grundriss der Sozialökonomik”, Tübingen 1915, S. 151.

[44] “Der Money-Trust” in ‘Die Bank’, 1912, 1. S. 435.

[45] De “Frankfurter Zeitung” bestond van 1856 tot 1943 te Frankfurt am Main als het orgaan van de grote Duitse beursmensen. In 1949 verscheen het weer als orgaan van de West-Duitse monopolisten, onder de naam “Frankfurter Allgemeine Zeitung”. — (Red.)

[46] Geciteerd bij Schulze-Gävernitz, in “Grundriss der Sozialökonomik”, S. 155.

[47] Jeidels en Riesser, in de genoemde werken.

[48] Jeidels, o.c. S. 156-157.

[49] E. Kaufmann, “Die Organisation der französischen Depositen-Grossbanken”, in “Die Bank”, 1909. 11, SS. 854 e.v.

[50] Dr. Oscar Stillich, “Geld- und Bankwesen”, Berlin 1907, S. 147.

[51] Jeidels, o.c. S. 183 en 184.

[52] Jeidels, o.c. S. 181.

III. Financierskapitaal en financiersoligarchie

“Een steeds toenemend deel van het industrie-kapitaal”, schrijft Hilferding, “behoort niet aan de industriëlen die het gebruiken. Zij krijgen slechts de beschikking over het kapitaal door bemiddeling van de bank die tegenover hen de eigenaar vertegenwoordigt. Anderzijds moet de bank een steeds groter deel van haar kapitaal in de industrie vastleggen. Daardoor wordt zij in steeds groter mate industrieel kapitalist. Ik noem het bankkapitaal, dus kapitaal in geldvorm dat op deze wijze metterdaad in industrieel kapitaal veranderd is, het financierskapitaal”. Financierskapitaal is dus “kapitaal waarover de banken beschikken en dat de industriëlen gebruiken”. [53]

Deze definitie is onvolledig, in zoverre zij niet wijst op één van de belangrijkste aspecten van de zaak, namelijk op het zodanig toenemen van de concentratie van productie en kapitaal, dat deze concentratie tot het monopolie leidde en leidt. Maar in Hilferdings hele uiteenzetting en vooral in de beide hoofdstukken die voorafgaan aan dat, waaraan deze definitie is ontleend, wordt de rol van de *kapitalistische monopolies* onderstreept.

De concentratie van de productie, de daaruit ontspruitende monopolies, het samensmelten of vergroeien van de banken met de industries — ziedaar de wordingsgeschiedenis van het financierskapitaal en de inhoud van dit begrip. Wij moeten thans overgaan tot de beschrijving van de wijze waarop de “activiteiten” van de kapitalistische monopolies, in een milieu van algemene warenproductie en particuliere eigendom, onvermijdelijk tot heerschappij van de financiersoligarchie leiden. Wij wijzen erop dat de vertegenwoordigers van de Duitse — en niet alleen van de Duitse — burgerlijke wetenschap, zoals Riesser, Schulze-Gävernitz, Liefmann e.a., zonder uitzondering apologeten zijn van het imperialisme en het financierskapitaal. In plaats van de “mechaniek” van het ontstaan van de oligarchie, van haar methoden, haar omvang en haar “zondige en niet zondige” inkomsten, haar verbinding met de parlementen enz. enz. te ontmaskeren, verdoezelen en vergoelijken zij ze. Zij maken zich van deze “vervloekte kwesties” af met zwaarwichtige en duistere frases, met een beroep op het “verantwoordelijkheidsgevoel” van de bankdirecteuren en met lofredes op het “plichtsbef” van de Pruisische ambtenaren. Zij houden zich ernstig bezig met futiliteiten en volkomen onernstige wetsontwerpen over “toezicht” en “reglementering”. Zij spelen theoretisch verstoppertje, zoals bvb. in de volgende “wetenschappelijke” definitie, ontsproten aan het brein van professor Liefmann: “**De handel is de bedrijfsactiviteit, gericht op het verzamelen, in voorraad houden en ter beschikking stellen van goederen**” [54] (Vetkursief van de professor zelf), waaruit volgt, dat er al handel bestond bij de oermens die nog geen ruil kende, en dat deze ook zal bestaan in de socialistische maatschappij!

Maar de monsterachtige feiten die de monsterachtige heerschappij van de financiersoligarchie kenmerken, springen zozeer in het oog, dat er in alle kapitalistische landen — zowel in Amerika, als in Frankrijk en Duitsland — een literatuur is ontstaan, die van burgerlijk standpunt toch een nagenoeg juist beeld en een — natuurlijk kleinburgerlijke — kritiek op de financiersoligarchie bevat.

Onze belangstelling moet allereerst uitgaan naar het “participatie-stelsel” waarover hierboven reeds enige woorden zijn gezegd. De Duitse econoom Heymann, wel de eerste die op dit stelsel de aandacht heeft gevestigd, beschrijft de kern van de zaak als volgt:

“De leider controleert de moedermaatschappij, deze beheerst op haar beurt de van haar afhankelijke dochtermaatschappijen, deze weer de kleinkinderen, enz. Zo kan men met een niet al te groot kapitaal geweldige productiegebieden beheersen. Want wanneer de beschikking over 50 procent van het kapitaal steeds voldoende is tot controle van een naamloze vennootschap, behoeft de leider slechts één miljoen te bezitten, om reeds 8 miljoen bij de kleinkindermaatschappijen te kunnen controleren. Als deze “vervlechting” nog verder gaat, kan hij met, één miljoen — 16 miljoen, 32 miljoen enz. controleren”. [55]

De ervaring toont echter dat het in werkelijkheid voldoende is veertig procent van de aandelen te bezitten om het in een naamloze vennootschap voor het zeggen te hebben, [56] want een bepaald deel van de verspreide kleine aandeelhouders heeft praktisch niet de geringste mogelijkheid aan de algemene vergaderingen enz. deel te nemen. De “democratisering” van het aandelenbezit, waarvan de burgerlijke sofisten en de opportunistische “óók-socialdemocraten” de “democratisering” van het kapitaal, een grotere rol en betekenis van het klein-bedrijf enz. verwachten (of beweren te verwachten), is inderdaad slechts een van de middelen ter versterking van de macht van de financiersoligarchie. [57] In de meer vooraanstaande of oudere, meer “ervaren” kapitalistische landen laat de wetgeving daar- om overigens ook kleinere aandelen toe. In Duitsland zijn aandelen van minder dan duizend mark bij de wet verboden en de Duitse financiersmagnaten kijken afgunstig naar Engeland, waar de wet reeds aandelen van één pond sterling (ongeveer 10 gulden) toelaat. Siemens, één van de grootste industriëlen en “financierskoningen” van Duitsland, verklaarde op 7 juni 1900 in de Rijksdag “dat de aandelen van een pond sterling de grondslag van het Britse imperialisme zijn”. [58] Deze koopman heeft een veel grondiger en “marxistisch” voorstelling van het imperialisme, dan een zekere zielige auteur die als stichter van het Russisch marxisme geldt [59] en die meent dat het imperialisme een slechte eigenschap van een enkel bepaald volk is...

Maar het “participatie-stelsel” dient niet alleen tot reusachtige vergroting van de macht van de monopolisten. Het biedt bovendien gelegenheid straffeloos allerlei duistere machinaties op touw te zetten en het publiek te plunderen, want de directie van de moedermaatschappij draagt formeel, wettelijk geen verantwoording voor de dochtermaatschappij. Deze wordt als “zelfstandig” beschouwd en leent zich tot letterlijk alle kuiperijen. Ziehier een voorbeeld, dat we citeren uit “Die Bank” van mei 1914:

“zo werd bijvoorbeeld de NV Veerstaal-industrie te Kassel — tot voor enige jaren één van de meest winstgevende ondernemingen in Duitsland — door de slechte leiding zo in de grond gewerkt, dat de dividenden in enkele jaren van 15 procent op 0 daalden. De directie had, buiten weten van de aandeelhouders, 6 miljoen mark voorgeschoten aan Hassia GmbH, één van de dochtermaatschappijen met een nominaal kapitaal van niet meer dan enige honderdduizend mark. Omtrent deze verbintenis tot een omvang van bijna driemaal het aandelen-kapitaal van de moedermaatschappij, was in de balansen van de laatste niets te vinden. Juridisch was dit flatteren van de balans volkomen gewettigd en kon twee jaar lang worden volgehouden, omdat geen enkel artikel van het Wetboek van Handel hierdoor werd overtreden. De president van de raad van toezicht, die als verantwoordelijk persoon deze misleidende balansen ondertekende, was en is voorzitter van de Kamer van Koophandel te Kassel. De aandeelhouders hoorden van de transactie met de Hassia, pas lang nadat deze een vergissing” (dit woord had de schrijver tussen aanhalingstekens moeten zetten!) “was gebleken en nadat de aandelen van de Veerstaal-industrie ongeveer honderd procent waren gekelderd, omdat ingewijden ze aan de markt brachten...”

“Dit typische voorbeeld van een bij naamloze vennootschappen alledaagse balans-equilibratie verklaart ons waarom de directies van zulke maatschappijen veel makkelijker voor gewaagde transacties zijn te vinden, dan particuliere ondernemers. De moderne balans-techniek stelt hen niet alleen in staat gewaagd risico voor het oog van de gemiddelde aandeelhouder te verbergen, maar geeft degenen die het meest geïnteresseerd zijn ook de mogelijkheid, zich door verkoop van aandelen aan de gevolgen van een mislukt experiment te onttrekken, terwijl de particuliere ondernemer zijn eigen huid riskeert bij alles wat hij doet...

“De balansen van vele NV’s lijken op de middeleeuwse palimpsesten, waarvan men het geschrevene eerst moest uitkrabben om de tekens die daaronder stonden en die de werkelijke inhoud van het manuscript uitmaakten, te kunnen ontcijferen”. (Een palimpsest is een perkament waarop het oorspronkelijke schrift is bedekt en waarop daarna een nieuwe tekst is

geschreven). “De eenvoudigste en daarom meest gebruikelijke weg om een balans te flatteren is het splitsen van een bedrijf in verschillende ondernemingen, door middel van het oprichten of inschakelen van dochter-maatschappijen. De voordelen die dit systeem voor allerlei (al of niet wettige) doeleinden heeft, zijn zo in het oog vallend, dat tegenwoordig grote maatschappijen die er geen gebruik van maken, reeds als uitzonderingen moeten worden beschouwd”. **[60]**

Als voorbeeld van een reusachtige monopolistische maatschappij, die dit systeem op de allergrootste schaal toepast, noemt de schrijver de befaamde “Allgemeine Elektrizitäts-gesellschaft” (AEG) waarover nog nader gesproken zal worden. In 1912 nam men aan, dat de AEG deelnam in 175 à 200 maatschappijen die zij natuurlijk beheerste en waarmee zij in totaal over een kapitaal van 1,5 miljard mark beschikte”. **[61]**

Alle voorschriften met betrekking tot controle, publicatie en standaardisatie van de balansen, toezicht uitoefenende instanties enz., waarmee professoren en ambtenaren, die “het goed bedoelen” — nl. met het kapitalisme — de aandacht van het publiek afleiden, zijn onder deze omstandigheden van nul en gener waarde. De particuliere eigendom is immers heilig en men kan niemand verbieden, aandelen te kopen, te verkopen, te ruilen, in pand te geven enz.

Over de omvang die het “participatie-stelsel” bij de grote Russische banken heeft aangenomen, kan men zich een oordeel vormen op grond van de gegevens van E. Agahd **[62]** die na vijftien jaar als, ambtenaar bij de Russisch-Chinese Bank werkzaam te zijn geweest, in mei 1914 een boek publiceerde onder de niet geheel nauwkeurige titel “De grote banken en de wereldmarkt”. De schrijver verdeelt de grote Russische banken in twee hoofdgroepen. a) de banken die volgens het “participatie-stelsel” werken, en b) de “onafhankelijken”, — waarbij de schrijver hier willekeurig “onafhankelijkheid” van buitenlandse banken bedoelt. De eerste groep verdeelt de auteur weer in drie ondergroepen; 1. Duitse, 2. Engelse en 3. Franse participatie, waarbij hij “participatie” en heerschappij van grote buitenlandse banken van overeenkomstige nationaliteit op het oog heeft. De kapitalen van de banken verdeelt de schrijver in “productieve” nl. in handel en industrie belegde, en “speculatieve”, nl. in beurs- en financiële operaties belegde. Vanuit het hem eigen kleinburgerlijk reformistisch standpunt, veronderstelt hij dat men — met behoud van het kapitalisme — de eerste soort belegging van de tweede scheiden en deze laatste geheel afschaffen kan.

De gegevens van de schrijver zijn als volgt:

Bank-activa in miljoenen roebel (per oktober-november 1913)				
		Activa		
Russische banken		Productief	Speculatief	Totaal
a 1)	Vier banken: Siberische Handelsbank, Russische Bank, Internationale Bank, Discontobank	413,7	859,1	1.272,8
a 2)	Twee banken: Russische Handels- en Industriebank, Russisch-Engelse bank	239,3	169,1	408,4
a 3)	Vijf banken: Russisch-Aziatische bank, Private Bank, Azow-Don Bank, Union-Bank, Russisch-Franse Handelsbank	711,8	661,2	1.373
	Samen 11 banken (a) =	1.364,8	1.689,4	3.054,2
b)	Acht banken: Moskouse Koopmansbank, Wolga-Kama-Handelsbank, N.V.I.W. Junker & co, St Peterburgse Handelsbank van het Wawelberg, Moskouse Bank van het Rjaboesjinski, Moskouse Disconto Bank, Moskouse Handelsbank en Moskouse Pribaatabank	504,2	391,1	895,3
	Totaal 19 banken	1.869	2.080,5	3.949,5

Volgens deze gegevens valt van de bijna vier miljard roebel, die het “werk”-kapitaal van de grote banken uitmaken, meer dan drie vierde, ruim drie miljard, toe aan banken die in wezen dochtermaatschappijen van buitenlandse banken zijn, in de eerste plaats Parijse, (het vermaarde banktrio “Banque de l'Union Parisienne”, “Banque de Paris et des Pays Bas” en “Société Générale”) en Berlijnse (vooral de “Deutsche Bank” en de “Diskonto-Gesellschaft”). Twee zeer grote Russische banken, de “Russische Bank voor de Buitenlandse Handel” en de “Sint-Petersburgse Internationale Handelsbank” hebben hun kapitaal tussen 1906 en 1912 van 44 tot 98 miljoen en hun reserves van 15 tot 39 miljoen roebel verhoogd, waarbij zij, “voor drie kwart met Duits kapitaal werken”. De eerste behoort tot het “concern” van de “Deutsche Bank”, de tweede tot dat van de “Diskonto-Gesellschaft”. De goede Agahd is diep verontwaardigd, omdat de Berlijnse banken de meerderheid van de aandelen in handen

hebben en de Russische aandeelhouders dus machteloos zijn. Natuurlijk scheidt het land, dat kapitaal uitvoert, de room van de melk. De “Deutsche Bank” verzorgde bvb. te Berlijn een emissie voor de “Siberische Handelsbank”, maar hield de aandelen een jaar lang in portefeuille, om ze daarna te verkopen tegen een koers van 193 procent, dus voor bijna het dubbele! Ze “verdiende” daarbij ongeveer 6 miljoen roebel — een winst die Hilferding “oprichterswinst” heeft genoemd.

Het totale “vermogen” van de grootste banken te Petersburg schat de schrijver op 8.235 miljoen roebel, ongeveer 8,25 miljard; waarbij hij de “participatie” of beter gezegd, de heerschappij van de buitenlandse banken als volgt verdeelt: Franse banken 55 procent; Engelse 10 procent; Duitse 35 procent. Van de 8.235 miljoen functionerend kapitaal komt 3.687 miljoen, of wel ruim veertig procent, volgens de auteur voor rekening van de syndicaten: Prodoegol (steenkolen), Prodamet (ijzer) en van syndicaten in de petroleum-, metallurgie- en cementindustrie. De vervlechting van bank- en industriekapitaal, die verband houdt met de vorming van kapitalistische monopolies, is dus ook in Rusland geweldig toegenomen. [63]

Het in enkele handen geconcentreerde financierskapitaal dat feitelijk het monopolie bezit, maakt steeds reusachtiger winsten met het oprichten van maatschappijen, met emissies, staatsleningen enz. Het versterkt daarbij de heerschappij van de financiersoligarchie, want het maakt de maatschappij schatplichtig aan de monopolisten. Hier volgt een van de talloze voorbeelden van het “huishouden” van de Amerikaanse trusts, aangehaald door Hilferding: — in 1887 stichtte Havemeyer de “Suikertrust” door een fusie van 15 kleine maatschappijen die over een totaal kapitaal van 6,5 miljoen dollar beschikten. Het kapitaal van de trust werd echter — volgens de Amerikaanse uitdrukking — “verdund” en op 50 miljoen dollar gesteld. Deze “overkapitalisatie” hield rekening met de toekomstige monopoliewinsten, zoals ook de staaltrust in Amerika met de toekomstige monopoliewinsten rekening houdt, wanneer hij steeds meer ijzererts-houdende grondstukken opkoopt. En inderdaad stelde de suikertrust monopolie-prijzen vast, en verkreeg zulke winsten, dat hij 10 procent dividend kon betalen over een zeventvoudig “verdund” kapitaal, of wel bijna zeventig procent over het kapitaal dat hij de oprichting werkelijk werd gestort! In 1909 had de trust een kapitaal van 90 miljoen dollar. In 22 jaar was het kapitaal meer dan vertienvoudigd.

In Frankrijk nam de heerschappij van de “financiersoligarchie” vrijwel dezelfde vormen aan. (“Tegen de financiersoligarchie in Frankrijk” — is de titel van het bekende boek van Lysis, waarvan in 1908 de vijfde druk verscheen). De vier grootste banken bezitten daar niet een relatief, maar een “absoluut monopolie” bij de emissie van effecten. In feite vormen zij een “trust van grote banken”. Hun monopolie verzekert de monopolistische winsten bij de emissies. Een land dat een lening aangaat krijgt gewoonlijk niet meer dan 90 procent van de nominale som; 10 procent komt aan de banken en andere bemiddelaars. Bij de Russisch-Chinese lening van 400 miljoen frank maakten de banken 8 procent winst; bij de Russische 800 miljoen lening van 1904 — 10 procent; bij de 62,5 miljoen Marokko-lening van 1904 — 18,75 procent. Het kapitalisme dat zijn ontwikkeling met klein woerkerkapitaal begon, beëindigt haar met reusachtig woerkerkapitaal. “De Fransen zijn de geldschietters van Europa”, zegt Lysis. Ten gevolge van deze gedaantewisseling van het kapitalisme ondergaan alle verhoudingen van het economische leven een diepgaande verandering. Terwijl de bevolkingsaanwas, de industrieën de handel, de zeevaart stagneren kan “het land” zich door woeker verrijken. “Vijftig personen die een kapitaal van 8 miljoen frank vertegenwoordigen, kunnen over twee miljard in vier banken beschikken.” Het ons reeds bekende “participatiestelsel” leidt tot dezelfde gevolgen: een van de grootste banken, de Société Générale gaf 64.000 obligaties van haar dochter-maatschappij “Egyptische Suikerraffinaderijen” uit. De emissiekoers was 150 procent, d.w.z. de bank verdiende 50 centimes op elke frank. De dividenden van deze maatschappij bleken fictief te zijn: het

“publiek” verloor 90 à 100 miljoen frank; een van de directeurs van de Société Générale” was lid van de directie van de “Egyptische Suikerraffinaderijen”! Geen wonder dat Lysis gedwongen is de conclusie te trekken:

“De Franse Republiek is een financiersmonarchie... een volledige heerschappij van de financiersoligarchie: deze heerst zowel over de pers als over de regering”. [64]

De uitzonderlijk hoge winsten die de emissie van effecten, een van de belangrijkste operaties van het financierskapitaal oplevert, spelen een zeer belangrijke rol bij de ontwikkeling en consolidering van de financiersoligarchie.

“In het binnenland bestaan er geen operaties die ook maar bij benadering zo’n hoge winst opleveren als het bemiddelen bij de emissie van buitenlandse leningen”, schrijft het Duitse tijdschrift “Die Bank”. [65]

“Er zijn geen bankzaken die zoveel winst afwerpen als de emissie van effecten”. De “winst” die bij de emissie van industriële aandelen werd gemaakt bedroeg volgens de “Deutsche Okonomist”, gemiddeld per jaar:

1895	38,6%
1896	36,1%
1897	66,7%
1898	67,7%
1899	66,9%
1900	55,2%

“In de loop van tien jaar, van 1891 tot 1900, werd er alleen aan de emissie van Duitse industriefondsen meer dan een miljard verdiend”. [66]

Terwijl het financierskapitaal in tijden van industriële bloei onmetelijke winsten maakt, krijgen de grote banken ook in tijden van achteruitgang — wanneer kleine en zwakke ondernemingen te gronde gaan — hun “deel”, door het tegen spotprijzen opkopen van deze ondernemingen, of wel door winstgevende “saneringen” en “reorganisaties”.

Bij de “sanering” van onrendabele ondernemingen wordt “het aandelenkapitaal verminderd, d.w.z. de winst wordt over een kleiner kapitaal verdeeld en ook later op deze grondslag berekend. Wanneer de rentabiliteit tot nul is gedaald, wordt ook nieuw kapitaal aangetrokken, dat verenigd met het minder renderende kapitaal, thans reeds een voldoende winst zal opleveren.

“Overigens”, voegt Hilferding hieraan toe, “hebben al deze saneringen en reorganisaties voor de banken een dubbele betekenis: ten eerste als een winstgevende zaak, ten tweede als een gunstige gelegenheid om zulke noodlijdende maatschappijen van zich afhankelijk te maken”. [67]

Een voorbeeld is de NV Mijnindustrie “Union” te Dortmund, die in 1872 werd opgericht. Het aandelenkapitaal bedroeg bijna 40 miljoen mark en de koers steeg tot 170 toen er in het eerste jaar een dividend van 12 procent werd uitbetaald. Het financierskapitaal roomde de melk af en verdiende maar even een luttele 28 miljoen mark. Bij de oprichting van deze maatschappij speelde de “Diskonto-Gesellschaft” de hoofdrol, dezelfde grote Duitse bank die het zo voorspoedig tot een kapitaal van 300 miljoen mark bracht. Later daalden de dividenden van de “Union” tot nul. De aandeelhouders moesten er in toestemmen, dat een deel van het kapitaal werd “afgeschreven”, dat zij een deel verloren om niet alles kwijt te raken. En ziet, als resultaat van een reeks “saneringen” verdwijnt er in de loop van dertig jaar uit de boeken van de NV Union meer dan 73 miljoen mark.

“Tegenwoordig heeft de oorspronkelijke aandeelhouder dezer maatschappij nog slechts 5 procent van de nominale waarde van zijn Union-aandelen in handen” [68] en bij iedere verdere sanering “verdienen” de banken opnieuw.

Een bijzonder winstgevende operatie van het financierskapitaal is ook de speculatie met bouwterreinen in de omgeving van snel groeiende grote steden. Het monopolie van de banken smelt hier samen met het monopolie van de grondrente en dat van het verkeerswezen, want het stijgen van de prijzen van bouwterreinen, de mogelijkheid ze in kleine stukken voordelig te verkopen enz., hangt in de eerste plaats af van goede verkeersmiddelen naar het centrum van de stad. Deze zijn in handen van grote maatschappijen die door het participatiestelsel en door de verdeling van de directeursposten weer met dezelfde banken zijn verbonden. Zo ontstaat datgene, wat de Duitse schrijver L. Eschwege die aan het tijdschrift “Die Bank” verbonden is en die speciaal de handel in bouwterrein, het hypotheekwezen enz. heeft bestudeerd, een “moeras” noemde. Waanzinnige speculatie met bouwterreinen in de voorsteden, bankroet van bouwondernemingen, zoals de Berlijnse firma “Boswau & Knauer” die een kapitaal van ongeveer 100 miljoen mark had bijeengebracht, en wel door bemiddeling van de zeer solide en zeer grote “Deutsche Bank”. Deze werkte natuurlijk volgens het participatie-systeem mee, d.w.z. in het geheim, achter de rug van het publiek om, en trok zich met een verlies van “slechts” 12 miljoen mark uit de zaak terug. Dan de miserie van kleine onderaannemers en arbeiders, die niets ontvangen van de zwendelfirma’s in het bouwbedrijf; oneerlijke afspraken met de “eerlijke” Berlijnse politie en instanties om inlichtingen over bouwterreinen of bouwvergunningen van de gemeenteraad los te krijgen enz. enz. [69]

De “Amerikaanse zeden” waarover de professoren en weldenkende bourgeois in Europa zich zo huichelachtig opwinden, werden in het tijdperk van het financierskapitaal, in letterlijk elke grote stad in ieder land gemeengoed.

In Berlijn sprak men begin 1914 over de oprichting van een “transporttrust”, d.w.z. een “belangengemeenschap” van drie Berlijnse ondernemingen: de “Hochbahn”, de tram en de omnibusmaatschappij. — Het tijdschrift “Die Bank” schreef:

“Dat zo’n plan bestaat, weet men reeds sedert bekend werd dat het merendeel van de aandelen van de omnibusmaatschappij in handen van de beide andere transportmaatschappijen was overgegaan. Men kan de ontwerpers van dit plan geloof schenken wanneer zij verklaren te hopen door een gecentraliseerde leiding van het stedelijke vervoer besparingen te verkrijgen, waarvan een deel tenslotte ook aan het publiek ten goede zou kunnen komen. Maar de kwestie wordt gecompliceerd door het feit, dat achter de in wording zijnde verkeerstrust banken staan, die desgewenst het door hen gemonopoliseerde verkeerswezen in dienst van hun bouwterrein- transacties kunnen stellen. Een zeer voor de hand liggende gedachte, wanneer men bedenkt dat reeds bij de oprichting van de Hochbahn een verstremgeling plaats had van transportbelangen met de bouwterreinbelangen van de grote bank die de Hochbahn begunstigt. Deze ligt zelfs ten grondslag aan de oprichting van die vervoeronderneming. De oostelijke lijn van de Hochbahn moest de bouwterreinen aan de Schönhauser Allee ontsluiten. Toen het zeker was, dat deze lijn zou worden aangelegd, verdienden de bank en enkele deelnemers geweldig aan de verkoop van die grond”. [70]

Zodra een monopolie tot stand is gekomen en over miljarden beschikt dringt het, absoluut onvermijdelijk en onafhankelijk van het politieke stelsel of van welke andere “details” ook, alle gebieden van het maatschappelijk leven binnen. De Duitse economische literatuur heeft de gewoonte als een zelfgenoegzame lakei de eerlijkheid te roemen van de Pruisische ambtenarij, waarbij zij toespelingen maakt op het Franse Panama [71], of op de Amerikaanse politieke corruptie. Maar het is een feit dat zelfs de burgerlijke schrijvers over het Duitse bankwezen voortdurend genoodzaakt zijn zich ver buiten de grenzen van zuivere bankzaken te begeven. Bijvoorbeeld naar aanleiding van de “trek naar de bank” — het steeds groter aantal aanstellingen van voormalige staatsambtenaren bij een bank:

“Hoe staat het met de onomkoopbaarheid van een staatsbeambte die in het geheim hunkert naar een warm plekje in de Behrenstrasse?” [72] (de straat in Berlijn waar het hoofdkantoor van de “Deutsche Bank” gevestigd is).

Alfred Lansburgh, de uitgever van "Die Bank", schreef in 1909 o.a. naar aanleiding van de reis van Wilhelm II naar Palestina, in het artikel "De economische betekenis van het Byzantinisme": "het directe gevolg van deze reis is de aanleg van de Bagdad-spoorweg, deze noodlottige, triomf van Duitse ondernemingsgeest, die schuldiger is aan de omsingeling dan al onze politieke fouten tezamen". [73] (Met omsingeling wordt de politiek van de Engelse koning Edward VII bedoeld, die Duitsland wilde isoleren en in de greep van een imperialistisch anti-Duits bondgenootschap vatten.)

In 1912 schreef Eschwege, de reeds door ons genoemde medewerker aan hetzelfde tijdschrift, het artikel "Plutocratie en beampten", waarin hij o.a. onthulde dat de Duitse regeringsambtenaar Völker, een bijzonder energiek lid van de kartel- commissie, enige tijd later een rijk betaald baantje kreeg bij het grootste kartel, het staalsyndicaat. Dergelijke volstrekt niet toevallige gevallen dwongen dezelfde burgerlijke schrijver tot de erkenning, dat "de door de Duitse grondwet gewaarborgde economische vrijheid reeds thans in vele takken van het bedrijfsleven een holle frase is geworden" en dat bij de bestaande heerschappij van de plutocratie, zelfs de grootste politieke vrijheid er ons niet meer voor kan behoeden een volk van onvrijen te worden". [74]

Wat Rusland betreft, zullen we ons tot één voorbeeld beperken: enige jaren geleden deed in de kranten het bericht de ronde, dat de directeur van de afdeling voor kredietwezen, Dawydow, de staatsdienst zou ruilen voor een post bij een grote bank, waar hij contractueel in enige jaren meer dan een miljoen roebel zou ontvangen. De afdeling voor kredietwezen heeft tot taak "de werkzaamheden van alle rijkskredietinstellingen te coördineren", en kan de hoofdstedelijke banken subsidies tot 800 à 1000 miljoen roebel verlenen... [75]

De scheiding tussen het bezit en de productieve toepassing van het kapitaal, de scheiding tussen geldkapitaal en industriekapitaal, tussen de uitsluitend van zijn geldkapitaal levende rentenier en de ondernemer of zijn managers is kentekenend voor het kapitalisme in het algemeen.

Imperialisme (heerschappij van het financierskapitaal) is juist die hoogste ontwikkelingstrap van het kapitalisme, waarop deze scheiding een enorme betekenis krijgt. Het overwicht van het financierskapitaal op alle overige kapitaalsvormen duidt op de dominerende positie van rentenier en financiersoligarchie. Het betekent dat een gering aantal staten die over de financiële "macht" beschikken, zich van alle andere afzonderen. Over de omvang die dit proces aanneemt, kan men zich een oordeel vormen aan de hand van statistische gegevens over de emissies, d.w.z. over de uitgifte van alle mogelijke waardepapieren.

In het Bulletin van het "Internationale statistische Instituut" [76] publiceerde A. Neymarck uitvoerige, volledige en gemakkelijk te vergelijken gegevens over de emissies in de gehele wereld, die herhaaldelijk in de economische literatuur worden geciteerd. Ziehier de resultaten over veertig jaar:[77]

SOM van de EMISSIES PER DECENNIUM in miljarden frank

1871-1880	76,1
1881-1890	64,5
1891-1900	100,4
1901-1910	197,8

Tussen 1870 en '80 is de omvang van de emissies in de hele wereld vooral gestegen door leningen in verband met de Frans-Duitse oorlog en de daarop volgende "Gründer"-periode in Duitsland. Alles bij elkaar nam zij de laatste dertig jaar van de 19e eeuw naar verhouding niet zeer snel toe. Pas de eerste tien jaar van de 20e eeuw leveren een geweldige toename op, bijna een verdubbeling! Het begin van de 20e eeuw is dus niet alleen een keerpunt wat betreft de opkomst van de monopolies (kartels, syndicaten, trusts) waarover wij reeds spraken, maar ook met betrekking tot de groei van het financierskapitaal.

Het totale bedrag aan effecten over de hele wereld schat Neymarck voor het jaar 1910 op ongeveer 815 miljard frank. Door bij benadering de meermaals voorkomende bedragen in mindering te brengen komt hij op 575-600 miljard. De verdeling over de landen (van 600 miljard) is als volgt:**[78]**

SOM VAN EFFECTEN IN 1910 in miljarden frank

Engeland	142
Verenigde Staten	132
Frankrijk	110
Duitsland	95
Rusland	31
Oostenrijk-Hongarije	24
Italië	14
Japan	12
Nederland	12,5
België	7,5
Spanje	7,5
Zwitserland	6,25
Denemarken	3,75
Zweden, Noorwegen, Roemenië e.a. . . .	2,5

Totaal . . . . . 600.

Deze gegevens tonen al direct de uitzonderlijke positie van de vier rijkste kapitalistische landen die ten naaste bij 100 à 150 miljard frank aan effecten bezitten. Van deze vier zijn de twee oudste — zoals wij zullen zien — de rijkste koloniale mogendheden Engeland en Frankrijk, de andere twee, de Verenigde Staten en Duitsland, staan vooraan wat de snelheid van ontwikkeling en de verbreiding van de kapitalistische monopolies in het bedrijfsleven betreft. Deze vier landen tezamen bezitten 479 miljard frank, dus bijna 80 procent van het wereldfinancierskapitaal. Bijna de hele overige wereld treedt hoe dan ook als schuldenaar op en is schatplichtig aan deze internationale bankiers, aan deze vier “steunpilaren” van het wereldfinancierskapitaal.

Wij moeten nu speciaal stilstaan bij de rol die de kapitaalexport speelt bij het ontstaan van een internationaal net van afhankelijkheidsbetrekkingen en relaties van het financierskapitaal.

Noten:

[53] Hilferding, “Das Finanzkapital”, M. 1912, SS. 338-339.

[54] R. Liefmann, c.c. S. 476.

[55] Hans Gideon Heymann, “Die gemischten Werke im deutschen Gross-eisengewerbe”, Stuttgart 1904, SS. 268 en 269.

[56] R. Liefmann, c.c. S. 258.

[57] Lenins kritiek op de burgerlijk-reformistische theorieën over de zg. “democratisatie van het kapitalisme” wordt volkomen bevestigd door de huidige ontwikkeling. Neem bv. de Verenigde Staten waar in 1958 ongeveer een half miljoen arbeidersgezinnen aandelen bezaten die gezamenlijk slechts 0,2 procent van het totale aandelenbezit in het land uitmaakten. Terzelfdertijd bezit de familie Dupont alleen al tienmaal meer aandelen dan alle Amerikaanse arbeiders tezamen. Het is dus duidelijk dat de arbeiders allerminst mede-eigenaar van de bedrijven zijn en dat er geen sprake is van “gelijke” inkomsten voor de kapitalisten en de arbeiders. Het moderne kapitalisme wordt juist gekenmerkt door een nog bredere afgrond tussen arbeid en kapitaal, tussen volk en monopolist, dan ten tijde van Lenin. — (Red.)

[58] Schulze Gävernitz, in “Gründriss der Sozialökonomik”, V. 2, S. 110.

[59] Lenin heeft hier Plechanov op het oog die zijn standpunt ten opzichte van het imperialisme uiteen heeft gezet in het artikel “Over de oorlog”, dat tijdens Wereldoorlog I te

Petrograd verscheen. (Red.)

[60] Ludwig Eschwege, "Tochtergesellschaften", in "Die Bank", 1914, 1. S. 545.

[61] Kurt Heinig "Der Weg des Elektrotrusts", in "Die Neue Zeit", 1912, 30e Jahrgang, 11. S. 484.

[62] E. Agahd, "Grossbanken und Weltmarkt, die wirtschaftliche und politische Bedeutung der Grossbanken im Weltmarkt unter Berücksichtigung ihres Einflusses auf Russlands Volkswirtschaft und die deutsch-russischen Beziehungen", Berlin 1914, S. 116.

[63] In verband met het feit dat "Imperialisme als hoogste stadium van het kapitalisme" in Rusland legaal zou moeten verschijnen, was Lenin gedwongen het Russische imperialisme zoveel mogelijk buiten spel te laten, maar dit betekent niet dat hij er geen grondige studie van heeft gemaakt in zijn "Schriften over het imperialisme". — (Red.)

[64] Lysis, "Contre l'oligarchie financiers en France", 5e édition Paris 1908, p. 11, 12, 26, 39, 40, 48.

[65] A. Lansburgh, "Der Staat und die Auslandsanleihe", in "Die Bank", 1913, Nr. 7. S. 630.

[66] Stillich, C. C. S. 143; en W. Sombart, "Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert", 2e dr., 1909, S. 526, bijlage 8.

[67] "Finanzkapital", S. 172.

[68] Stillich, c.c. S. 138 en Liefmann S. 51.

[69] Ludwig Eschwege, "Der Sumpf", in "Die Bank" 1913, S. 952, verder 1912, S. 223 e.v.

[70] "Der Verkehrstrust" in "Die Bank", 1914, 1. S. 89.

[71] De uitdrukking het "Franse Panama" stamt uit de jaren 1892-1893 toen aan het licht kwam dat de Franse Panama-maatschappij op grote schaal staatslieden, politici, ambtenaren en kranten had omgekocht. — (Red.)

[72] A. Lansburgh, "Der Zug zur Bank", in "Die Bank", 1909, 1. S. 79. 83

[73] Terzelfder plaatse S. 301.

[74] "Die Bank", 1911, II. S. 825 en 1913, II. S. 962.

[75] E. Agahd, S. 202.

[76] "Bulletin de l'institut international de statistique", t. 19, livr. 11, La Haye 1912.

[77] Lenin heeft al deze gegevens niet zo maar klakkeloos overgenomen. Uit zijn "Schriften over het imperialisme" blijkt dat hij ze grondig bestudeerd, gecontroleerd en geanalyseerd heeft, waarbij hij vele andere gegevens raadpleegde en zelf hele berekeningen maakte. (Red.)

[78] De gegevens over de kleine staten zijn bij benadering berekend, volgens de norm van 1902, verhoogd met 20 procent.

IV. De export van kapitaal

Voor het oude kapitalisme (volledige heerschappij van de vrije concurrentie) was de uitvoer van waren typerend. Voor het nieuwste kapitalisme (heerschappij der monopolies) werd de uitvoer van kapitaal typerend.

Kapitalisme is warenproductie op de hoogste trap van haar ontwikkeling, wanneer ook de arbeidskracht tot waar wordt. Het toenemen van de binnenlandse, maar vooral ook van de internationale warenomzet is een karakteristieke trek van het kapitalisme. Dat de afzonderlijke ondernemingen, takken van industrie en landen zich ongelijkmatig en sprongsgewijze ontwikkelen is onder het kapitalisme onvermijdelijk. Eerder dan andere landen werd Engeland kapitalistisch en begon — toen het tegen het midden van de 19e eeuw tot vrijhandel overging — aanspraak te maken op de rol van ‘werkplaats van de gehele wereld’. Het wilde industrieproducten leveren aan alle landen die het in ruil daarvoor moesten voorzien van grondstoffen. Maar dit monopolie van Engeland werd reeds in het laatste kwart van de 19e eeuw doorbroken, want een reeks andere landen die zich met “beschermende” invoerrechten verdedigden, ontwikkelden zich tot zelfstandige kapitalistische staten. Op de drempel van de 20e eeuw ontstonden andere soorten monopolies: ten eerste monopolistische verbonden in alle kapitalistisch ontwikkelde landen, ten tweede de monopolistische positie van enkele schatrijke landen, waar de accumulatie van kapitaal geweldige afmetingen had bereikt. In de meest vooraanstaande landen ontstond een geweldig “teveel aan kapitaal”.

Het is duidelijk dat er geen sprake zou kunnen zijn van een teveel aan kapitaal, indien het kapitalisme in staat was de landbouw, die nu overal zeer ver bij de industrie ten achter blijft, tot ontwikkeling te brengen, en het levenspeil te verhogen van de massa van de bevolking die in weerwil van de duizelingwekkende technische vooruitgang, overal een honger- en ellendebestaan blijft leiden. Zo’n “argument” wordt dan ook algemeen door de kleinburgerlijke critici van het kapitalisme aangevoerd. Maar dan zou het kapitalisme geen kapitalisme zijn, want zowel de ongelijkmatigheid van de ontwikkeling als de halfverhongerde toestand van de massa’s zijn fundamentele, onvermijdelijke voorwaarden en uitgangspunten van deze productiewijze. Zolang het kapitalisme kapitalisme blijft, wordt het kapitaaloverschot niet gebruikt voor verhoging van het levenspeil van de massa in het betreffende land (dat zou immers een vermindering van de winst van de kapitalisten betekenen), maar voor verhoging van de winst door middel van kapitaalexport naar achtergebleven landen. In deze onontwikkelde landen is de winst gewoonlijk hoog, want er is weinig kapitaal, terwijl de prijs van de grond betrekkelijk laag, het arbeidsloon gering en de grondstoffen goedkoop zijn. De mogelijkheid van kapitaalexport ontstaat, wanneer een aantal achtergebleven landen reeds in de kringloop van het wereldkapitalisme zijn betrokken, de belangrijkste spoorlijnen gereed of in aanbouw zijn en er elementaire voorwaarden bestaan voor industriële ontwikkeling enz. De noodzakelijkheid van kapitaalexport ontstaat wanneer het kapitalisme in weinige landen “overrijp” is geworden en het kapitaal (in aanmerking genomen het achterblijven van de landbouw en de ellende der massa’s) onvoldoende gelegenheid tot “rendabele” belegging vindt.

De volgende globale cijfers tonen de omvang van de kapitaalexport van de drie voornaamste landen:[79]

In miljarden franken			
Jaar	Engeland	Frankrijk	Duitsland
1862	3.6	—	—
1872	15.0	10 (1869)	—
1882	22	15(1880)	?
1893	42	20(1890)	?
1902	62	27-37	12,5
1914	75-100.0	60	44

Hieruit blijkt dat de kapitaalexport pas in het begin van de 20e eeuw een reusachtige omvang bereikte. Vóór de oorlog bedroeg het door de drie voornaamste landen in het buitenland belegde kapitaal 175 à 200 miljard frank. Bij een bescheiden rentevoet van 5 procent moet deze som jaarlijks 8 tot 10 miljard frank winst opbrengen. Een hechte basis voor imperialistische onderdrukking en uitbuiting van de meerderheid der landen en volken ter wereld en voor het kapitalistische parasiteren van een handvol der rijkste staten!

Hoe is dit in het buitenland geïnvesteerde kapitaal over de verschillende landen verdeeld, waar is het belegd? Alhoewel benaderend, geven de volgende globale cijfers toch een algemeen beeld van de samenhang en de relaties van het moderne imperialisme:

VERDELING VAN HET BUITENLANDS KAPITAAL (GLOBAAL) OVER DE WERELDDELEN (OMSTREEKS 1910) in miljarden mark

	Engeland	Frankrijk (000,000,000 mark)	Duitsland	Totaal
Europa	4	23	18	45
Amerika	37	4	10	51
Azië, Afrika, en Australië	29	8	7	44
<i>Totaal</i>	70	35	35	140

Engeland staat aan het hoofd wat betreft de koloniale bezittingen, die zeer groot zijn in Amerika (bijvoorbeeld Canada), om van Azië enz. maar te zwijgen. De reusachtige kapitaalexport hangt hier ten nauwste samen met de reusachtige koloniën. Op hun betekenis voor het imperialisme zullen wij nog terugkomen.

Anders staat de zaak in Frankrijk, waar de buitenlandse beleggingen voornamelijk Europa en vooral Rusland betreffen (niet minder dan tien miljard frank); waarbij het in hoofdzaak om leningen gaat, om staatsleningen, en niet om kapitaal dat in industriële ondernemingen werd geïnvesteerd. Ter onderscheiding van het Engelse, koloniale imperialisme, kan men het Franse woekerimperialisme noemen. In Duitsland vinden wij een derde variëteit: de koloniën zijn niet groot en het in het buitenland belegde kapitaal is gelijkmatiger dan elders over Europa en Amerika verdeeld.

De kapitaalexport oefent in de landen waarheen hij zich richt, invloed uit op de ontwikkeling van het kapitalisme en wel door deze ten zeerste te verhaasten. Terwijl deze export er dus tot op zekere hoogte toe bijdraagt dat de ontwikkeling in de kapitaalexporterende landen iets wordt geremd, compenseert hij dit volledig dank zij de verbreiding en verankering der kapitalistische ontwikkeling in de hele wereld.

Voor de landen die kapitaal uitvoeren bestaat vrijwel overal de gelegenheid tot het behalen van bepaalde “voordelen”, die het eigenaardige karakter van het tijdperk van het financierskapitaal en de monopolies wel bijzonder duidelijk uit de doeken doen. Zo schreef het Berlijnse tijdschrift “Die Bank” bijvoorbeeld in oktober 1913:

“Op de Internationale kapitaalmarkt wordt sinds korte tijd een komedie opgevoerd die de griffel van een Aristophanes waardig is. Talrijke buitenlandse staten, van Spanje tot de Balkanlanden, van Rusland tot Argentinië, Brazilië en China, eisen op de grote geldmarkten openlijk of in het geheim leningen, waarvan er sommige zeer urgent zijn. De geldmarkten zijn weliswaar niet bepaald in goede toestand, en ook de politieke vooruitzichten zijn nog steeds niet rooskleurig, maar toch durft geen enkele geldmarkt buitenlandse aanspraken af te slaan, uit vrees dat de buurman hem voor zou kunnen zijn bij het sluiten van leningen en zich daardoor een recht op bepaalde kleine wederdiensten zou kunnen verzekeren. Er valt immers bij zulke internationale transacties altijd wat voor de geldgever af, hetzij een voordeel in de handelspolitiek, een kolenstation of havenaanleg, dan wel een vette concessie of een order op kanonnen”.**[80]**

Het financierskapitaal heeft het tijdperk van de monopolies voortgebracht. En de monopolies brengen overal monopolistische beginselen met zich mee — het inschakelen van “relaties” om een voordelige zaak af te sluiten, in plaats van op de open markt te concurreren. Het is algemeen gewoonte krediet te verlenen op voorwaarde dat een deel ervan wordt gebruikt voor de aankoop van producten uit het kredietgevende land, in het bijzonder van oorlogsmaterieel, schepen enz. Frankrijk nam de laatste twintig jaar (1890-1910) zeer dikwijls zijn toevlucht tot dit middel. De kapitaalexport wordt toegepast ter bevordering van de warenexport. De afspraken tussen de zeer grote ondernemers plegen daarbij van dien aard te zijn, dat zij — zoals Schilder het “zacht” uitdrukt**[81]** — “aan omkoperij grenzen”. Zo zijn Krupp in Duitsland, Schneider in Frankrijk, Armstrong in Engeland — typisch voor de nauw met de reusachtige banken en regering verbonden firma’s die men bij het afsluiten van een lening niet gemakkelijk kan “voorbijgaan”.

In verband met een lening aan Rusland kon Frankrijk dit land onder druk zetten met het handelsverdrag van 16 september 1905, dat tot 1917 bepaalde privileges waarborgde. Hetzelfde gebeurde bij het handelsverdrag met Japan van 19 augustus 1911. De tariefoorlog tussen Oostenrijk en Servië, die (met een onderbreking van zeven maanden) van 1906 tot 1911 duurde, werd mede veroorzaakt door de Frans-Oostenrijkse concurrentie bij de levering van oorlogsmaterieel aan Servië. Paul Deschanel verklaarde in januari 1912 in het parlement, dat Franse firma’s van 1908 tot 1911 voor 45 miljoen frank oorlogsmaterieel aan Servië hadden geleverd.

In het verslag van de Oostenrijkse consul te San Paulo (Brazilië) wordt verklaard:

“De aanleg van Braziliaanse spoorwegen geschiedt voor een groot deel met Frans, Belgisch, Brits en Duits kapitaal; bij de met spoorwegaanleg samenhangende financiële operaties bedingen de betreffende landen tevens de leverantie van het benodigde spoorwegmaterieel”.

Op deze wijze werpt het financierskapitaal — en wel in de letterlijke zin van het woord — zijn netten over de hele wereld uit. Daarbij spelen de banken en filialen die in de koloniën worden opgericht een grote rol. De Duitse imperialisten kijken afgunstig naar de “oude” koloniale mogendheden die in dit opzicht met bijzonder veel “succes” voor zichzelf hebben gezorgd. Engeland had in 1904 — 50 koloniale banken met 2279 filialen (1910: 72 met 5449

filialen); Frankrijk — 20 met 136 filialen; Nederland — 16 met 68 filialen, maar Duitsland “slechts” 13 met 70 filialen.**[82]**

De Amerikaanse kapitalisten benijden wederom hun Engelse en Duitse collega's: “In Zuid-Amerika”, zo klaagden zij in 1915, “hebben 5 Duitse banken 40 filialen en 5 Engelse 70... Engeland en Duitsland hebben de laatste vijfentwintig jaar in Argentinië, Brazilië en Uruguay ongeveer 4 miljard dollar belegd, met het resultaat dat hun aandeel in de totale handel van deze drie landen 46 procent bedraagt”.**[83]**

Niet alleen in overdrachtelijke zin hebben de landen die kapitaal uitvoeren, de wereld onderling verdeeld — het financierskapitaal leidde ook tot rechtstreekse verdeling van de wereld.

Noten:

[79] J. A. Hobson “Imperialism” London 1902, p. 58; Riesser c.c. S. 395 en 404; — P. Arndt, in “Weltwirtschaftliches Archiv” Deel 7, 1916 S. 35; — Neymarck, in “Bulletin de l'institut international de statistique”; — Hilferding, “Finanzkapital”, S. 492; — Lloyd George, rede in het Lagerhuis van 4 mei, volgens de “Daily Telegraph” van 5 mei 1915; B. Harms, “Probleme der Weltwirtschaft”, Jena 1912 S. 235 e.v.; Dr. Sigmund Schiler “Entwicklungstendenzen der Weltwirtschaft” Berlin 1912 1. S. 150; — George Paish, “Great Britain's Capital investments etc.” in “Journal of the Royal Statistical Society” Deel LXXIV. 1910-1911, p. 167 e.v., — Georges Diouritch, “L'Expansion des banques allemandes à l'étranger, ses rapports avec le développement économique de l'Allemagne”, Paris 1909, p. 84.

[80] “Die Bank”, 1913, 11. S. 1024.

[81] Schilder, o.c. S. 346, 350, 371.

[82] Riesser, o.c 4e dr., S. 375; en Diouritch S. 283.

[38] “The Annals of the American Academy of Political and Social Science”, Vol. LIX, May 1915, p. 301. — Op blz. 331 lezen wij, dat de bekende statisticus Paish in de laatste aflevering van het financierstijdschrift “Statist” het totale door Engeland, Frankrijk, België en Nederland geëxporteerde kapitaal op 40 miljard dollar, ofwel 200 miljard frank berekent.

V. De verdeling van de wereld tussen de verbonden van kapitalisten

De monopolistische verbonden van kapitalisten — kartels, syndicaten, trusts — verdelen in de eerste plaats de binnenlandse markt onder elkaar, door de productie in het betreffende land min of meer volledig in te palmen.

Maar de binnenlandse markt is onder het kapitalisme onvermijdelijk met de buitenlandse verbonden. Het kapitalisme heeft al lang een wereldmarkt geschapen. Naarmate de kapitaalexport toenam en de buitenlandse en koloniale relaties en “invloedssferen” van de grootste monopolistische verbonden intensief werden uitgebreid, kwam het “natuurlijkerwijze” tot steeds grotere, de gehele wereld omvattende overeenkomsten tussen hen: tot vorming van Internationale kartels.

Dit is een nieuwe trap van de kapitaal- en productieconcentratie op wereldschaal — een onvergelijkelijk hogere dan de voorafgaande. Laat ons nagaan, hoe zo’n supermonopolie ontstaat.

Het meest kenmerkend voor de nieuwste technische verworvenheden, voor het kapitalisme tegen het eind van de 19e en het begin van de 20e eeuw, is de elektriciteitsindustrie, die zich het sterkst ontwikkelde in de twee meest vooraanstaande nieuwe kapitalistische landen, de Verenigde Staten en Duitsland. In Duitsland was de crisis van 1900 van bijzonder grote betekenis voor de snelle concentratie in deze tak van industries. Tijdens deze crisis versnelden de toen reeds vrij nauw met de industrie samengegroeide banken in hoge mate de ondergang van de relatief kleine ondernemingen, die door de grote werden opgeslokt. Jeidels schrijft:

“Doordat de banken juist de meest kapitaalbehoefte ondernemingen in de steek laten, bevorderen zij eerst een duizelingwekkende hausse en dan het debâcle van de maatschappijen die niet duurzaam nauw met hen zijn verbonden”.**[84]**

Het resultaat was dat de concentratie zich na 1900 met zevenmijlslaarzen voortbewoog. Vóór 1900 waren er in de elektriciteitsindustrie zeven of acht “groepen”, elk bestaande uit enige maatschappijen (in totaal waren er 28). Achter iedere groep stonden 2 tot 11 banken. Tegen 1908-1912 waren al deze groepen samengesmolten tot één enkele (dubbel)groep. Dat ging zo:

Groepen in de elektriciteitsindustrie

Voor 1900: Felten & Lahmeyer, Guillaume	Union A.E.G.	Siemens Schuckert	Berg-	Kum-
		& Halske & Co.	mann	mer
	A.E.G.			
Felten & Lahmeyer	(G.E.C.)	Siemens & Halske-	Berg-	
		Schuckert	man	Failed in
				1900
Tegen 1912:				
A.E.G. (G.E.C.) Siemens & Halske Schuckert				
Nauwe “samenwerking” sinds 1908				

De op deze wijze uitgegroeide beroemde AEG (Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft) beheerst (door participatie) 175 à 200 maatschappijen en beschikt over een kapitaal van ongeveer anderhalf miljard mark. Zij bezit in het buitenland 34 directe vertegenwoordigingen, daaronder 12 NV’s in ruim tien staten. Reeds in 1904 nam men aan dat de Duitse elektriciteitsindustrie 233 miljoen mark in het buitenland had belegd waarvan 62 miljoen in Rusland. Het spreekt vanzelf dat de AEG een reusachtige “gecombineerde” onderneming is, die (met haar 16 industriële dochtermaatschappijen), de meest uiteenlopende producten, van kabels en isolatoren tot automobielen en vliegtuigen levert,

Maar de concentratie in Europa was tegelijkertijd een onderdeel van het concentratieproces in Amerika. Zie hier, hoe dit in zijn werk ging:

	General Electric Company	
Verenigde Staten:	Thomas-Houston Co. sticht een firma in Europa	Edison Company (richt voor Europa de firma "Franse Edison & co" op, die de patenten overdraagt aan de Duitse firma
Duitsland:	Union Elektrizitätsgesellschaft	Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft (A. E. G.)

Zo ontstonden er twee elektriciteitsmogendheden. "Er bestaan ter wereld geen andere elektriciteitsmogendheden die van deze volkomen onafhankelijk zijn", schrijft Heinig in zijn artikel "De weg van de elektriciteitstrust". De volgende cijfers geven enige, bij lange na niet volledige voorstelling van de omzet en de omvang van de bedrijven dezer beide "trusts".

	Warenomzet (in miljoenen mark)	Aantal arbeiders	Nettowinst (in miljoenen mark)
Amerika: General Electric Co. (G.E.C)			
1907	252	28,000	35.4
1910	298	32,000	45.6
Duitsland: AEG			
1907	216	30,700	14.5
1911	362	60,800	21.7

In 1907 wordt er tussen de Amerikaanse en de Duitse trust een overeenkomst gesloten ter verdeling van de wereld. De concurrentie wordt uitgeschakeld. De GEC "ontvangt" de Verenigde Staten en Canada: de AEG "ontvangt" Duitsland, Oostenrijk, Rusland, Nederland, Denemarken, Zwitserland, Turkije en de Balkan. Bijzondere, natuurlijk geheime overeenkomsten worden gesloten omtrent de dochtermaatschappijen die in nieuwe takken van industrie en in "nieuwe", for- meel nog niet verdeelde landen binnendringen. Men besluit tot uitwisseling van uitvindingen en ervaringen.**[85]**

Uiteraard wordt het buitengewoon moeilijk te concurreren met deze, feitelijk één geheel vormende wereldtrust die over een kapitaal van enige miljarden beschikt, en op alle continenten zijn filialen, vertegenwoordigingen, agenten, relaties enz. heeft. Maar de verdeling van de wereld tussen twee machtige trusts sluit natuurlijk niet een herverdeling uit, wanneer de machtsverhoudingen — ten gevolge van ongelijkmatige ontwikkeling, oorlogen, bankroeten enz. — veranderen.

Een leerzaam voorbeeld van een poging tot herverdeling, van de strijd om zo'n herverdeling, biedt ons de petroleumindustrie:

“De wereldpetroleummarkt”, schreef Jeidels in 1905, “wordt ook thans nog in hoofdzaak beheerst door twee grote financiersgroepen: de Amerikaanse ‘Standard Oil Company’ van Rockefeller en de koningen van de Russische Bakoe-petroleum, Rothschild en Nobel. Deze groepen staan in nauwe verbinding met elkaar, maar hun monopolie wordt sinds een aantal jaren door vijf gevaren bedreigd...”**[86]**

Namelijk: 1. Het uitgeput raken van de Amerikaanse olievelden; 2. de concurrentie van de firma Mantasjev te Bakoe; 3. De olievelden in Oostenrijk en 4. in Roemenië; 5. De olievelden overzee, vooral in de Nederlandse kolonien (de schatrijke firma’s Samuel en Shell, die bovendien met het Engelse kapitaal zijn verbonden). De laatste drie reeksen ondernemingen zijn verbonden met de Duitse grote banken en in de eerste plaats met de reusachtige “Deutsche Bank”. Deze banken hebben de petroleumindustrie, bijvoorbeeld in Roemenië zelfstandig en stelselmatig ontwikkeld om over een “eigen” steunpunt te kunnen beschikken. In 1907 berekende men het buitenlandse kapitaal in de Roemeense petroleum-industrie op 185 miljoen frank, waaronder 74 miljoen van Duitse oorsprong.**[87]**

Er begon een strijd die in de economische literatuur dan ook een strijd om de “verdeling van de wereld” wordt genoemd. Enerzijds de “Standard Oil” van Rockefeller, die om alles in handen te krijgen, een dochtermaatschappij in Nederland zelf oprichtte en in Nederlands-Indië olievelden opkocht, teneinde zo een slag toe te brengen aan zijn voornaamste vijand, de Nederlands-Engelse Shell-trust. Anderzijds de “Deutsche Bank” en andere Berlijnse banken die er naar streefden Roemenië “voor zichzelf te behouden” en het met Rusland tegen Rockefeller te verenigen. Deze laatste beschikte over oneindig meer kapitaal en over een uitstekende organisatie voor het transport en de verkoop van petroleum aan de verbruikers. Dat de strijd in 1907 eindigde met een volledige nederlaag van de “Deutsche Bank” was onvermijdelijk; deze had slechts de keus haar “oliebelangen” met een verlies van miljoenen te liquideren of zich te onderwerpen. Men koos het laatste en sloot met de “Standard Oil” een voor de “Deutsche Bank” zeer onvoordelige overeenkomst. Volgens deze overeenkomst verplichtte de “Deutsche Bank” zich, “niets ten nadele van de Amerikaanse belangen te ondernemen”, hierbij werd echter het voorbehoud gemaakt, dat de overeenkomst zou vervallen, indien er in Duitsland door de wet een staatsmonopolie voor petroleum werd ingesteld.

Hierop begon de “petroleum-komedie”. Eén van de financiële koningen in Duitsland, von Gwinner, directeur van de “Deutsche Bank”, liet door zijn particuliere secretaris Strausz, een propaganda-campagne op touw zetten voor een petroleummonopolie. Het gehele reusachtige apparaat van de grootste Berlijnse bank en alle uitgebreide “relaties” werden in beweging gezet; de pers droop van “vaderlandslievend” gezwijmel tegen “het juk” van de Amerikaanse trust, en de Rijksdag nam op 15 maart 1911 bijna eenstemmig een motie aan, waarin hij de regering uitnodigde, een wetsontwerp over een petroleummonopolie in te dienen. De regering nam deze “populaire” gedachte over, en het leek of de “Deutsche Bank” het spel gewonnen had. Deze wilde de Amerikaanse tegenpartij beetnemen en zijn eigen belangen met behulp van het staatsmonopolie bevorderen. De Duitse petroleumkoningen hadden al de voorsmaak van geweldige winsten, waarbij die van de Russische suikerfabrikanten ver ten achter zouden blijven... Maar om te beginnen kregen de grote Duitse banken onderling twist over de verdeling van de buit. De “Diskonto-Gesellschaft” ontmaskerde de zelfzuchtige bedoelingen van de “Deutsche Bank”. Intussen was de regering bang geworden voor een conflict met Rockefeller, want het leek zeer twijfelachtig of Duitsland zonder hem petroleum zou kunnen krijgen (de productie van Roemenië is niet groot); en tenslotte kwam de goedkeuring van het miljard voor de oorlogsbegroting van 1913 aan de orde. Het monopolie-ontwerp werd op de lange baan geschoven. Zo kwam de “Standard Oil” van Rockefeller voorlopig als overwinnaar uit de strijd.

Naar aanleiding hiervan schreef het Berlijnse tijdschrift “Die Bank”, dat Duitsland de strijd tegen de “Standard Oil” slechts zou kunnen opnemen, indien het een monopolie van elektrische energie stichtte, en waterkracht in goedkope elektriciteit omzette:

“Maar”, voegde de schrijver hier aan toe, “het elektriciteitsmonopolie zal tot stand komen op het ogenblik, waarop de producenten het nodig hebben, nl. wanneer de volgende grote krach in de elektriciteitsindustrie voor de deur zal staan; wanneer de geweldig dure elektrische centrales niet meer renderen, die thans door de particuliere elektriciteitsconcerns overal worden gebouwd en waarvoor de staten, gemeenten en andere lichamen hun nu reeds lokale monopolierechten verlenen. Dan zal men tot de waterkracht moeten komen; men zal deze echter niet van staatswege in goedkope elektriciteit kunnen omzetten, maar weer in handen moeten geven van een van staatswege gecontroleerd particulier monopolies omdat anders geweldige schadevergoedingen en afkoopsommen aan de particuliere industrie betaald zouden moeten worden... Zo was het met het kali-monopolie, zo is het met het petroleummonopolie, zo zal het zijn met het elektriciteitsmonopolie. Het wordt tijd, dat onze staats-socialisten die zich door een mooi principe laten verblinden, eindelijk eens begrijpen dat in Duitsland een staatsmonopolie nooit ten doel en ook nooit ten gevolge had, dat de verbruikers bevoordeeld werden, of dat de staat een deel van de ondernemerswinst kreeg. Het heeft steeds slechts gediend om particuliere industrieën die in moeilijkheden waren geraakt, op staatskosten te saneren.”**[88]**

Zulke waardevolle bekentenissen kunnen de burgerlijke economen in Duitsland soms niet meer vermijden. Wij zien hier aanschouwelijk, hoe de particuliere en de staatsmonopolies zich in het tijdperk van het financierskapitaal tot één geheel verstrengelen en feitelijk slechts schakels zijn in de imperialistische strijd van de grootste monopolisten om de verdeling van de wereld.

Ook in de koopvaardij leidde de geweldige toename van de concentratie tot verdeling van de wereld. In Duitsland traden twee grote maatschappijen op de voorgrond: de “Hamburg-Amerika-lijn” (Hapag) en de “Nord-Deutsche Lloyd”, beiden met een kapitaal van 200 miljoen mark (aandelen en obligaties) en stoomschepen ter waarde van 185 à 189 miljoen mark. Aan de andere kant ontstond in Amerika op 1 januari 1903 de zogenaamde Morgantrust, de “International Mercantile Marine” (Internationale maatschappij voor de zeehandel), die negen Engelse en Amerikaanse scheepvaartmaatschappijen verenigt en over een kapitaal van 120 miljoen dollar (480 miljoen mark) beschikt. Reeds in 1903 sloten de Duitse kolossen en deze anglo-amerikaanse trust terwille van hun respectievelijke winst, een overeenkomst omtrent de verdeling van de wereld. De Duitse maatschappijen zagen af van concurrentie in de vaart tussen Engeland en Amerika. Er werd nauwkeurig vastgesteld aan wie de verschillende havens zouden “toebehoren”; er werd een gemeenschappelijk controle-comité gevormd enz. De overeenkomst werd voor een tijd van 20 jaar gesloten, met het omzichtige voorbehoud, dat ze in geval van oorlog buiten werking treedt.**[89]**

Uitermate leerzaam is ook de geschiedenis met het ontstaan van het internationale railskartel. Reeds in 1884, ten tijde van de ergste industriële depressie, werd voor het eerst door de Engelse, Belgische en Duitse railsfabrikanten een ernstige poging gedaan tot oprichting van zo’n kartel. Zij kwamen overeen, op de binnenlandse markt van de aangesloten landen niet met elkaar te concurreren, en de buitenlandse markt als volgt te verdelen: Engeland 66 procent, Duitsland 27 procent, België 7 procent. Indië werd geheel aan Engeland overgelaten. Tegen een Engelse firma die buiten de overeenkomst bleef werd een gemeenschappelijke oorlog gevoerd, waarvan de kosten door een bepaalde toeslag op de totaalverkoop werden gedekt. Maar in 1886, toen twee Engelse firma’s uit het kartel traden, stortte dit ineen. Het is kenmerkend dat het in de daarop volgende jaren van industriële bloei niet lukte, een nieuwe overeenkomst te sluiten.

Begin 1904 werd in Duitsland het staalsyndicaat opgericht en in november 1904 werd het internationale railskartel hernieuwd, volgens de norm — Engeland 53,5 procent, Duitsland 28,83 procent, België 17,67 procent. Daarop sloot Frankrijk zich aan, met in het eerste, tweede en derde jaar een norm van 4,8, 5,8 en 6,4 procent boven de 100 procent, dat is dus van een totaal van 104,8 procent enz. In 1905 sloot de staaltrust in de Verenigde Staten (United States Steel Corporation) zich aan, gevolgd door Oostenrijk en Spanje.

“Op het ogenblik”, schreef Vogelstein in 1910, “is de verdeling van de wereld voltooid, en de grote consumenten — in de eerste plaats de staatsspoorwegen — kunnen nu, daar de aarde vergeven is zonder dat met hun belangen rekening werd gehouden, als de dichter op de Olympus bij Zeus intrekken”. **[90]**

Dan is er nog het in 1909 gestichte Internationale zinksyndicaat dat de productie nauwkeurig heeft verdeeld tussen vijf groepen van fabrieken — Duitse, Belgische, Franse, Spaanse en Engelse; en verder de internationale kruittrust, waarvan Liefmann zegt:

“dit (is) een zeer modern nauw verbond van alle Duitse springstoffabrieken met analogisch georganiseerde Franse en Amerikaanse kruitfabrieken, die om zo te zeggen de gehele wereld onder elkaar hebben verdeeld”. **[91]**

Liefmann berekende het totaal aantal internationale kartels waaraan Duitsland deelnam, op ongeveer 40 in 1897, en ongeveer 100 in 1910.

Sommige burgerlijke schrijvers (bij wie zich thans ook Karl Kautsky heeft gevoegd, die zijn marxistische standpunt van bvb. 1909, volkomen heeft verraden), zijn van mening dat de internationale kartels, als bijzonder spectaculaire voorbeelden van de internationalisering van het kapitaal, de hoop wettigen op het behoud van de vrede tussen de volkeren tijdens het kapitalisme. Deze redenering is theoretisch volkomen onzinnig en praktisch niets anders dan een sofisme, een oneerlijke truc om het ergste opportunisme te verdedigen. De internationale kartels tonen hoezeer de kapitalistische monopolies nu reeds zijn gegroeid en terwille waarvan de strijd tussen de verbonden van kapitalisten wordt gevoerd. Deze laatste omstandigheid is de belangrijkste; zij alleen verklaart ons de historisch economische zin van de gebeurtenissen, want de vorm van de strijd kan veranderen en verandert ook voortdurend door verschillende, min of meer toevallige en tijdelijke oorzaken, maar het wezen van de strijd, zijn klasseninhoud, kan absoluut niet veranderen zolang er klassen bestaan. Begrijpelijkerwijze is het in het belang van bvb. de Duitse bourgeoisie om de strekking van de tegenwoordige economische strijd (de verdeling van de wereld) te verdoezelen en nu eens op deze, dan weer op gene vorm van deze strijd de nadruk te leggen. Kautsky die met zijn theoretische bespiegelingen in wezen naar die bourgeoisie is overgelopen (waarover wij nog nader zullen spreken) maakt dezelfde fout. En natuurlijk gaat het niet om de Duitse bourgeoisie, maar om de bourgeoisie in de hele wereld. De kapitalisten verdelen de wereld niet uit bijzondere boosaardigheid, maar omdat de reeds bereikte graad van concentratie hen daartoe terwille van de winst dwingt. Daarbij verdelen zij de wereld, “in evenredigheid met het kapitaal”, “met de macht”; een andere wijze van verdeling is onder het stelsel van warenproductie en kapitalisme onmogelijk. Maar een machtspositie verandert naar gelang van de economische en politieke ontwikkeling; om de gebeurtenissen te begrijpen, moet men weten welke kwesties door wijzigingen in de machtsverhoudingen worden beslist. Of dit “zuiver” economische, dan wel buiten de economie liggende (bijvoorbeeld militaire) wijzigingen zijn, is een kwestie van secundaire betekenis, die geen verandering kan brengen in de fundamentele opvattingen over het jongste tijdperk van het kapitalisme. Wanneer men bij het stellen van het probleem de strekking van de strijd en het gekonkel tussen de verbonden van kapitalisten vervangt door de vorm van deze strijd en gekonkel (vandaag vreedzaam, morgen niet vreedzaam, overmorgen weer niet vreedzaam), verlaagt men zich tot de rol van sofist.

Het tijdperk van het jongste kapitalisme toont ons dat er tussen de verbonden van kapitalisten bepaalde betrekkingen ontstaan op grond van de economische verdeling van de wereld; maar daarnaast en in verband daarmee ontstaan er tussen de politieke verbonden, tussen de staten, bepaalde verhoudingen op grond van de territoriale verdeling van de wereld, van de strijd om de koloniën, “de strijd om het bedrijfsgebied”.

Noten:

[84] Jeidels o.c. S. 232.

[85] Kurt Heinig, “Der Weg des Elektrotrusts”, in “Die Neue Zeit”, XXX, Bd. II, S. 474 e.v. — Riesser I.c. — Diouritch I.c. S. 239.

[86] Jeidels, o.c. S. 193.

[87] Diouritch S. 245.

[88] Dr. Felix-Pinner, “Herrn von Gwinners Petroleummonopol”, in “Die Bank” 1912 2 S. 629, 1036 en 1913, 1. S. 388.

[89] Riesser, S. 12.5.

[90] Th. Vogelstein, “Organisationsfirmen”, S. 100.

[91] R. Liefmann, “Kartelle und Trusts”, 2e dr. S. 161.

VI. De verdeling van de wereld tussen de grote mogendheden

De aardrijkskundige A. Supan geeft in zijn boek over “De territoriale ontwikkeling van de Europese koloniën” [92] de volgende korte samenvatting van deze ontwikkeling aan het eind van de 19e eeuw: Procent van de oppervlakte van elk werelddeel toebehorende aan de Europese koloniale mogendheden (waaronder ook de VS)

Procent van de oppervlakte van elk werelddeel toebehorende aan de Europese koloniale mogendheden (waaronder ook de VS)			
	1876	1900	Toename of afname
Afrika	10,8	90,4	+79,6
Polynesië	56,8	98,9	+42,1
Azië	51,5	56,6	+5,1
Australië	100	100	—
Amerika	27,5	27,2	- 0,3

“Het kenmerkende voor deze periode”, concludeert Supan, “is dus de verdeling van Afrika en Polynesië”.

Daar het hele gebied van Amerika en Azië bezet is, d.w.z. reeds tot deze of gene staat behoort, moet men Supans gevolgtrekking uitbreiden en zeggen dat het kenmerk van de bedoelde periode de definitieve verdeling van de wereld is. Definitief niet in die zin, dat er geen herverdeling mogelijk zou zijn, — integendeel, herverdelingen zijn mogelijk en onvermijdelijk — maar in die zin, dat de koloniale politiek van de kapitalistische landen het inlijven van onbezette gebieden op onze planeet heeft beëindigd. Voor het eerst blijkt de wereld thans geheel verdeeld te zijn, zodat er verder uitsluitend herverdeling te wachten staat, d.w.z. overgang van de ene “bezitter” naar de andere, maar geen toeëigening van land dat nog geen “eigenaar” heeft. Wij leven dus in het eigenaardige tijdperk van een koloniale wereldpolitiek die ten nauwste verbonden is met de “jongste ontwikkelingstrap van het kapitalisme” — met het financierskapitaal. Wij moeten ons daarom uitvoeriger bezighouden met de feitelijke gegevens, teneinde zo nauwkeurig mogelijk het verschil tussen dit tijdperk en het vorige, alsook de huidige stand van zaken vast te stellen. In de eerste plaats rijzen hier twee concrete vragen: valt er juist in het tijdperk van het financierskapitaal een intensivering van de koloniale politiek, een toespitsing van de strijd om de koloniën waar te nemen? — en hoe is de wereld in dit opzicht tegenwoordig verdeeld?

De Amerikaanse schrijver Henry C. Morris doet in zijn boek over de geschiedenis van de kolonisatie [93] een poging de gegevens te vergelijken over de koloniale bezittingen van Engeland, Frankrijk en Duitsland in verschillende perioden van de 19e eeuw. Hij komt daarbij in het kort tot de volgende slotsom:

Omvang van de koloniale bezittingen						
Jaar	Engeland		Frankrijk		Duitsland	
	Regio (miljoenen km ²)	Bevolking (miljoenen)	Regio (miljoenen km ²)	Bevolking (miljoenen)	Regio (miljoenen km ²)	Bevolking (miljoenen)
1815-30	?	126,4	0,02	0,5	—	—
1860	2,5	145,1	0,2	3,4	—	—
1880	7,7	267,9	0,7	7,5	—	—
1899	9,3	309,0	3,7	56,4	1,0	14,7

Voor Engeland valt de periode van intensieve koloniale veroveringen in de jaren 1860-1880, maar ook in de laatste twintig jaar van de 19e eeuw zijn zij nog zeer aanzienlijk.

Voor Frankrijk en Duitsland vallen zij hoofdzakelijk in deze twintig jaar. Wij zagen hierboven dat de hoogste ontwikkeling van het vóór-monopolistische kapitalisme, van het kapitalisme waarin de vrije concurrentie de overhand had, in de jaren '60 en '70 viel. Wij constateren nu dat juist na deze periode een geweldige "opgang" van de koloniale veroveringen en een buitengewone verscherping van de strijd om de territoriale verdeling van de wereld begint. Er valt dus niet aan te twifelen, dat de opkomst van het monopolistische kapitalisme, van het financierskapitalisme, in verband staat met de verscherping van de strijd om de verdeling van de wereld.

In zijn werk over het imperialisme noemt Hobson de jaren 1884-1900 een tijdperk van intensieve 'expansie' (uitbreiding van grondgebied) van de voornaamste Europese staten. Volgens zijn berekeningen eigende Engeland zich in die tijd 3,7 miljoen vierkante mijlen met een bevolking van 57 miljoen toe; Frankrijk 3,6 miljoen vierkante mijlen met een bevolking van 36,5 miljoen; Duitsland 1 miljoen vierkante mijlen met 14,7 miljoen; België 900.000 vierkante mijlen met 30 miljoen; Portugal 800.000 vierkante mijlen met 9 miljoen inwoners. Dat alle kapitalistische staten tegen het einde van de 19e eeuw en vooral sinds de jaren '80 naar koloniën jaagden, is een algemeen bekend feit in de geschiedenis van de diplomatie en de buitenlandse politiek.

In de jaren 1840-1860, toen de vrije concurrentie in Engeland haar grootste bloei doormaakte, waren de leidende burgerlijke politici tegen de koloniale politiek en beschouwden de bevrijding van de koloniën, hun volledige afscheiding van Engeland als een onvermijdelijke en nuttige zaak. M. Beer wijst er in zijn in 1898 verschenen artikel over "het nieuwste Engelse imperialisme" [94] op, dat in 1852 een over het algemeen zo zeer imperialistisch getint Engels staatsman als Disraeli, verklaarde: "De koloniën zijn molenstenen aan onze hals". Doch op het einde van de 19e eeuw waren Cecil Rhodes en Joseph Chamberlain, die openlijk het imperialisme predikten en de imperialistische politiek met het grootste cynisme toepasten, in Engeland de helden van de dag!

Het is interessant dat deze politieke leiders van de Engelse bourgeoisie reeds toen het verband tussen de — zo te zeggen — zuiver economische, en de sociaal-politieke wortels van het moderne imperialisme begrepen. Chamberlain predikte dat het imperialisme een "echte verstandige en rendabele politiek" was en wees daarbij speciaal op de concurrentie die Engeland van Duitse, Amerikaanse en Belgische zijde op de wereldmarkt ondervond. De redding ligt in het monopolies — zeiden de kapitalisten en richtten kartels, syndicaten en

trusts op. De redding ligt in het monopolies — herhaalden de politieke leiders van de bourgeoisie en haastten zich, beslag te leggen op de nog onverdeelde stukken van de wereld. De journalist Stead die een intiem vriend van Cecil Rhodes was, vertelt dat deze hem in 1895 zei:

“Ik was gisteren in het Londense East-End (de arbeidersbuurt), en bezocht daar een vergadering van werklozen. Toen ik de woeste redevoeringen had gehoord, die één enkele kreet om brood waren, en op weg naar huis nadacht over wat ik gezien had, was ik meer dan ooit overtuigd van de grote betekenis van het imperialisme... Mijn grote gedachte is de oplossing van het sociale vraagstuk, en wel: — om de veertig miljoen bewoners van het Verenigde Koninkrijk voor een moordende burgeroorlog te behoeden, moeten wij, koloniale politici, nieuwe landen ontsluiten om daar onze overtollige bevolking heen te brengen, en nieuwe afzetgebieden te verkrijgen voor de waren die op onze fabrieken en in onze mijnen geproduceerd worden. Ik heb altijd gezegd dat het imperium een kwestie van de maag is. Wanneer gij geen burgeroorlog wilt, moet gij imperialisten worden”. [95]

Zo sprak in 1895 Cecil Rhodes, de miljonair, de koning van de financiers, de voornaamste schuldige aan de Boerenoorlog. Zijn verdediging van het imperialisme is wel plomp en cynisch, maar verschilt in wezen niet van de “theorie” van de heren Maslow, Sëdekum, Potressow, David, en van de grondlegger van het Russische marxisme. Cecil Rhodes was slechts een wat eerlijker sociaal-chauvinist...

Om de territoriale verdeling van de wereld en de betreffende veranderingen in de laatste tientallen jaren zo nauwkeurig mogelijk te kunnen schetsen, maken wij gebruik van de gegevens die Supan in zijn boven aangehaald werk over de koloniale bezittingen van alle staten ter wereld geeft.

Supan kiest de jaren 1876 en 1900; wij nemen als uitgangspunt 1876, — een tijdstip dat zeer goed gekozen is, want juist toen was de ontwikkeling van het West-Europese kapitalisme in zijn vóór-monopolistisch stadium in grote lijnen voltooid. Verder kiezen we het jaar 1914 en vervangen de cijfers van Supan door de nieuwere gegevens in Hübners “Geografisch-statistische tabellen”. Terwijl Supan zich tot de koloniën bepaalt, willen wij, om het beeld van de verdeling van de wereld vollediger te geven, hieraan in het kort mededelingen toevoegen over de niet-koloniale en half-koloniale landen, waartoe wij Perzië, China en Turkije rekenen. Het eerste dezer landen is reeds bijna geheel tot kolonie geworden, de beide laatste zijn op weg daartoe. Wij komen tot het volgende resultaat (zie tabel hieronder).

Wij zien hier aanschouwelijk, hoe “voltooid” de verdeling van de wereld op de drempel van de 20e eeuw was. De koloniale bezittingen waren na 1876 in enorme mate uitgebreid- die van de zes grootste mogendheden namen toe met meer dan de helft — van 40 tot 65 miljoen vierkante kilometer. Een toename van 25 miljoen vierkante kilometer, anderhalf maal zoveel als de oppervlakte van de moederlanden zelf (16,5 miljoen). In 1876 hadden drie mogendheden in het geheel geen koloniën, en een vierde, — Frankrijk, had er bijna geen. Tegen 1914 hadden deze vier mogendheden 14,1 miljoen vierkante kilometer koloniën veroverd, d.w.z. een gebied, 50 procent groter dan Europa, met een bevolking van bijna honderd miljoen. De uitbreiding van het koloniale bezit geschiedt zeer ongelijkmatig. Wanneer men bijvoorbeeld Frankrijk, Duitsland en Japan, die niet zeer ver uiteenlopen wat oppervlakte en aantal inwoners betreft, met elkaar vergelijkt, moet men vaststellen dat het eerste van deze landen een bijna driemaal grotere oppervlakte aan koloniën heeft verworven dan de beide andere tezamen. Maar Frankrijk was in het begin van de bedoelde periode waarschijnlijk ook enige malen rijker aan financierskapitaal dan Duitsland en Japan tezamen. Behalve zuiver economische verhoudingen, oefenen ook daarop gebaseerde geografische en andere omstandigheden invloed uit op de omvang van de koloniale bezittingen. Hoe sterk de wereld in de laatste tientallen jaren ook is genivelleerd en hoe zeer de bedrijfs- en levensvoorwaarden in de verschillende landen ook gelijk worden geschakeld onder de druk

van groot- industries omzet en financierskapitaal — toch blijven er aanzienlijke verschillen bestaan. Onder de zes genoemde landen vinden wij enerzijds jonge, buitengewoon snel voortschrijdende kapitalistische landen (Amerika, Duitsland, Japan); anderzijds landen met een oude kapitalistische ontwikkeling (Frankrijk en Engeland) die in de laatste tijd veel langzamer vooruitgegaan zijn dan de eerstgenoemde. Verder het in economisch opzicht meest achtergebleven land (Rusland), waar het nieuwste kapitalistische imperialisme als het ware omwikkeld is met een bijzonder dicht net van voorkapitalistische verhoudingen.

De koloniale bezittingen van de grote mogendheden (in miljoenen vierkante kilometers en miljoenen inwoners)								
	Kolonies				Moederlanden		Totaal	
	1876		1914		1914		1914	
	km ²	inw.	km ²	inw.	km ²	inw.	km ²	inw.
Engeland	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	444
Rusland	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Frankrijk	0,9	6	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Duitsland	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
Verenigde Staten	—	—	0,3	9,7	9,4	97	9,7	106,7
Japan	—	—	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,2
<i>Totaal voor grote landen</i>	40,4	273,8	65	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6

Kolonies van andere landen (België, Nederland, etc.)	9,9	45,3
Semi-koloniale landen (Perzië, China, Turkije)	14,5	361,2
Andere landen	28	289,9
<i>Totaal voor de gehele wereld</i>	133,9	1.657

Naast de koloniale bezittingen van de grote mogendheden hebben wij de kleine koloniën van de zwakke staten, als meest voor de hand liggende objecten van een mogelijke en waarschijnlijke “herverdeling”. Grotendeels behouden deze kleine staten hun koloniën slechts dankzij het feit dat er tussen de grote mogendheden tegenstellingen, meningsverschillen enz. bestaan, die verhinderen dat zij het eens worden over een verdeling van de buit. Dan zijn er nog de “halfkoloniale” staten — voorbeelden van de overgangsvormen die wij allereerst in de natuur en in de maatschappij tegenkomen. Het financierskapitaal beschikt op alle gebieden van de economische en internationale betrekkingen over zo’n grote — men kan wel zeggen beslissende — macht, dat het zelfs staten die de meest volledige politieke onafhankelijkheid genieten naar zijn pijpen kan laten dansen, en dit ook werkelijk doet. Hiervan zullen wij weldra voorbeelden zien. Maar het is natuurlijk voor het financierskapitaal het “gemakkelijkst” en het voordeligst wanneer de betreffende staten en volkeren zodanig onderworpen worden dat zij daarbij hun politieke onafhankelijkheid inboeten. De halfkoloniale landen zijn in dit opzicht typisch als “tussenvormen”. Het is begrijpelijk dat de strijd om deze half-afhankelijke landen zich vooral moest toespitsen in het tijdperk van het financierskapitaal, toen de overige wereld reeds was verdeeld.

Koloniale politiek en imperialisme bestonden ook vóór de nieuwste trap van ontwikkeling van het kapitalisme, en zelfs vóór het kapitalisme. Rome, dat op de slavernij was gegrondvest, voerde een koloniale politiek en verwezenlijkte het imperialisme. Maar “algemene” beschouwingen over het imperialisme, waarbij het fundamentele verschil tussen de sociaal-economische formaties vergeten of op de achtergrond geschoven wordt, ontaarden onvermijdelijk in lege banaliteiten of gesnoef, zoals bv. de vergelijking tussen het “Grote Rome” en het “Grote Britannia”. [96]

Zelfs de kapitalistische koloniale politiek van vroegere stadia van het kapitalisme onderscheidt zich wezenlijk van de koloniale politiek van het financierskapitaal.

De voornaamste bijzonderheid van het jongste kapitalisme is de heerschappij van de monopolistische verbonden van de grootste ondernemers. Dergelijke monopolies zijn het stevigst wanneer alle bronnen van grondstoffen in één hand zijn verenigd. Wij zagen hoe ijverig de internationale verbonden van kapitalisten zich inspannen om de tegenstander elke mogelijkheid tot concurrentie te ontnemen, door bv. ijzerertshoudende gronden of petroleumvelden op te kopen enz. Koloniaal bezit garandeert het monopolie op zichzelf reeds volledig succes, zelfs in het geval van wisselvalligheden in de strijd tegen een concurrent, en zelfs wanneer deze zich achter de wettelijke instelling van een staatsmonopolie wil verschansen. Naarmate het kapitalisme hoger ontwikkeld is, doet zich het gebrek aan grondstoffen sterker voelen, spitst zich de concurrentie en de jacht naar grondstoffen in de gehele wereld toe, en wordt de strijd om de koloniën wanhopiger.

“Men kan zelfs de velen misschien paradoxaal lijkende sterling verdedigen”, schrijft Schilder, “dat de groei van de stedelijke industriële bevolking in afzienbare tijd veel eerder zal worden geremd door gebrek aan industriële grondstoffen, dan door gebrek aan voedingsmiddelen.”

Steeds ernstiger wordt bijvoorbeeld het tekort aan het telkens duurder wordende hout, aan leder en aan grondstoffen voor de textielindustrie.

“De verbonden van industriële trachten op wereld-economische schaal een evenwicht tussen landbouw en industrie te scheppen; als voorbeeld dient het sinds 1904 bestaande internationale verbond van katoenspinnersverenigingen in de voornaamste industrielanden; en het naar dit voorbeeld in 1910 opgerichte verbond van Europese linnenfabrikantenverenigingen”. [97]

Natuurlijk trachten burgerlijke reformisten, en vooral de tegenwoordige Kautskyanen, de betekenis van dergelijke feiten te verzwakken door er op te wijzen dat men grondstoffen op de vrije markt “zou kunnen” krijgen, zonder de “dure en gevaarlijke” koloniale politiek; — dat

het aanbod van grondstoffen geweldig “zou kunnen” worden vergroot, “eenvoudig” door de verhoudingen in de landbouw te verbeteren. Maar dergelijke opmerkingen lopen uit op vergoelijking en apologie van het imperialisme, omdat zij de voornaamste bijzonderheid van het jongste kapitalisme, het monopolisme — over het hoofd zien. De vrije markt gaat steeds meer tot het verleden behoren en wordt met de dag meer in het nauw gebracht door de monopolistische syndicaten en trusts. Daarbij komt een “eenvoudige” verbetering van de verhoudingen in de landbouw neer op het verbeteren van de toestand van de massa’s, op loonsverhoging en vermindering van de winst. Maar waar — behalve dan in de verbeelding van stroopzoete reformisten — vindt men trusts die zich om de toestand van de massa’s bekommeren, in plaats van om de verovering van koloniën? Behalve reeds ontdekte bronnen van grondstoffen zijn ook potentiële vindplaatsen voor het financierskapitaal van betekenis, want de techniek ontwikkelt zich in onze dagen ongelooflijk snel en gronden die vandaag onbruikbaar zijn, kunnen morgen dank zij een nieuwe vinding en grote investeringen reeds rendabel worden gemaakt. Een grote bank bezit de mogelijkheid, daartoe speciale expedities van ingenieurs, agronomen e.a. uit te rusten. Zo staat het ook met het onderzoek naar delfstoffen, met nieuwe methoden om deze of gene grondstoffen te bewerken of toe te passen, enz. enz. Daarom streeft het financierskapitaal ook onvermijdelijk naar vergroting van het bedrijfsgebied en zelfs van het grondgebied in het algemeen. Zoals de trusts hun vermogen op het dubbele of driedubbele van de waarde kapitaliseren omdat zij niet zozeer met het heden, als wel met de toekomstige resultaten van hun monopolie rekening houden, zo streeft ook het financierskapitaal er in het algemeen naar, hoe en waar ook ter wereld, zoveel mogelijk willekeurige gronden in bezit te nemen. Het houdt namelijk rekening met eventuele nieuwe vindplaatsen van grondstoffen en vreest achterop te komen in de verwoede strijd om de laatste nog onverdeelde brokken, of om de herverdeling van de wereld.

De Engelse kapitalisten trachten op alle mogelijke manieren de katoenproductie te ontwikkelen in hun kolonie, Egypte. In 1904 waren daar van de 2,3 miljoen ha akkerland reeds 0,6 miljoen — dus meer dan een kwart — met katoen beplant. De Russen doen hetzelfde in hun kolonie, Turkestan, omdat zij hun buitenlandse concurrenten zo gemakkelijker kunnen verslaan. Dit bevordert tevens het monopoliseren van de grondstoffenbronnen, het vormen van een effectiever en winstgevender textieltrust met “gecombineerd” bedrijf, die alle stadia van de katoenproductie en -bewerking in één hand concentreert.

Ook de belangen van de kapitaalexport dwingen tot verovering van koloniën, want op de koloniale markt is het gemakkelijker (en soms is het daar alléén mogelijk), langs monopolistische weg een concurrent uit te schakelen, zichzelf van een opdracht te verzekeren, overeenkomstige “relaties” te versterken enz.

De niet-economische bovenbouw die zich op basis van het financierskapitaal ontwikkelt, — zijn politiek, zijn ideologie — versterken het streven naar koloniale veroveringen. “Het financierskapitaal wil niet vrijheid, maar heerschappij”, zegt Hilferding terecht. En een Frans burgerlijk schrijver — die de boven geciteerde gedachten van Cecil Rhodes als het ware aanvult en uitbreidt — verklaart dat de moderne koloniale politiek behalve economische, ook sociale oorzaken heeft:

“Nu het leven steeds gecompliceerder wordt en niet alleen de arbeidersmassa’s, maar ook de middenklassen met moeilijkheden te kampen hebben, hopen zich in alle van oudsher beschaafde landen ongeduld, geprikkeldheid en haat op, waardoor de maatschappelijke rust bedreigd wordt. De energie van de gedeclasserde elementen moet aangewend worden door arbeidsvoorziening buitenslands, daar het anders in het binnenland tot een explosie kan komen”. [98]

Waar hier sprake is van de koloniale politiek in een tijdperk van kapitalistisch imperialisme, moet er op gewezen worden dat het financierskapitaal en zijn internationale

politiek van strijd tussen de grote mogendheden om de economische en politieke verdeling van de wereld, een gehele reeks overgangsvormen van staatkundige afhankelijkheid doen ontstaan. Dit tijdperk wordt niet slechts gekenmerkt door twee hoofdgroepen van landen — koloniale mogendheden en koloniën — maar ook door in allerlei vorm gebonden landen die politiek formeel zelfstandig, in werkelijkheid evenwel in de netten van financiële en diplomatieke afhankelijkheid verstrikt zijn. Op een van deze vormen — de halfkoloniën — hebben wij reeds gewezen. Voorbeeld van een tweede vorm is o.a. Argentinië: “Zuid-Amerika en in het bijzonder Argentinië”, schrijft Schulze-Gävernitz in zijn werk over het Britse imperialisme, “bevindt zich in zulk een financiële afhankelijkheid van Londen, dat het vrijwel als een Engelse handelskolonie kan worden beschouwd”. **[99]**

Op grond van gegevens van de Oostenrijks-Hongaarse consul te Buenos Aires over 1909, schat Schilder de door Engeland in Argentinië belegde kapitalen op 8,75 miljard frank. Men kan zich voorstellen, hoe sterk de banden zijn, waarmee het Engelse financierskapitaal, — en zijn trouwe “vriendin”, de Engelse diplomatie, — verbonden zijn met de Argentijnse bourgeoisie en met de kringen die het economische en politieke leven in dit land leiden. Een enigszins andere vorm van financiële en diplomatieke afhankelijkheid, gepaard aan politieke onafhankelijkheid, toont ons het voorbeeld van Portugal. Portugal is een zelfstandige, soevereine staat, maar feitelijk bevindt het land zich reeds meer dan 200 jaar, sinds de Spaanse Successieoorlog (1701-1714), onder Engels protectoraat. Portugal en zijn koloniale bezittingen werden door Engeland verdedigd omdat dit daardoor zijn eigen positie in de strijd tegen Spanje en Frankrijk kon verbeteren. In ruil verkreeg Engeland bovendien faciliteiten bij de export van waren en in het bijzonder bij de kapitaalexport naar Portugal en zijn koloniën; alsook de mogelijkheid Portugese havens, eilanden, kabels, enz. te gebruiken. **[100]**

Dit soort relaties tussen bepaalde grote en kleine staten hebben altijd bestaan, maar in het tijdperk van het kapitalistische imperialisme krijgen zij, als onderdeel van het complex relaties dat de “verdeling van de wereld” vormt, een systematisch karakter. Het worden schakels in de operaties van het wereldfinancierskapitaal.

Nog een laatste opmerking over de verdeling van de wereld. Tegen het einde van de 19e en in het begin van de 20e eeuw werd hierover niet alleen door de Amerikanen (na de Spaans-Amerikaanse) en door de Engelsen (na de Boerenoorlog) concreet en openlijk geschreven. Ook de Duitse literatuur die zich bijzonder “uitsloofde” om het “Britse imperialisme” in de gaten te houden, heeft dit verschijnsel stelselmatig bestudeerd. In de Franse burgerlijke literatuur wordt de kwestie, voorzover dit van burgerlijk standpunt mogelijk is, nauwkeurig en uitvoerig besproken. Bijvoorbeeld door de historicus Driault die in zijn boek “Politieke en sociale problemen aan het eind van de 19e eeuw”, in het hoofdstuk over “de grote mogendheden en de verdeling van de wereld” het volgende schreef:

“In de loop van de laatste jaren zijn — met uitzondering van China — alle vrije streken ter wereld door de mogendheden van Europa en Noord Amerika in bezit genomen. Dit leidde reeds tot een aantal conflicten en verschuivingen van invloedssferen, die de voorboden zijn van nog ernstiger uitbarstingen in de nabije toekomst. Want men moet zich haasten — naties die zich nog niet hebben voorzien, lopen gevaar achter het net te vissen en niet te kunnen deelnemen aan de reusachtige exploitatie van de aardbol, die een van de belangrijkste activiteiten in de komende (d.i. de 20e) eeuw zal worden. Juist daarom bevonden heel Europa en Amerika zich de laatste tijd in de greep van een koloniale expansie-koorts; van het “imperialisme” dat zeker het eigenaardigste verschijnsel op het eind van de 19e eeuw is”.

De schrijver voegde hier nog aan toe:

“Bij deze verdeling van de wereld, bij deze krankzinnige jacht op de rijkdommen en grote markten ter aarde, staat de betekenis van de, in de 19e eeuw gestichte koloniale rijken in generlei verhouding tot de positie die de “moederlanden” in Europa innemen. De mogendheden die in Europa het overwicht hebben en over het lot van dit werelddeel

beslissen, bezitten zo'n overwicht niet in de gehele wereld. En omdat de koloniale macht, zowel als het vooruitzicht op nog onontdekte rijkdommen klaarblijkelijk invloed uitoefent op de onderlinge machtsverhoudingen van de Europese mogendheden, zal het koloniale vraagstuk — het "imperialisme" zo men wil — dat reeds thans de politieke verhoudingen in Europa zelf heeft beïnvloed, deze in de toekomst steeds meer wijzigen".**[101]**

Noten:

[92] A. Supan. "Die territoriale Entwicklung der europäischen Kolonien", 1906, S. 254.

[93] Henry C. Morris, "The History of Colonization", New York, 1900, vol. 11, p. 88; vol.I. p. 419, vol 11, P. 304.

[94] "Die Neue Zeit", XVI, L 1898, S. 302.

[95] "Die Neue Zeit", XVI, 1. S. 304.

[96] C. P. Lucas: "Greater Rome and Greater Britain", Oxford 1912 — Earl Of Cromer. "Ancient and modern imperialism", London 1910.

[97] S. Schilder, c. S. 38-42.

[98] Wahl, "La France aux colonies" geciteerd door Henri Russier. "Le partage de l'Océanie", Paris 190g, P. 165.

[99] Schulze-Gävernitz, "Britischer Imperialismus und englischer Preihandel zu Beginn des 20-ten Jahrhunderts", Leipzig 1906, S. 318. Hetzelfde zegt Sartorius von Waltershausen in "Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande", Berlin 1907, S. 46.

[100] Schilder, c. Bd. 1, S. 160 en 161.

[101] "I J. E. Driault, "Problèmes politiques et sociaux", Paris 1907, p. 299.

VII. Het imperialisme als bijzonder stadium van het kapitalisme

Wij moeten nu trachten het hierboven over het imperialisme gezegde samen te vatten en bepaalde conclusies te trekken. Het wordingsproces van het imperialisme bestond uit een rechtstreeks voortzetten en ontwikkelen van de fundamentele hoedanigheden van het kapitalisme. Maar dit werd eerst kapitalistisch imperialisme op een bepaalde, zeer hoge trap van zijn ontwikkeling, toen enige van zijn fundamentele hoedanigheden in hun tegendeel omsloegen, en zich overal kentekenen voordeden van een overgangperiode van het kapitalisme naar een hogere sociaal-economische formatie. Het economisch fundamentele in dit proces is de aflossing van de kapitalistische vrije concurrentie door het kapitalistische monopolisme. De vrije concurrentie is een fundamentele hoedanigheid van het kapitalisme en van de warenproductie in het algemeen; het monopolisme is de directe tegenstelling van de vrije concurrentie. Deze laatste begon echter voor onze ogen over te gaan in monopolisme, waarbij grote bedrijven werden opgericht, het kleinbedrijf werd verdrongen en de grote bedrijven uitgroeiden tot reusachtige. Daarbij bereikte de concentratie van productie en kapitaal dus zo'n peil dat er zich monopolies uit ontwikkelden en ontwikkelen: kartels, trusts en syndicaten, gevoed met het kapitaal van een tiental, over miljarden beschikkende banken. Toch heffen de uit de vrije concurrentie voortspruitende monopolies, deze niet op, maar bestaan boven en naast haar, waardoor ze een reeks bijzonder scherpe en krasse tegenstellingen, wrijvingen en conflicten veroorzaken. Het monopolisme is de overgang van het kapitalisme naar een hogere structuur.

Indien men een zo kort mogelijke definitie van het imperialisme moest geven, zou men kunnen zeggen, dat het imperialisme het monopolistische stadium van het kapitalisme is. Zo'n definitie zou het belangrijkste omvatten, want enerzijds is het financierskapitaal monopolistisch bankkapitaal, samengesmolten met kapitaal van industriële monopolies; anderzijds vormt de verdeling van de wereld de overgang van een koloniale politiek van ongebreidelde expansie in nog niet verdeelde gebieden — tot een koloniale politiek van monopolistische heerschappij over stukken van een volledig verdeelde wereld.

Te korte definities zijn echter — hoewel gemakkelijk omdat zij de hoofdzaak samenvatten — toch onbevredigend omdat sommige zeer wezenlijke kenmerken van het te definiëren verschijnsel er extra uit moeten worden afgeleid. Zonder de voorwaardelijke en betrekkelijke betekenis van elke definitie in het algemeen (die nooit het alzijdig verband van een verschijnsel in zijn volle ontwikkeling kan samenvatten) uit het oog te verliezen, willen wij daarom een definitie van het imperialisme geven, die de volgende vijf fundamentele kenmerken omvat:

- Een concentratie van productie en kapitaal, die zo'n hoge trap van ontwikkeling heeft bereikt, dat zij monopolies voortbrengt die een beslissende rol in het economische leven spelen;
- het samensmelten van bank- en industrieel kapitaal en het, op grondslag van dit “financierskapitaal” ontstaan van een financiersoligarchie;
- de kapitaalexport krijgt in vergelijking met de warenexport, een bijzonder grote betekenis;
- er vormen zich internationale monopolistische verbonden van kapitalisten, die de wereld onder elkaar verdelen, en
- de territoriale verdeling van de wereld tussen de grootste kapitalistische mogendheden is voltooid.

Imperialisme is kapitalisme dat een ontwikkelingsstadium heeft bereikt, waarin de monopolies en het financierskapitaal heersen, de kapitaalexport een enorme betekenis heeft gekregen, de verdeling van de wereld tussen de internationale trusts is begonnen, en de territoriale verdeling van de aarde tussen de grootste kapitalistische landen is voltooid.

Wij zullen hieronder nog zien, hoe men het imperialisme ook anders kan en moet definiëren, indien men niet alleen de fundamentele, zuiver economische begrippen (waartoe de aangehaalde definitie zich beperkt) op het oog heeft, maar tevens de historische plaats die

dit stadium van het kapitalisme inneemt ten opzichte van het kapitalisme in zijn geheel, of ook de verhouding van ‘het imperialisme tot de twee fundamentele richtingen in de arbeidersbeweging. Wij moeten evenwel terstond opmerken dat het imperialisme, zo opgevat, ongetwijfeld een uitzonderlijk ontwikkelingsstadium van het kapitalisme is. Om de lezer een goed gefundeerde voorstelling van het imperialisme te geven, hebben wij er met opzet naar gestreefd, zoveel mogelijk uitspraken te citeren van burgerlijke economen die zich gedwongen zien, de absoluut onbetwistbare feiten van de nieuwste kapitalistische economie te erkennen. Met hetzelfde doel citeerden wij nauwkeurige statistische gegevens, die o.a. tonen in welke mate het bankkapitaal is gegroeid en waarin de overgang van kwantiteit in kwaliteit, de overgang van het ontwikkelde kapitalisme in het imperialisme, tot uitdrukking kwam. Daarbij spreekt het natuurlijk vanzelf dat alle overgangen in de natuur en de maatschappij voorwaardelijk en bewegelijk zijn, dat het dwaas zou zijn er over te polemiseren, in welk jaar of decennium bvb de ‘definitieve’ consolidering van het imperialisme plaats had.

Maar toch moeten wij nu eerst over de definitie van het imperialisme polemiseren met Kautsky, de voornaamste marxistische theoreticus uit de jaren van de zogenaamde Tweede Internationale, de kwarteeuw 1889-1914. Karl Kautsky trad in 1915 en zelfs reeds in november 1914 met beslistheid op tegen de voornaamste gedachten die in de door ons gegeven definitie van het imperialisme zijn vastgelegd. Hij verklaarde dat men onder imperialisme niet een “fase” of een ontwikkelingstrap van de economie moet verstaan, maar een politiek, en wel een bepaalde politiek waaraan door het financierskapitaal “de voorkeur wordt gegeven”, en dat het imperialisme niet “geïdentificeerd” kan worden met het “moderne kapitalisme”. Hij zei verder dat indien men onder imperialisme “alle verschijnselen van het moderne kapitalisme” — kartels, protectionisme, heerschappij van de financiersoligarchie, koloniale politiek — verstaat, de vraag of het imperialisme voor het kapitalisme noodzakelijk is, neerkomt op “de platste tautologie”, want dan is “het imperialisme natuurlijk onontbeerlijk voor het kapitalisme” enz. Wij kunnen Kautsky’s gedachte het nauwkeurigst weergeven, door zijn definitie van het imperialisme te citeren, — een definitie die zich direct richt tegen het wezen van de door ons uiteengezette opvattingen (want de tegenwerpingen uit het kamp van de Duitse marxisten die dergelijke opvattingen jarenlang huldigden, waren Kautsky goed bekend als tegenwerpingen van een bepaalde stroming in het marxisme).

De definitie van Kautsky luidt:

“Het imperialisme is een product van het hoogontwikkelde industriële kapitalisme. Het bestaat in de drang van iedere industriële kapitalistische natie, een steeds groter agrarisch (cursief van Kautsky) gebied te onderwerpen en te annexeren zonder er rekening mee te houden, door welke naties het wordt bewoond”. **[102]**

Deze definitie deugt in geen enkel opzicht, want zij is eenzijdig, d.w.z. willekeurig; ze brengt alleen de nationale kwestie naar voren (al is deze ook, zowel op zichzelf als met betrekking tot het imperialisme, uitermate belangrijk) en verbindt deze kwestie willekeurig en foutief, uitsluitend met het industriële kapitaal in de landen die andere naties annexeren. Tenslotte brengt zij, al even willekeurig en onjuist, uitsluitend de annexatie van agrarische gebieden naar voren. Imperialisme is het streven naar annexaties — daar komt het politieke deel van Kautsky’s definitie op neer. Dit is juist, doch uiterst onvolledig, want op politiek gebied is imperialisme zonder meer: streven naar geweld en reactie. Maar ons houdt thans de economische kant van de zaak bezig, die Kautsky zelf in zijn definitie betrok. De onjuistheden in Kautsky’s definitie springen in het oog. Kenmerkend voor het imperialisme is juist niet het industriële, maar het financierskapitaal. Het is geen toeval, dat in Frankrijk juist de bijzonder snelle ontwikkeling van het financierskapitaal, naast de verzwakking van het industriële kapitaal, in de jaren ‘80 leidde tot een uiterste toespitsing van de annexationistische (koloniale) politiek. Juist het streven naar annexatie van niet slechts agrarische, maar zelfs van hoogst ontwikkelde industriële gebieden (de Duitse begeerten naar België, de Franse naar

Lotharingen) is kenmerkend voor het imperialisme. Ten eerste dwingt immers de voltooide verdeling van de wereld, bij een herverdeling, de hand uit te strekken naar elk gebied zonder onderscheid; ten tweede is het kenmerk van het imperialisme dat enkele grote mogendheden wedijveren in het streven naar de hegemonie, d.w.z. naar het in bezit nemen van gebieden, niet zozeer direct voor zichzelf, dan wel om de tegenstander te verzwakken en diens hegemonie te ondermijnen (voor Duitsland is België bijzonder belangrijk als steunpunt tegen Engeland; voor Engeland Bagdad, als steunpunt tegen Duitsland enz.).

Kautsky beroept zich telkens speciaal op de Engelsen die de zuiver politieke betekenis van het woord imperialisme, in zijn — Kautsky's — geest, zouden hebben vastgesteld. Wanneer wij er echter het in 1902 verschenen "Imperialisme" van de Engelsman Hobson op naslaan, lezen we:

"Het nieuwe imperialisme onderscheidt zich van het oude: ten eerste doordat het het streven van één enkel groeiend imperium vervangt door de theorie en de praktijk van wedijverende mogendheden waarvan elk beheerst wordt door een zelfde begeerte naar politieke expansie en commercieel voordeel; ten tweede doordat de handelsbelangen het moeten afleggen tegen die van financiers en kapitaalbelegging." [103]

Wij zien dat Kautsky met zijn beroep op de Engelsen in het algemeen absoluut ongelijk heeft (hij zou zich ten hoogste kunnen beroepen op de vulgaire Engelse imperialisten of op de onverhulde apologeten van het imperialisme). Wij zien ook dat Kautsky die zegt nog steeds het marxisme te verdedigen, in feite een stap achteruit doet vergeleken bij de sociaal-liberaal Hobson. Deze toont een juistere kijk te hebben op twee "historisch concrete" bijzonderheden van het moderne imperialisme. (Kautsky hoort met zijn definitie juist het historisch concrete.) Deze bijzonderheden zijn. 1. de concurrentie van een reeks imperialistische mogendheden en 2. het overwicht van de financier op de handelaar. Wanneer men echter de annexatie van een agrarisch land door een industriële mogendheid vooropstelt, kent men juist de handelaar een overheersende rol toe.

De definitie van Kautsky is niet alleen zelf onjuist en onmarxistisch, maar dient bovendien als grondslag voor een heel systeem van opvattingen die over de hele linie, zowel met de theorie als met de praktijk van het marxisme breken. Hierop komen wij nog terug. Erg onsolide klinkt de door Kautsky ontketende woordenstrijd: — of men de nieuwste ontwikkelingsstap van het kapitalisme "imperialisme", dan wel "tijdperk van het financierskapitaal" moet noemen. Noem het zoals ge wilt; dat is onverschillig. Waar het op neer komt is, dat Kautsky de politiek en de economie van het imperialisme van elkaar losmaakt; annexaties beschouwt als een politiek, die "de voorkeur" van het financierskapitaal heeft, en daartegenover, eveneens op basis van het financierskapitaal een andere burgerlijke politiek mogelijk acht. Dit komt erop neer, dat het monopolisme in de economie verenigbaar zou zijn met niet-monopolistische, geweldloze, niet-agressieve activiteiten in de politiek. Dit komt erop neer, dat de — juist in het tijdperk van het financierskapitaal voltooide — territoriale verdeling van de aarde, die ten grondslag ligt aan de uitzonderlijke vormen van de huidige wedloop van de grote kapitalistische mogendheden, verenigbaar zou zijn met een niet-imperialistische politiek. Zo worden de fundamentele tegenstellingen die het jongste stadium van het kapitalisme eigen zijn, verdoezeld in plaats van aan de kaak gesteld; zo krijgt men burgerlijk reformisme, in plaats van marxisme.

Kautsky polemiseert met Cunow, de Duitse apologet van imperialisme en annexaties. Deze redeneert primitief en cynisch: imperialisme is modern kapitalisme; de ontwikkeling van het kapitalisme is onvermijdelijk en vooruitstrevend; dus is het imperialisme vooruitstrevend; dus moet men het imperialisme onderdanig loven! Dit doet denken aan de karikatuur die de narodniki in de jaren 1894-1895 van de Russische marxisten maakten: indien de marxisten het kapitalisme in Rusland nu eenmaal voor onvermijdelijk en vooruitstrevend houden, moeten zij kroegen openen en zich met het bevorderen van het kapitalisme bezig houden.

Kautsky antwoordt Cunow: neen, imperialisme is niet modern kapitalisme, doch slechts een vorm van politiek van het moderne kapitalisme en wij kunnen en moeten tegen deze politiek, tegen het imperialisme, de annexaties enz. strijden.

Deze tegenwerping lijkt goed bedoeld, maar komt in werkelijkheid neer op een fijner gecamoufleerd (en daarom gevaarlijker) sermoen voor verzoening met het imperialisme; — want een “strijd” tegen de politiek van de trusts en banken, die hun economische grondslagen niet aantast, leidt tot burgerlijk reformisme en pacifisme, tot lankmoedigheid en vrome wensen. De niets met marxisme gemeen hebbende theorie van Kautsky komt neer op doodoeners over de bestaande tegenstellingen, waarvan de voornaamste bovendien niet uit de doeken gedaan, maar eenvoudig vergeten worden. Het is duidelijk dat zo’n theorie slechts dient om de gedachte aan eenheid met de Cunows te verdedigen!

“Van zuiver economisch standpunt bekeken”, schrijft Kautsky, “is het dus niet onmogelijk, dat het kapitalisme nog een nieuwe fase zal doormaken, waarin de kartelpolitiek wordt toegepast op de buitenlandse politiek: de fase van het ultra-imperialisme **[104]**, d.w.z. van het super-imperialisme, van het verbond, en niet van de onderlinge strijd van de imperialisten in de ganse wereld, — de fase van het ophouden van de oorlogen onder het kapitalisme, de fase van de “gezamenlijke exploitatie van de wereld door het internationaal verenigde financierskapitaal”. **[105]**

Op deze “theorie” van het ultra-imperialisme moeten wij straks nog terugkomen om uitvoerig aan te tonen, hoe zij volkomen en onherroepelijk met het marxisme breekt. Eerst moeten wij (in overeenstemming met het algemene plan van deze studie) echter een blik werpen op de nauwkeurige economische gegevens met betrekking tot deze kwestie. Is het “ultra-imperialisme” vanuit een “zuiver economisch standpunt” mogelijk, of is dat ultra-onzin?

Indien men het “zuiver economische standpunt” als “zuivere” abstractie opvat, komt alles wat men zeggen kan, neer op de sterling: de ontwikkeling leidt tot monopolies en dus tot één enkel wereldmonopolie, tot één wereldtrust. Dat is onbetwistbaar, maar ook volkomen inhoudsloos, zoals bvb. de vaststelling, dat de “ontwikkeling leidt” tot fabricatie van voedingsmiddelen in laboratoria. Zo opgevat, is de “theorie” van het ultra-imperialisme even grote onzin, als een “theorie” van de ultra-landbouw zou zijn.

Maar indien men de “zuiver-economische” voorwaarden van het tijdperk van het financierskapitaal historisch concreet opvat, als vallend in het begin van de 20e eeuw, kan men de dode abstracties van het “ultra-imperialisme” (die uitsluitend het ultra-reactionaire doel dienen: de aandacht af te leiden van de omvang van de bestaande tegenstellingen) het best beantwoorden door ze te toetsen aan de concreet economische werkelijkheid van de moderne wereldeconomie, Kautsky’s absoluut inhoudsloze praatjes over het ultra-imperialisme steunen overigens de volkomen verkeerde (maar voor de apologeten van het imperialisme aantrekkelijke) opvatting, als zou de heerschappij van het financierskapitaal de ongelijkmatigheden en tegenstellingen binnen de wereldeconomie verzwakken, terwijl zij deze in werkelijkheid versterkt. **[106]**

R. Calwer tracht in zijn boekje “Inleiding tot de wereldeconomie” **[107]** een overzicht te geven van de voornaamste zuiver-economische gegevens die een concreet beeld scheppen van de onderlinge verhoudingen binnen de wereldeconomie op de drempel van de 20e eeuw. Hij verdeelt de wereld in vijf “economische hoofdgebieden”; 1. het Midden-Europese (Europa behalve Rusland en Engeland); 2. het Britse; 3. het Russische; 4. het Oost-Aziatische, en 5. het Amerikaanse, — waarbij hij de koloniën toevoegt aan het “gebied” van de staten, waaraan zij toebehoren, en enige landen, “ter zijde laat” die niet in zijn “gebieden” passen: bv. Perzië, Afghanistan en Arabië in Azië, Marokko en Abessinië in Afrika, enz.

Ziehier in kort bestek, de door Calwer gepubliceerde economische gegevens over deze gebieden:

Economi- sche hoofdgeb- ieden	Gebie- d	Bevol- king	Transport		Hande- l	Industrie		
	miljoe- nen km ²	miljoe- nen	10 00 km spo- or	miljoe- en ton handels vloot	In-en uitvoe- r miljoe- nen mark	Output		Aantal spindels in katoenind- ustrie (miljoene- n)
						miljoe- nen ton steen- ool	miljoe- nen ton ijzer	
1) Centraal Europa	27,6 (23,6)	388 (146)	20 4	8	41	251	15	26
2) Engeland	28,9 (28,6)	398 (355)	14 0	11	25	249	9	51
3) Rusland	22	131	63	1	3	16	3	7
4) Oost- Azië	12	389	8	1	2	8	0,02	2
5) Amerika	30	148	37 9	6	14	245	14	19

Wij zien hier drie gebieden met een hoog ontwikkeld kapitalisme (sterke ontwikkeling zowel van de verkeersmiddelen als van handel en industrie) het Midden-Europese, het Britse en het Amerikaanse. Hiertoe behoren drie wereldbeheersende mogendheden — Duitsland, Engeland en de Verenigde Staten. Hun imperialistische wedloop en onderlinge strijd worden ten eerste verscherpt doordat Duitslands gebied klein is en het weinig koloniën heeft; de oprichting van een “Midden-Europa” ligt nog in de toekomst en zal met een wanhopige strijd gepaard gaan. Voorlopig wordt heel Europa gekenmerkt door politieke verbrokkeling. In de Britse en Amerikaanse gebieden is de politieke concentratie weliswaar zeer groot, maar daar bestaat een enorme onevenredigheid tussen het onmetelijk koloniaal bezit van het eerste en de nietige koloniën van het tweede. Daarbij begint het kapitalisme zich pas te ontwikkelen in de koloniën. De strijd om Zuid-Amerika spitst zich steeds meer toe.

In twee gebieden is het kapitalisme zwak ontwikkeld, nl. in Rusland en in Oost-Azië. In het eerste is de dichtheid van de bevolking uiterst gering, in het tweede groot. In het eerste is de politieke concentratie groot, in het tweede ontbreekt zij. Met de verdeling van China is pas begonnen en de strijd die Japan, de Verenigde Staten enz. om dat land voeren verscherpt zich steeds meer.

Vergelijk nu eens deze werkelijkheid, — haar enorme verscheidenheid aan economische en politieke situaties; de zo uiteenlopende ontwikkelingstempo's in de verschillende landen; de woedende strijd tussen de imperialistische staten, — met Kautsky's dwaze sprookje over het “vreedzame” ultra-imperialisme. Is dit niet echt de reactionaire poging van een bang

geworden kleinburger, om zich voor de wrede werkelijkheid te verbergen? Geven de internationale kartels die Kautsky als kiemen van het “ultra-imperialism” beschouwt (zoals men de productie van tabletten in laboratoria, de kiem van de ultra-landbouw “kan” noemen), ons soms niet een voorbeeld van de verdeling en de herverdeling van de wereld, van de overgang van vreedzame verdeling tot niet- vreedzame en omgekeerd? Is soms het Amerikaanse en andere financierskapitaal dat de hele wereld vreedzaam verdeelde, onder deelname van Duitsland, — bvb. in het internationale railskartel of de internationale scheepvaarttrust, — thans niet bezig met de herverdeling van de wereld op basis van nieuwe machtsverhoudingen die zich allerminst langs vreedzame weg wijzigen?

Het financierskapitaal en de trusts vergroten het onderscheid in groeitempo tussen de verschillende delen van de wereldeconomie in plaats van het te verminderen. En hoe kunnen de nieuwe tegenstellingen die ontstaan bij wijziging van de machtsverhoudingen onder het kapitalisme anders worden opgelost dan met geweld? Over de verschillen in groeitempo van het kapitalisme en het financierskapitaal in de wereldeconomie, verstrekt de statistiek van de spoorwegen bijzonder nauwkeurige gegevens. **[108]**

In de jongste decennia van imperialistische ontwikkeling heeft de lengte van het spoorwegnet zich als volgt gewijzigd:

	Duizenden kilometers spoorwegen					
	1890		1913		+	
Europa	224		346		+122	
VS	268		411		+143	
Alle kolonies	82		210		+128	
Onafhankelijke en half-afhankelijke landen in Azië en Amerika	43	125	137	347	+94	+222
<i>Totaal</i>	617		1,104			

Het snelst ontwikkelden de spoorwegen zich dus in de koloniën en in de zelfstandige (en semi-zelfstandige) landen in Azië en Amerika. Zoals men weet heerst het financierskapitaal van de vier of vijf grootste kapitalistische staten hier onbeperkt. Tweehonderdduizend kilometer nieuwe spoorlijnen door koloniën en andere landen in Azië en Amerika, — dat betekent ruim 40 miljard mark investeringen op bijzonder gunstige voorwaarden, met extra rentabiliteitswaarborgen, winstgevende orders voor de staalindustrie enz. enz.

Het kapitalisme ontwikkelt zich het snelst in de koloniën en in de verre landen, waar nieuwe imperialistische mogendheden ontstaan (Japan). De onderlinge strijd van de imperialistische mogendheden spitst zich toe. De inkomsten van het financierskapitaal uit de bijzonder winstgevende ondernemingen in de koloniën en overzeese landen nemen toe. Het leeuwendeel van deze “buit” valt in handen van landen die lang niet altijd de eerste plaats innemen wat betreft het ontwikkelingstempo van de productiekrachten.

De lengte van het spoorwegnet bedroeg in de grootste landen, met inbegrip van hun koloniën:

	Duizenden kilometers spoorwegen		
	1890	1913	
VS	268	413	+145
Britse Rijk	107	208	+101
Rusland	32	78	+46
Duitsland	43	68	+25
Frankrijk	41	63	+22
<i>Totaal</i>	491	830	+339

Ongeveer 80 procent van de spoorwegen is dus geconcentreerd in de vijf grootste Staten. Maar de concentratie van de eigendom aan deze spoorwegen, de concentratie van het financierskapitaal is oneindig veel groter, want de Engelse en Franse miljonairs bvb. bezitten een geweldige hoeveelheid aandelen en obligaties van Amerikaanse, Eussische en andere spoorwegen. Dank zij zijn koloniën, kon Engeland “zijn” spoorwegnet uitbreiden met 100.000 kilometer, ofwel viermaal meer dan Duitsland. Toch is het algemeen bekend dat het ontwikkelingstempo van de productiekrachten in Duitsland tijdens die periode — vooral bij de steenkool- en ijzerproductie — onvergelykelyk veel hoger was dan in Engeland, om van Frankrijk en Rusland maar niet te spreken. In 1892 produceerde Duitsland 4,9 miljoen ton gietijzer, Engeland daarentegen 6,8 miljoen; in 1912 was de verhouding reeds 17,6 tegen 9,0 miljoen ton; — dat is een geweldig overwicht op Engeland!^[109] De vraag rijst of er onder het kapitalisme, behalve oorlog, ook andere middelen bestaan tegen een wanverhouding tussen de ontwikkeling van de productiekrachten en de kapitaalaccumulatie enerzijds, en de verdeling van de koloniën en “invloedssferen” van het financierskapitaal anderzijds.

Noten:

^[102] “Die Neue Zeit” XXXII, 11, S. 909 van 11 september 1914.

^[103] J.A. Hobson, “Imperialism”, London 1902, p. 324.

^[104] “Die Neue Zeit”, XXXii (1913-1914), 11 S. 921 van 11 September 1914. Vergelyk ook XXXIV (1915-1916), 11, S. 107 e.v.

^[105] “Die Neue Zeit”; XXXIIL I (van 30 april 1915), S. 144.

^[106] Een uitvoeriger kritische analyse van K. Kautsky’s artikel “Der Imperialismus” in “Die Neue Zeit” geeft Lenin in zijn “Schriften over het imperialisme”. — (Red.)

^[107] R. Calwer, “Einführung in die Weltwirtschaft”, Berlin 1906.

^[108] “Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich” 1915 Aanhangel S. 46 en 47. — “Archiv für Eisenbahnwesen”, 1892; voor het jaar 1890 moest ik de spreiding van de spoorwegen over de koloniën van de verschillende landen hier en daar bij benadering berekenen.

^[109] Zie ook Edgar Crammond: “The Economic Relations of the British and German Empires”, in „Journal of the Royal Statistical Society”, 1914, juli, p. 777 e.v.

VIII. Parasitisme en ontbinding van het kapitalisme

Wij moeten nu aandacht besteden aan een andere zeer belangrijke zijde van het imperialisme, waarmee de meeste beschouwingen over dit thema niet voldoende rekening houden. Een van de tekortkomingen van de marxist Hilferding is dat hij in deze kwestie een stap achteruit heeft gedaan, vergeleken bij de niet-marxist Hobson. Wij doelen op het parasitaire karakter van het imperialisme.

Zoals wij zagen, is het monopolie de wezenlijke economische basis van het imperialisme. Het is een kapitalistisch monopolie omdat het uit het kapitalisme is voortgekomen. Hoewel binnen de algemene verhoudingen van het kapitalisme, van warenproductie en concurrentie, bevindt het monopolie zich in een voortdurende en onoplosbare tegenstelling tot deze verhoudingen en kweekt, als elk ander monopolies onvermijdelijk kiemen van stagnatie en verrotting. Voorzover er — zij het slechts tijdelijk — monopolieprijsen worden vastgesteld, wordt de stimulans van de technische, en dus ook van elke andere vooruitgang geremd; en ontstaat er een economische mogelijkheid, de technische vooruitgang kunstmatig tegen te houden. Een voorbeeld: in Amerika vindt een zekere Owens een flessenmachine uit, die een revolutie in de flessenfabricage teweegbrengt. Het Duitse kartel van flessenfabrikanten koopt de patenten van Owens op en legt ze terzijde om hun toepassing tegen te gaan.

Natuurlijk kan een monopolie onder het kapitalisme de vrije concurrentie op de wereldmarkt nooit geheel en voor langere tijd uitschakelen (dit is overigens een van de redenen waarom de theorie van het ultra-imperialisme onzinnig is). De mogelijkheid om door middel van technische verbeteringen de productiekosten te drukken en de winsten te verhogen, bevordert natuurlijk veranderingen. Maar de tendentie tot stagnatie en ontbinding, die aan het monopolie eigen is, blijft op haar beurt actief en krijgt voor een bepaalde tijdsduur in afzonderlijke takken van industrie en afzonderlijke landen de overhand.

Het monopolistische bezit van bijzonder uitgebreide, rijke of gunstig gelegen koloniën werkt in dezelfde richting.

Verder. Imperialisme betekent geweldige concentratie van geldkapitaal in slechts enkele landen, waar zich, zoals wij hebben gezien, 100 tot 150 miljard frank aan waardepapieren ophopen. Vandaar een enorme uitbreiding van de klasse, — of juister gezegd van de laag — renteniers, lieden die van het “knippen van coupons” leven en feitelijk buiten het bedrijfsleven staan; lieden wier beroep de lediggang is. De kapitaalexport die een van de wezenlijkste economische grondslagen van het imperialisme is, versterkt deze volledige vervreemding van de renteniers van de productie nog meer en drukt het stempel van parasitisme op heel het land, dat leeft van de uitbuiting van de arbeid in verscheidene overzeese landen en koloniën.

“In 1893”, schrijft Hobson, “vormde het in het buitenland belegde Engelse kapitaal ongeveer 15 procent van de gehele rijkdom van het Verenigde Koninkrijk”. **[110]**

Wij herinneren er aan dat dit kapitaal tegen 1915 ongeveer 2,5 maal zo groot was geworden.

“Het agressieve imperialisme”, lezen wij verder bij Hobson, “dat de belastingbetaler zo duur komt te staan en zo weinig betekenis heeft voor de industrieel en de handelaar... is een bron van grote winsten voor de kapitalist die een belegging voor zijn kapitaal zoekt”. (Het Engelse woord “investor” betekent zowel “belegger” als rentenier.) “Het totale jaarlijkse inkomen van Groot-Brittannië uit zijn buitenlandse en koloniale handel, uit import en export, wordt door de statisticus Giffen voor het jaar 1899 geschat op 18 miljoen pond sterling, nl. 2,5 procent op de gehele omzet van 800 miljoen pond sterling.”

Deze som kan, al is ze nog zo groot, toch de agressiviteit van het Engelse imperialisme niet verklaren. Deze vindt haar oorzaak veeleer in de 90 tot 100 miljoen pond sterling winst op het “belegde” kapitaal, die het inkomen van de rentenierslaag vormen.

In het grootste “handelsland” ter wereld zijn de inkomsten van de renteniers vijfmaal zo groot, als die uit de buitenlandse handel! Dat is nu het wezen van het imperialisme en van het imperialistische parasitisme.

Het begrip “renteniersstaat”, of woekerstaat wordt daarom een gangbare uitdrukking in de economische literatuur over het imperialisme. De wereld is verdeeld in een handvol woekerstaten en een reusachtige meerderheid schuldenaarsstaten.

“Onder de kapitaalbeleggingen in het buitenland”, schrijft Schulze-Gävernitz, “wordt de eerste plaats ingenomen door die aan politiek afhankelijke landen of bondgenoten: Engeland leent aan Egypte, Japan, China, Zuid-Amerika. Daar treedt de Engelse oorlogsvloot zo nodig als deurwaarder op. Engeland wordt door zijn politieke macht beschermd tegen de verontwaardiging van de schuldenaars”. **[111]**

In zijn werk “Het economische stelsel van kapitaalbelegging in het buitenland”, noemt Sartorius von Waltershausen Nederland als voorbeeld van een “renteniersstaat”, en wijst er op dat Engeland en Frankrijk thans bezig zijn het te worden. **[112]** Schilder verklaart, dat de vijf industrie-staten Engeland, Frankrijk, Duitsland, België en Zwitserland door en door schuldeisers landen zijn. Nederland noemt hij hier niet bij, alleen maar omdat dit land “industriële weinig ontwikkeld is.” **[113]**

De Verenigde Staten zijn slechts ten opzichte van het Amerikaanse continent een schuldeisersstaat.

“Engeland”, schrijft Schulze-Gävernitz, “wordt geleidelijk van industriestaat tot schuldeisersstaat. Hoewel de industriële productie en ook de industriële export in absolute cijfers toeneemt, wordt de betekenis van de inkomsten uit rente en dividend, van de emissie-, commissie- en speculatie-winsten voor ‘s lands economie relatief groter. Dit feit is naar mijn mening de economische grondslag van de imperialistische opbloei. De schuldeiser is hechter met de schuldenaar verbonden, dan de leverancier met een cliënt”. **[114]**

Met betrekking tot Duitsland schreef in 1911 A. Lansburgh, de uitgever van het Berlijnse tijdschrift “Die Bank”, in het artikel “De Duitse renteniersstaat”:

“In Duitsland spot men gaarne over de neiging tot rentenieren, die bij de Franse bevolking is te vinden. Men vergeet daarbij dat voor zover het de bourgeoisie betreft, de Duitse verhoudingen steeds meer overeenstemming vertonen met de Franse”. **[115]**

De renteniersstaat is de staat van het parasitaire, verrottende kapitalisme. Deze omstandigheid oefent onvermijdelijk invloed uit op ‘s lands sociaal-politieke verhoudingen in het algemeen, en op de twee voornaamste richtingen van de arbeidersbeweging in het bijzonder. Om dit zo aanschouwelijk mogelijk te tonen, geven wij het woord aan Hobson die als getuige het “betrouwbaarst” is omdat men hem onmogelijk van voorliefde voor de “marxistische orthodoxie” kan verdenken. Anderzijds is deze Engelsman uitstekend op de hoogte van het land dat het rijkst is aan koloniën, financierskapitaal en imperialistische ervaring.

Onder de levendige indruk van de Boerenoorlog schildert Hobson het verband tussen het imperialisme en de belangen van de “financiers”, hun stijgende winsten op leveranties, diensten enz. en schrijft:

“Het zijn de kapitalisten die deze beslist parasitaire politiek bepalen, maar de motieven die hen leiden hebben ook uitwerking op bepaalde groepen arbeiders. In vele steden zijn de voornaamste takken van industrie afhankelijk van regeringsorders: het imperialistische karakter van de grote metaal- en scheepsbouwindustrie staat in direct verband met dit feit.”

Tweeërlei soort omstandigheden hebben, naar ‘s schrijvers mening, de macht van de antieke imperia verzwakt: 1. het “economische parasitisme” en 2. het samenstellen van hun legers uit afhankelijke volkeren.

“De eerste omstandigheid is het economisch parasiteren, waarbij de heersende staat zijn provincies, koloniën en de van hem afhankelijke landen gebruikt Om zijn regerende klasse te verrijken en zijn lagere klassen om te kopen, opdat zij rustig blijven.”

Wij willen daaraan toevoegen dat voor een dergelijke omkoperij — in welke vorm dan ook — een monopolistisch hoge winst noodzakelijk is. Over de tweede omstandigheid schrijft Hobson:

“Een van de zonderlingste symptomen van de blindheid waaraan het imperialisme lijdt, is wel de zorgeloosheid, waarmee Groot-Brittannië, Frankrijk en andere imperialistische landen die gevaarlijke weg inslaan. Groot-Brittannië is in dit opzicht het verst gegaan. Het merendeel van de gevechten, waarmee wij ons Indische Rijk hebben veroverd, werd geleverd door inboorlingenlegers. In Indië, en in de laatste tijd ook in Egypte, bevinden zich grote staande legers onder commando van Britten. Behalve in het zuiden werden bijna al onze onderwerpingsoorlogen in Afrika voor ons door inboorlingen gevoerd.”

Het vooruitzicht op de verdeling van China inspireert Hobson tot de volgende economische ontboezeming:

“Het grootste deel van West-Europa zou er dan gaan uitzien als de huidige lustoorden in Zuid-Engeland, de Rivièra, Zwitserland en Italië, die het meest door toeristen bezocht en door rijkkaards bewoond worden. Daar zou een kleine groep rijke aristocraten leven van dividenden en pensioenen uit het Verre Oosten, verder een grotere groep beampten en winkeliers en een nog groter aantal huisbedienden, en arbeiders bij het transportwezen en in de luxe-industrie. De voornaamste bedrijfstakken zouden evenwel verdwijnen en grote hoeveelheden voedingsmiddelen en halfabrikaten zouden als tribuut uit Azië en Afrika toevloeien...”

“Dergelijke mogelijkheden biedt een grootscheeps verbond van westerse staten, een Europese federatie van grote mogendheden. Deze zou echter de zaak van de wereldbeschaving allerminst dienen, en eerder het geweldige gevaar inhouden van een westers parasitisme. Dit zou ontstaan wanneer de heersende klassen van een reeks vooraanstaande industrienaties, uit Azië en Afrika geweldige inkomsten gingen ontvangen, waarmee zij grote gedweë massa's beampten en bedienden konden onderhouden, die zich niet meer met het voortbrengen van voor de massa bestemde landbouw- en industrieproducten zouden bezighouden, maar met persoonlijke diensten of met ondergeschikte industriële werkzaamheden onder controle van de nieuwe financiersaristocratie. Laten zij die geneigd zijn zo'n theorie” (de schrijver had moeten zeggen: zo'n vooruitzicht) “luchtig af te wenken, liever trachten zich een beeld te vormen van de economische en sociale verhoudingen in de delen van het huidige Zuid-Engeland, waar reeds zo'n toestand heerst. Laten zij bedenken, hoe geweldig dit systeem zou kunnen worden uitgebreid, indien China onderworpen werd aan de economische controle van financiers en kapitaalbeleggers die, met hun politieke, commerciële en industriële dienaren, de winst uit 's werelds potentieel grootste reservoir zouden persen, teneinde deze in Europa te verteren. Natuurlijk, de toestand is te ingewikkeld, het spel van de wereldkrachten is te onoverzichtelijk, dan dat deze of gene rechtlijnige toekomstvoorspelling veel kans op uitkomen zou hebben. Maar de invloeden die het imperialisme in West-Europa tegenwoordig beheersen, bewegen zich in deze richting en indien zij niet op tegenstand stuiten, indien zij niet in een andere richting worden gedrongen, zullen zij in de richting van zo'n resultaat werken, en niet anders”. **[116]**

De schrijver heeft volkomen gelijk: indien de krachten van het imperialisme geen tegenwerking zouden ontmoeten, zouden zij juist hiertoe leiden. De betekenis van de “Verenigde Staten van Europa” onder de moderne imperialistische verhoudingen, is hier juist weergegeven. Men zou er slechts aan moeten toevoegen dat ook binnen de arbeidersbeweging naarstig in deze richting “gewerkt” wordt door de opportunisten die thans tijdelijk in de meeste landen de overhand hebben. Het imperialisme, dat verdeling en uitbuiting van de wereld betekent (en niet van China alleen); dat monopolistisch-hoge winsten voor een

handvol van de rijkste landen betekent, maakt het economisch mogelijk de bovenste lagen van het proletariaat om te kopen, en voedt, vormt en versterkt op deze wijze het opportunisme. Men mag echter niet vergeten dat er krachten bestaan, die weerstand bieden aan het imperialisme in het algemeen en aan het opportunisme in het bijzonder, krachten die voor de sociaal-liberaal Hobson natuurlijk onzichtbaar zijn.

De Duitse opportunist Gerhard Hildebrand die indertijd wegens zijn verdediging van het imperialisme door de partij werd uitgesloten, maar nu best leider van de zogenaamde “sociaaldemocratische” partij van Duitsland zou kunnen zijn, vult Hobson goed aan als hij de “Verenigde Staten van West-Europa” (zonder Rusland) propageert met het doel “gemeenschappelijk actie” te voeren tegen... de Afrikaanse negers, tegen de “grote beweging van de Islam”, voor een “sterke militaire macht en marine”, tegen een “Japans-Chinese coalitie” enz. **[117]**

De beschrijving van het “Britse imperialisme” bij Schulze-Gävernitz toont ons dezelfde trekken van parasitisme. Het Engelse volksinkomen verdubbelde ongeveer van 1865 tot 1898, maar het inkomen “uit het buitenland” steeg in dezelfde tijd tot het negenvoudige. Terwijl de “verdienste” van het imperialisme erin bestaat dat het de “negers opvoedt tot de arbeid” (zonder dwang gaat dit nu eenmaal niet!...), bestaat het “gevaar” van het imperialisme hierin, dat

“Europa de lichamelijke arbeid — eerst in de landbouw en de mijnen, daarna ook de grovere industrie-arbeid — op de gekleurde mensheid afschuift en zich zelf tevreden stelt met de rol van rentenier, waardoor het allicht de economische en vervolgens ook de politieke emancipatie van de gekleurde rassen voorbereidt”.

Een steeds groter deel van de grond wordt in Engeland aan de landbouw onttrokken en door de rijken voor sport en vermaak gebruikt. Van Schotland, de meest aristocratische plaats voor jacht en andere sport, wordt gezegd, dat het “van zijn verleden en van Mr. Carnegie (de Amerikaanse miljardair) leeft.” Alleen voor wedrennen en voor vossenjachten geeft Engeland jaarlijks 14 miljoen pond sterling uit. Het aantal renteniers in Engeland bedraagt ongeveer één miljoen. Het percentage arbeiders onder de bevolking daalt:

	Bevolking van Engeland en Wales	Arbeiders in de voornaamste takken van de industrie (miljoenen)	Percentage van de bevolking
1851.....	17.9	4.1	23
1901.....	32.5	4.9	15

Met betrekking tot de Engelse arbeidersklasse is de burgerlijke onderzoeker van het Britse imperialisme in het begin van de 20e eeuw genoopt, telkens weer een onderscheid te maken tussen “de bovenste laag” van de arbeiders en de “eigenlijk proletarische onderste laag”. De bovenste laag levert de grote meerderheid van de leden van coöperaties, vakbonden, sportverenigingen en vele godsdienstige sekten. Aan hun niveau is het kiesrecht aangepast, dat in Engeland “nog steeds voldoende beperkt is, om de eigenlijk proletarische onderlaag uit te sluiten” (...) Om de toestand van de Engelse arbeidersklasse te verbloemen, spreekt men gewoonlijk slechts over deze bovenste laag die de minderheid van het proletariaat omvat; bvb “het vraagstuk van de werkloosheid betreft hoofdzakelijk Londen en de proletarische onderste laag, waarmee de politici weinig rekening houden.” **[118]** Hij had moeten zeggen: “waarmee de burgerlijke politicasters en de ‘socialistische’ opportunisten weinig rekening houden.”

Tot de betreffende typische verschijnselen van het imperialisme moet men ook rekenen de afnemende emigratie uit de imperialistische landen en de toenemende immigratie naar deze landen uit de minder ontwikkelde gebieden, waar het arbeidston lager is. De emigratie uit Engeland daalde — zoals Hobson opmerkt — sinds 1884 toen zij 242.000 bedroeg tot

169.000 in 1900. De emigratie uit Duitsland bereikte het hoogste punt in de jaren '80, en wel 1.453.000, maar daalde in de twee volgende decennia tot 544.000 en 341.000. Daarentegen steeg het aantal arbeiders die uit Oostenrijk, Italië, Rusland enz. naar Duitsland kwamen. Volgens de volkstelling van 1907 waren er in Duitsland 1.342.294 buitenlanders onder wie 440.800 industrie-arbeiders en 257.329 landarbeiders. **[119]** In Frankrijk zijn de mijnarbeiders “voor een belangrijk deel” buitenlanders. Polen, Italianen, Spanjaarden. **[120]** In de Verenigde Staten hebben de emigranten uit Oost- en Zuid-Europa de slechtst betaalde baantjes, terwijl de Amerikaanse arbeiders het hoogste percentage leveren van de opzichters en van hen die de best betaalde arbeid ontvangen. **[121]** Het imperialisme heeft de tendens ook onder de arbeiders bevoorrechte categorieën af te scheiden en deze van de grote proletarische massa los te scheuren.

Het zij vermeld dat het streven van het imperialisme de arbeiders te verdelen en het opportunisme onder hen te versterken, waardoor een tijdelijk verval van de arbeidersbeweging veroorzaakt wordt, zich in Engeland lang vóór 1900 openbaarde. Sinds het midden van de 19e eeuw bestonden daar immers reeds twee belangrijke kenmerken van het imperialisme: reusachtige koloniale bezittingen en een monopolische positie op de wereldmarkt.

Marx en Engels hebben dit verband van het opportunisme in de arbeidersbeweging met de imperialistische kenmerken van het Engelse kapitalisme, tientallen jaren lang stelselmatig geobserveerd. Zo schreef Engels bvb op 7 oktober 1858 aan Marx:

“Het Engelse proletariaat verburgerlijkt feitelijk meer en meer, zodat deze meest burgerlijke van alle naties het tenslotte zo ver schijnt te willen brengen, dat zij naast de bourgeoisie een burgerlijke aristocratie en een burgerlijk proletariaat zal bezitten. Bij een natie die de gehele wereld uitbuit, is dat tenslotte in zekere zin gerechtvaardigd.”

Bijna een kwart eeuw later, in zijn brief van 11 augustus 1881, spreekt hij over de ergste Engelse trade-unions, “die zich laten leiden door aan de bourgeoisie verkochte of althans door haar betaalde lieden”; en in een brief aan Kautsky van 12 September 1882 schreef Engels: “U vraagt mij wat de Engelse arbeiders van de koloniale politiek denken? Wel, precies hetzelfde wat zij van de politiek in het algemeen denken. Er is hier immers geen arbeiderspartij, er zijn slechts conservatieven en liberale radicalen en de arbeiders teren vlot mee van het Engelse monopolie op de wereldmarkt en in de koloniën.” **[122]** (Hetzelfde heeft Engels ook uiteengezet in het Voorwoord bij de tweede druk van “De toestand van de arbeidersklasse in Engeland”, 1892) **[123]**

Hier worden oorzaken en gevolgen duidelijk genoemd. Oorzaken zijn: 1. de uitbuiting van de gehele wereld door het gegeven land; 2. zijn monopolistische positie op de wereldmarkt; 3. zijn koloniaal monopolies. Gevolgen: 1. de verburgerlijking van een deel van het Engelse proletariaat; 2. dit laat zich gedeeltelijk leiden door lieden die door de bourgeoisie zijn omgekocht, of althans door haar betaald worden. In het begin van de 20e eeuw beëindigde het imperialisme de verdeling van de wereld onder een handvol landen waarvan elk thans een niet veel kleiner deel van de “hele wereld” uitbuit (in de zin van superwinst maken) dan Engeland in 1858. Elk van deze landen heeft dankzij trusts, kartels, financierskapitaal en krediet een monopoliepositie op de wereldmarkt; — elk heeft tot op zekere hoogte een koloniaal monopolie (Wij zagen, dat van een totale oppervlakte van 75 miljoen vierkante kilometer koloniën ter wereld, 65 miljoen d.w.z. 86 procent geconcentreerd zijn in handen van zes grote mogendheden, en 61 miljoen d.w.z. 81 procent in handen van slechts drie mogendheden.)

De huidige situatie onderscheidt zich door economische en politieke verhoudingen die de onverzoenbaarheid van het opportunisme met de algemene en fundamentele belangen van de arbeidersbeweging wel moesten versterken; het imperialisme is van kiemvorm tot heersend stelsel uitgegroeid, de kapitalistische monopolies hebben in de volkshuishouding en de politiek de eerste plaats ingenomen; de verdeling van de wereld is voltooid. Anderzijds heeft

de monopolistische alleenheerschappij van Engeland plaats moeten maken voor strijd tussen een klein aantal imperialistische machten om hun deel in het monopolies een strijd die het hele begin van de 20e eeuw beheerst. Het opportunisme kan de arbeidersbeweging thans nergens meer tientallen jaren lang beheersen, zoals het dat in Engeland in de tweede helft van de 19e eeuw deed. In een aantal landen werd het opportunisme echter rijp en overrijp, om definitief in ontbinding te geraken toen het als sociaal-chauvinisme volledig met de burgerlijke politiek samensmolt.[124]

Noten:

[110] Hobson, I c., p. 59 en 62.

[111] Schulze-Gavernitz, "Britischer Imperialismus", S. 320 e.v.

[112] Sartorius von Waltershausen, "Das Volkswirtschaftliche System enz.", Berlin 1907, Buch IV.

[113] Schilder, c., S. 393.

[114] Schulze-Gävernitz, "Britischer imperialismus", S. 122.

[115] "Die Bank", 1911, 1. S. 10 en 11.

[116] Hobson, c.p. 103, 205, 144, 335, 386.

[117] Gerhard Hildebrand. "Die Erschütterung der Industriebherrschaft und des Industriesozialismus", Jena 1910, S. '99 e.v.

[118] Schulze-Gävernitz, "Britischer Imperialismus", S. 301.

[119] "Statistik des deutschen Reichs", Band 211.

[120] Henger, "Die Kapitalsanlage der Franzosen" Stuttgart, 1913.

[121] Hourwich, "Immigration and Labour", New York 1913.

[122] "Briefwechsel zwischen Friedrich Engels und Karl Marx", 11, S. 290, IV, S. 2433; — K. Kautsky: "Sozialismus und Kolonialpolitik", Berlin 1907, S. 79; deze brochure werd nog geschreven in de oneindig veraf gelegen tijd, toen Kautsky marxist was.

[123] Zie F. Engels "De toestand van de arbeidersklasse in Engeland", Moskou 1956 blz. 44.

[124] Het Russische sociaal-chauvinisme van de heren Patressow, Tsjchenkeli, Maslow enz. ontsproot zowel in zijn openlijke als in zijn verkapte vorm (de heren Tsjcheidze, Skobelew, Axelrod, Martov e.a.) eveneens uit de Russische variatie van het opportunisme, namelijk dat van de liquidators.

IX. De kritiek op het imperialisme

Met kritiek op het imperialisme bedoelen wij in de ruime zin van het woord de houding die de verschillende sociale klassen — in overeenstemming met hun algemene ideologie — innemen ten opzichte van de politiek van het imperialisme.

De reusachtige afmetingen van het, in weinige handen geconcentreerde financierskapitaal dat met zijn wijd en zijd verbreid, dicht netwerk van verbintenissen en relaties niet alleen de middelgrote, maar ook de kleine en allerkleinste kapitalisten aan zich onderwerpt, enerzijds — en de felle strijd met andere nationale financiersgroepen om de verdeling van de wereld en de heerschappij over andere landen, anderzijds, leiden tot een algemene overgang van alle bezittende klassen naar de zijde van het imperialisme. De “algemene” geestdrift voor de perspectieven, en de fanatieke verdediging van het imperialisme, dat op alle mogelijke wijze wordt opgehemeld, zijn tekenen des tijds. De imperialistische ideologie dringt ook binnen de arbeidersklasse door. Deze is niet door een Chinese muur van de andere klassen gescheiden. Terwijl men de leiders van de huidige, zogenaamde “socialdemocratische” partij van Duitsland terecht “sociaal-imperialisten” noemt, (socialisten met de lippen en imperialisten metterdaad) — sprak Hobson reeds in 1902 over “Fabian-imperialisten” in Engeland, die tot de opportunistische “Fabian Society” [125] behoorden.

Burgerlijke geleerden en publicisten komen er gewoonlijk niet openlijk voor uit dat zij het imperialisme verdedigen. Zij verdoezelen het feit dat het imperialisme diep wortel heeft geschoten en volledig overheerst. Zij trachten allerlei bijzaken en secundaire details op de voorgrond te schuiven en met absoluut zinloze “hervormingsplannen”, als politietoezicht op de trusts of de banken enz. de aandacht af te leiden. Af en toe treden er echter cynische, openhartige imperialisten op, die de moed hebben te verklaren dat het onzinnig is de grondslagen van het imperialisme te willen hervormen.

Laat ons hiervan een voorbeeld geven: de Duitse imperialisten trachten in het tijdschrift “Weltwirtschaftliches Archiv” de nationale bevrijdingsbeweging in de (vooral natuurlijk niet-Duitse) koloniën, uit de doeken te doen. Zij registreren woelingen en protesten in Brits-Indië, bewegingen in Natal (Zuid-Afrika), Nederlands-Indië enz. Een van hen schreef in verband met een Engelse uitgave, waarin verslag wordt uitgebracht over een conferentie van onderdrukte naties en rassen op 28-30 juni 1910, met betrekking tot aldaar gehouden redevoeringen:

“Men zegt dat het imperialisme bestreden moet worden; de grote mogendheden moeten het recht van de onderworpen volkeren op onafhankelijkheid erkennen en een internationaal gerechtshof moet waken over het nakomen van de verdragen tussen de grote mogendheden en de zwakkere volkeren. Verder dan deze vrome wensen is de conferentie niet gekomen. Wij zien geen spoor van het inzicht dat het imperialisme onverbreekelijk is verbonden met het huidige kapitalisme en dat een directe bestrijding van het imperialisme daarom (!) geen enkele kans van slagen heeft, tenzij men er zich toe beperkt, tegen enige bijzonder lelijke excessen op te treden”. [126]

Omdat een reformistisch corrigeren van de grondslagen van het imperialisme bedrog, een “vrome wens” is en de burgerlijke vertegenwoordigers van de onderdrukte naties niet “verder” gaan, besluit de burgerlijke vertegenwoordiger van een onderdrukkende natie een stap achteruit te doen: naar een “verdere”, door aanspraken op “wetenschappelijkheid” versluierde kruiperij voor het imperialisme. Ook een “logica”!

Kan men de grondslagen van het imperialisme langs reformistische weg veranderen, moet men de door het imperialisme verwekte tegenstellingen toespitsen en verdiepen, of juist trachten op te heffen — dat zijn voor de beoordeling van het imperialisme fundamentele kwesties. Daar de politiek van het imperialisme over de hele linie gekenmerkt wordt door reactie en versterking van de nationale onderdrukking, (in verband met de onderdrukking door de financiersoligarchie en de afschaffing van de vrije concurrentie), ontstaat na de

eeuwwisseling in bijna alle imperialistische landen een kleinburgerlijk democratische oppositie tegen het imperialisme. Kautsky — en de brede internationale stroming die zijn naam draagt — brak met het marxisme toen hij niet trachtte en ook niet in staat bleek zich tegen deze kleinburgerlijke, reformistische, economisch eigenlijk reactionaire oppositie te verzetten, en zich integendeel praktisch daarmee vereenzelvigde.

In de Verenigde Staten stootte de imperialistische oorlog tegen Spanje in 1898 op de oppositie van de “anti-imperialisten”. Deze laatste Mohikanen van de burgerlijke democratie noemden de oorlog een “misdaad”; zij beschouwden de annexatie van vreemde landen als een schending van de grondwet; zij verklaarden dat de wijze waarop de leider van de Filippijnse inboorlingen, Aquinaldo behandeld werd, “chauvinistisch bedrog” was (men beloofde hem eerst de vrijheid van zijn land, om daarop Amerikaanse troepen te sturen en de Filippijnen te annexeren); zij citeerden de woorden van Lincoln: “Wanneer de blanke zichzelf regeert, dan is dat zelfbestuur; wanneer hij zichzelf regeert en bovendien nog anderen, dan is dat niet meer zelfbestuur, maar despotisme.” **[127]**

Zolang deze kritiek er echter voor terugdeinsde het onverbrekkelijk verband van het imperialisme met de trusts en dus met de grondslagen van het kapitalisme te erkennen; zolang zij vreesde zich te verenigen met de (tegen) krachten die het groot-kapitalisme en zijn ontwikkeling voortbrengen, — zolang bleef deze kritiek een “vrome wens”.

In hoofdzaak is Hobsons kritiek op het imperialisme van dezelfde aard, Hobson was Kautsky vóór, toen hij in opstand kwam tegen de “onvermijdelijkheid van het imperialisme” en het noodzakelijk noemde “het consumptievermogen van de bevolking te verhogen” (onder het kapitalisme!). Ook de herhaaldelijk door ons geciteerde Agahd, A. Lansburgh, L. Eschwege, en onder de Franse schrijvers Victor Bérard, de auteur van het in 1900 verschenen oppervlakkige boek “Engeland en het imperialisme”, kritiseren het imperialisme en de almacht van de banken, de financiersoligarchie enz. vanuit kleinburgerlijk standpunt.

Zonder ook maar enigszins marxist te willen zijn, wijzen zij op de tegenstelling tussen imperialisme, vrije concurrentie en democratie, veroordelen het avontuur van de Bagdad-spoorweg, dat tot conflicten en oorlog moet leiden, uiten “vrome wensen” over vrede enz. Zelfs A. Neymarck, de statisticus van internationale emissies, riep in 1912, toen hij de honderden miljarden frank aan “internationale” waardepapieren optelde, uit:

“Is het denkbaar dat de vrede kan worden verbroken? (...) dat men het bij zulke geweldige sommen zou riskeren, een oorlog te beginnen? (...)” **[128]**

Van burgerlijke economen hoeft ons zo’n naïveteit niet te verwonderen — voor hen is het bovendien voordelig zich zo naïef voor te doen en in alle “ernst” te spreken over vrede onder het imperialisme. Maar wat bleef er van het marxisme over bij Kautsky die zich in 1914, 1915 en 1916 op hetzelfde burgerlijk-reformistische standpunt plaatste en beweerde dat “iedereen het eens is” (imperialisten, zogenaamde socialisten en sociaal-pacifisten) over de vrede? In plaats van de schrille tegenstellingen van het imperialisme aan de kaak te stellen, maakt hij er zich met reformistische “vrome wensen” en mooie woorden van af!

Ziehier een staaltje van Kautsky’s economische kritiek op het imperialisme. Hij neemt de cijfers van de Engelse handelsomzet met Egypte in 1872 en 1912; die langzamer bleek toe te nemen dan de totaalomzet van Englands buitenlandse handel. En Kautsky concludeert:

“Wij hebben geen reden aan te nemen dat hij (de handel van Engeland met Egypte) zonder de militaire bezetting van Egypte, uitsluitend op grond van economische factoren, minder zou zijn toegenomen (...)” “De expansie waar de tegenwoordige staten naar streven wordt (...) niet zozeer door de gewelddadige methoden van het imperialisme bevorderd, dan wel door vreedzame democratie (...)” **[129]**

Deze beschouwing van Kautsky, die door zijn Russische schildknaap Spektator (een Russische verdediger van de sociaal-chauvinisten) in honderd variaties wordt nagepraat, vormt de basis van de kautskyaanse kritiek op het imperialisme. Daarom moeten wij er

uitvoeriger bij stilstaan. Om te beginnen een citaat uit Hilferding, van wiens conclusies Kautsky herhaaldelijk, ook in april 1915 zei, dat ze “eenstemmig door alle socialistische theoretici zijn aangenomen”:

“Het is niet de zaak van het proletariaat”, schrijft Hilferding, “op te komen voor vervanging van de meer ontwikkelde kapitalistische politiek, door de overleefde politiek van het tijdperk van vrijhandel en van vijandschap tegenover de staat. Het antwoord van het proletariaat op de economische politiek van het financierskapitaal, van het imperialisme, kan slechts het socialisme, en niet de vrijhandel zijn. Niet het reactionair geworden ideaal van het herstel van de vrije concurrentie, maar de volledige opheffing van de concurrentie door de overwinning op het kapitalisme, kan thans alleen het doel van de proletarische politiek zijn.” **[130]**

Kautsky heeft met het marxisme gebroken, toen hij voor het tijdperk van het financierskapitaal “het reactionaire ideaal”, van de “vreedzame democratie” “uitsluitend op grond van economische factoren” verdedigde; want objectief sleept dit ideaal ons terug van het monopolistische kapitalisme naar het niet-monopolistische. Het is reformistisch bedrog!

De handel met Egypte (of met een andere kolonie of half-kolonie) “zou sneller zijn gegroeid” zonder militaire bezetting, zonder imperialisme, zonder financierskapitaal. Wat betekent dit? Dat het kapitalisme zich sneller zou hebben ontwikkeld, indien de vrije concurrentie niet beperkt was geworden door monopolies in het algemeen, noch door “verbintenissen” of druk (dat is eveneens door het monopolies van het financierskapitaal, noch door het monopolistische koloniaal bezit van bepaalde landen)?

Een andere betekenis kan Kautsky’s beschouwing niet hebben, maar deze “zin” is onzin. Laten wij een ogenblik aannemen dat de vrije concurrentie, zonder monopolies van welk soort ook, het kapitalisme en de handel inderdaad sneller tot ontwikkeling zou brengen. Maar hoe sneller de ontwikkeling van handel en kapitalisme in zijn werk gaat, des te sterker is de concentratie van productie en kapitaal, die het monopolisme voortbrengt. En de monopolies zijn immers reeds geboren, — en juist uit de vrije concurrentie! Zelfs indien de monopolies de ontwikkeling thans remden, zou dit toch geen argument zijn voor de vrije concurrentie, die nu eenmaal onmogelijk geworden is nadat zij het monopolisme heeft voortgebracht.

Hoe men de beschouwing van Kautsky ook wendt of keert, ze blijft reactionair en burgerlijk reformistisch.

Een poging om deze opvatting te corrigeren, zoals Spektator doet: de handel van Engeland met de Engelse koloniën ontwikkelt zich tegenwoordig langzamer dan de Engelse handel met andere landen, — kan Kautsky ook niet redden. Want het is ook een monopolies ook het imperialisme dat Engeland belaagt, zij het dan dat van een ander land (Amerika, Duitsland). Het is bekend dat de kartels geleid hebben tot beschermende rechten van een nieuw, origineel type: juist die producten worden beschermd (zoals F. Engels reeds in het Derde Deel van “Das Kapital” heeft opgemerkt), die voor export geschikt zijn. Bekend is verder het, aan de kartels en het financierskapitaal eigen, systeem van “export onder de kostprijs”, “dumping” zoals de Engelsen zeggen: — binnenslands verkoopt het kartel zijn producten tegen een monopolistisch hoge prijs, maar in het buitenland zet het ze voor een derde van die prijs af om de concurrent de nek te breken, de eigen productie maximaal op te voeren enz. Indien Duitsland zijn handel met de Engelse koloniën sneller uitbreidt dan Engeland, bewijst dit slechts dat het Duitse imperialisme frisser, sterker, beter georganiseerd, hoger ontwikkeld is dan het Engelse. Het bewijst echter volstrekt niet het “overwicht” van de vrije handel, want het gaat niet om de strijd van de vrije handel tegen protectionisme en koloniale afhankelijkheid, maar om die van het ene imperialisme tegen het andere, van het ene monopolie tegen het andere, van het ene financierskapitaal tegen het andere. Het overwicht van het Duitse imperialisme op het Engelse is sterker dan de muur van koloniale grenzen of beschermende rechten. Hieruit een “argument” ten gunste van de vrije handel en de “vreedzame democratie” af te leiden, komt platweg neer op het vergeten van de fundamentele

trekken en eigenschappen van het imperialisme, op het vervangen van het marxisme door kleinburgerlijk reformisme.

Het is interessant dat zelfs de burgerlijke econoom A. Lansburgh, die het imperialisme op even kleinburgerlijke wijze kritiseert als Kautsky, de gegevens van de handelsstatistiek toch wetenschappelijker bewerkte. Hij vergelijkt niet één willekeurig land en één kolonie, met de andere landen, maar de export van een imperialistisch land naar: — 1. de landen die van dat land financieel afhankelijk zijn, daar geld opnemen, — en 2. de financieel onafhankelijke landen. Hij kreeg het volgende beeld:

Uitvoer uit Duitsland (in miljoenen mark)

1. Naar landen die financieel van Duitsland afhankelijk zijn	1889	1908	Toename in procent
Roemenië	48,2	70,8	47
Portugal	19	32,8	73
Argentinië	60,7	147	143
Brazilië	48,7	84,5	73
Chili	28,3	64	114
<i>Totaal</i>	<i>234,8</i>	<i>451,5</i>	<i>92</i>
2. Naar landen die van Duitsland niet financieel afhankelijk zijn:			
Engeland	651,8	997,4	53
Frankrijk	210,2	437,9	108
België	137,2	322,8	135
Zwitserland	177,4	401,1	127
Australië	21,2	64,5	205
Nederlands			
Indië	8,8	40,7	363
<i>Totaal</i>	<i>1.206,6</i>	<i>2.264,4</i>	<i>87</i>

Lansburgh heeft geen conclusies getrokken en bemerkte daarom merkwaardigerwijze niet dat indien deze getallen iets bewijzen, dan alleen tegen hem, want de export naar financieel afhankelijke landen is toch nog iets sneller toegenomen dan die naar financieel onafhankelijke. (ik onderstreep “indien” want de statistiek van Lansburgh is verre van volledig). Over het verband tussen export en leningen schrijft Lansburgh:

“In 1890-1891 bezorgden de Duitse banken Roemenië een lening, waarop zij reeds in de voorafgaande jaren voorschotten hadden gegeven. De lening diende hoofdzakelijk voor het aanschaffen van spoorwegmaterieel dat uit Duitsland werd betrokken. In 1891 bedroeg de Duitse export naar Roemenië 55 miljoen mark. Het volgende jaar daalde hij tot 39,4 miljoen, om met onderbrekingen tot 25,4 miljoen in 1900 achteruit te gaan. Eerst in de allerlaatste jaren is dankzij twee nieuwe leningen het peil van 1891 weer bereikt.

De Duitse export naar Portugal steeg dankzij de leningen van 1888-1889 tot 21,1 miljoen mark (1890), daalde daarop in de twee volgende jaren tot 16,2 en 7,4 miljoen en bereikte zijn oude peil pas weer in het jaar 1903.

Nog krasser ging het toe bij de relaties tussen Duitsland en Argentinië. Dankzij de leningen van 1888 en 1890 bedroeg de Duitse export naar Argentinië in 1889 60,7 miljoen mark. Twee jaar later was hij met slechts 18,6 miljoen mark tot minder dan een derde geslonken. Pas in 1901 werd het hoogtepunt van 1889 voor het eerst overschreden, en wel in verband met het verstrekken van nieuwe staats- en gemeenteleningen, met het financieren van de bouw van elektrische centrales en met andere kredieten.

De export naar Chili steeg dankzij de lening van 1889 tot 45,2 miljoen mark (1892), maar was twee jaar later weer tot minder dan de helft — 22,5 miljoen mark gedaald. Nadat de Duitse banken in het jaar 1906 een nieuwe lening hadden verstrekt, steeg de export tot 84,7 miljoen mark (1907), om weer tot 52,4 miljoen te dalen in 1908.” **[131]**

Lansburgh ontleent aan deze feiten de gemakkelijke kleinburgerlijke moraal dat een aan leningen gebonden export toch zo labiel en onregelmatig is; dat het verkeerd is kapitaal te exporteren in plaats van de vaderlandse industrie “natuurlijk” en “harmonisch” te ontwikkelen; dat al die vele miljoenen mark steekpenningen bij het afsluiten van buitenlandse leningen de arme Krupp “duur” te staan komen, enz. Maar de feiten spreken duidelijk: de verhoging van de export houdt juist nauw verband met de oplichterij van het financierskapitaal dat de burgerlijke moraal aan zijn laars lapt en zijn slachtoffer tweemaal het vel over de oren haalt: eerst de gewone winst op de lening en dan nog de winst op dezelfde lening, als zij gebruikt wordt om fabriekten van Krupp of spoorwagematerieel van het staalsyndicaat te kopen.

Wij herhalen dat de statistiek van Lansburgh volstrekt niet volmaakt is, maar wij moesten haar absoluut gebruiken, want zij is wetenschappelijker dan die van Kautsky en Spektator, al was het alleen maar omdat Lansburgh de kwestie op de juiste wijze aanpakt. Om de invloed van het financierskapitaal op de export te kunnen beoordelen, moet men in staat zijn het bijzondere verband van de export met de manoeuvres van de financiers, ofwel speciaal en uitsluitend met de afzet van kartelproducten enz. aan te tonen. Door domweg de koloniën in het algemeen met de niet-koloniën, het ene imperialisme met het andere, de ene half-kolonie of kolonie (Egypte) met alle andere landen te vergelijken, omzeilt en verdoezelt men echter slechts het wezen van de zaak.

Kautsky's theoretische kritiek op het imperialisme heeft juist niets met marxisme gemeen, is juist alleen geschikt om de weg te banen naar vrede en eenheid met opportunisten en sociaal-chauvinisten, omdat ze geheel voorbijgaat aan de grootste en meest fundamentele tegenstellingen van het imperialisme: de tegenstelling tussen de monopolies en de naast deze bestaande vrije concurrentie, — tussen de reusachtige “transacties” (en reusachtige winsten) van het financierskapitaal en de “eerlijke” handel op de vrije markt, — tussen de kartels en de trusts enerzijds en de “outsiders” industrie anderzijds enz.

Wij hebben gezien dat Kautsky's befaamde theorie van het “ultra-imperialisme” al even reactionair is. Men vergelijke zijn redenering over dit onderwerp in 1915 met die van Hobson in 1902:

Kautsky: “zou het niet mogelijk zijn dat de huidige imperialistische politiek verdrongen wordt door een nieuwe ultra-imperialistische, die de onderlinge strijd van de nationale financierskapitalen vervangt door een gemeenschappelijke exploitatie van de wereld door één internationaal verenigd financierskapitaal? Een dergelijke nieuwe fase van het kapitalisme is in ieder geval denkbaar. Wij beschikken echter nog niet over voldoende gegevens om te beslissen of deze fase verwerklijkt kan worden.” **[132]**

Hobson: “Het christendom, dat wortel heeft geschoten in enige machtige rijken, waarvan elk een aantal onbeschaafde koloniën en afhankelijke landen overheerst, komt velen voor als een

vanzelfsprekend resultaat van de huidige ontwikkelingstendenties die de hoop moeten wettigen dat er op de hechte grondslag van het inter-imperialisme een blijvende vrede zal heersen.”

Ultra-imperialisme of super-imperialisme noemde Kautsky datgene wat Hobson 13 jaren eerder inter-imperialisme had gedoopt. Afgezien van het uitdenken van een nieuw geleerd woordje met vervanging van het ene Latijnse voorzetsel door het andere, bestaat de vooruitgang van Kautsky's "wetenschappelijk" denken slechts in de aanmatiging, iets voor marxisme te verslijten, wat bij Hobson neerkomt op huichelarij van Engelse priesters. Na de Boerenoorlog sprak het voor deze hoogerwaarde stand vanzelf dat zij in de eerste plaats de Engelse kleinburgers en arbeiders moesten troosten, die niet weinig doden in de Zuid-Afrikaanse gevechten hadden verloren en verhoogde belastingen kregen te betalen om de hogere winsten van de Engelse financiers te verzekeren. En was het niet de schoonste troost, dat het imperialisme nog zo slecht niet is en spoedig overgaat in inter- (of ultra)-imperialisme, waardoor een blijvende vrede gewaarborgd wordt? Al waren de bedoelingen van de Engelse priesters of van de zoetelijke Kautsky nog zo goed, objectief, d.w.z. reëel komt zijn "theorie" slechts neer op een aller-reactionairst troosten van de massa's met valse voorspiegelingen van blijvende vrede onder het kapitalisme. Daarbij wordt hun aandacht afgeleid van de scherpe tegenstellingen en urgente problemen van het heden en gevestigd op het leugenachtig toekomstbeeld van een zogenaamd nieuw "ultra-imperialisme". Kautsky's 'marxistische' theorie is absoluut niets anders dan misleiding van de massa's!

Men hoeft inderdaad slechts de algemeen bekende, onbetwistbare feiten te vergelijken, om zich er van te overtuigen hoe bedrieglijk het toekomstbeeld is, dat Kautsky de Duitse arbeiders (en de arbeiders in alle landen) voorhoudt. Neem bvb. Indië, Indo-China en China. Men weet dat deze drie koloniale en half-koloniale landen met een bevolking van 600 à 700 miljoen, uitgebuit worden door het financierskapitaal van enkele imperialistische mogendheden: Engeland, Frankrijk, Japan, de Verenigde Staten enz. Laat ons veronderstellen dat deze imperialistische landen onder elkaar bondgenootschappen sluiten teneinde hun bezittingen, belangen en 'invloedssferen' in de genoemde Aziatische staten te verdedigen of uit te breiden. Dat zouden "inter-imperialistische" of "ultra-imperialistische" bondgenootschappen zijn. Wanneer alle imperialistische mogendheden een bondgenootschap aangingen voor de "vreedzame" verdeling van de genoemde Aziatische landen, zou dat het "internationaal verenigde financierskapitaal" zijn. Er bestaan feitelijke voorbeelden van zo'n bondgenootschap in de 20e eeuw, zoals in de betrekkingen van de mogendheden met China. **[133]** Kan men zich nu werkelijk voorstellen dat zulke bondgenootschappen onder het kapitalisme (en hiervan gaat Kautsky juist uit) geen kortstondig bestaan zouden hebben en dat ze wrijvingen, conflicten en alle mogelijke vormen van strijd zouden uitsluiten?

Het is voldoende de vraag duidelijk te stellen, om in te zien dat men hem slechts ontkennend kan beantwoorden. Want onder het kapitalisme is een verdeling van invloedssferen, belangen, koloniën enz., uitsluitend mogelijk op grond van de machtsverhoudingen van de deelnemers, op grond van hun algemeen economische, financiële, militaire e.a. macht. Maar deze machtsverhoudingen wijzigen zich voortdurend, want een gelijkmatige ontwikkeling van de afzonderlijke ondernemingen, trusts, takken van industrie en landen, is onder het kapitalisme uitgesloten. Een halve eeuw geleden was Duitsland, als kapitalistische macht een jammerlijke nietigheid, vergeleken bij het toenmalige Engeland. Hetzelfde geldt voor Japan, vergeleken bij Rusland. Kan men zich voorstellen dat de machtsverhouding tussen de imperialistische mogendheden zich over enige tientallen jaren niet zou hebben gewijzigd? Neen, dat is absoluut ondenkbaar.

Daarom zijn de "inter-imperialistische" of "ultra-imperialistische" bondgenootschappen in de kapitalistische werkelijkheid (en niet in de banale filister-fantasie van Engelse priesters of van de Duitse "marxist" Kautsky) onvermijdelijk slechts "adempauzen" tussen oorlogen,

onverschillig welke vorm deze bondgenootschappen ook mogen aannemen; die van tegen elkaar gerichte imperialistische coalities of die van een algemene unie van alle imperialistische mogendheden. Vreedzame bondgenootschappen bereiden oorlogen voor en komen op hun beurt uit oorlogen voort. Door hun wisselwerking zijn de vormen van de strijd nu eens vreedzaam, dan weer niet, maar dit alles speelt zich af op een en dezelfde bodem van imperialistische betrekkingen en machtsverhoudingen in de wereldeconomie en in de wereldpolitiek. Maar de alwijze Kautsky maakt — teneinde de arbeiders te sussen en met de naar de bourgeoisie overgelopen sociaal-chauvinisten te verzoenen — de ene schakel van deze keten los van de andere. Hij maakt het huidige, vreedzame (en ultra-imperialistische, ja zelfs ultra-ultra-imperialistische) bondgenootschap van alle mogendheden, dat ten doel heeft in China “de rust te herstellen” (denk aan het neerslaan van de Bokkersopstand!) **[134]**, los van het niet-vreedzame conflict van morgen, dat voor overmorgen weer een “vreedzaam” algemeen verbond ter verdeling van bvb. Turkije voorbereidt, enz. enz. In plaats van het levende verband tussen de perioden van imperialistische vrede en imperialistische oorlogen, zet Kautsky de arbeiders een dode abstractie voor, om hen te verzoenen met hun dode leiders. De Amerikaan Hill onderscheidt in het voorwoord van zijn “Geschiedenis van de diplomatie in de internationale ontwikkeling van Europa” de volgende perioden in de nieuwste geschiedenis van de diplomatie: 1. het tijdperk van de revolutie; 2. de constitutionele beweging; 3. het tijdperk van het hedendaagse “handelsimperialisme”. **[135]** Een andere schrijver verdeelt de geschiedenis van de Engelse “wereldpolitiek” sinds 1870 in vier perioden: 1. de eerste Aziatische periode (de strijd tegen Ruslands expansie in Midden-Azië en naar Indië), 2. de Afrikaanse periode (± 1885-1902) van strijd met Frankrijk om de verdeling van Afrika (het Fajjoda-conflict van 1898 is bijna op oorlog uitgedraaid!); 3. de tweede Aziatische periode (verdrag met Japan tegen Rusland) en 4. de voornamelijk tegen Duitsland gerichte “Europese” periode **[136]** “De politieke voorpostengevechten worden op financiële bodem uitgevochten”, verklaarde de bankier Riesser reeds in 1905. Hij beschreef hoe het Franse financierskapitaal dat in Italië opereerde, een politiek bondgenootschap tussen beide landen voorbereidde, hoe er tussen Duitsland en Engeland strijd om Perzië ontstond, hoe alle Europese kapitalen vochten om de Chinese leningen enz. Dat is de levende werkelijkheid van de “ultra-imperialistische” vreedzame bondgenootschappen en hun onverbreekelijk verband met de gewoon-imperialistische conflicten!

Kautsky's verdoezelen van de fundamentele tegenstellingen van het imperialisme loopt onvermijdelijk uit op verbloemen van dit verschijnsel en blijft ook niet zonder uitwerking op 's schrijvers kritiek van de politieke hoedanigheden van het imperialisme. Het imperialisme is het tijdperk van financierskapitaal en monopolies die steeds streven naar heerschappij, en niet naar vrijheid. Over de hele linie, en onafhankelijk van het politieke stelsel zien wij als resultaat van dit streven, reactie en uiterste toespitsing van de tegenstellingen. Bijzonder intensief worden de nationale onderdrukking en het streven naar annexatie, d.w.z. naar het schenden van de nationale onafhankelijkheid (want annexatie is niets anders dan het schenden van de zelfbeschikking der naties). Hilferding heeft gelijk als hij het verband tussen het imperialisme en de verscherping van nationale onderdrukking vaststelt.

“In de nieuw ontsloten landen zelf”, schrijft hij, “verhoogt het geïmporteerde kapitalisme echter de tegenstellingen en lokt een steeds grotere tegenstand uit van de tot nationaal bewustzijn ontwaakte volkeren. Deze kan gemakkelijk uitgroeien tot gevaarlijke maatregelen tegen het vreemde kapitaal. De oude sociale verhoudingen worden geheel gerevolutioneerd, — de agrarische, duizenden jaren oude gebondenheid der “naties zonder geschiedenis” wordt verbroken; zijzelf worden betrokken in de kapitalistische maalstroom. Het kapitalisme zelf geeft de onderworpenen geleidelijk de middelen tot hun bevrijding in de hand. Het hoogste doel dat de Europese naties zich ooit stelden: het stichten van een nationale eenheidsstaat ten behoeve van economische en culturele vrijheid, wordt nu ook het hunne. Deze

onafhankelijkheidsbeweging bedreigt het Europese kapitaal juist in zijn meest waardevolle en veelbelovende uitbuitingsgebieden, en dit kan zijn heerschappij nog slechts door een voortdurende vermeerdering van zijn machtsmiddelen staande houden.”**[137]**

Hieraan moet men toevoegen dat het imperialisme niet alleen in de nieuw ontsloten landen, maar ook in de oude voert tot annexaties, tot versterking van de nationale onderdrukking, en dus ook tot verscherping van de tegenstand. Door te ontkennen dat het imperialisme de politieke reactie toespitst, versluiert Kautsky het uiterst actuele feit dat eenheid met de opportunisten in het tijdperk van het imperialisme onmogelijk is. Zijn bezwaren tegen annexaties giet hij in een vorm die voor de opportunisten het minst krenkend en het gemakkelijkst aanvaardbaar is. Hij wendt zich direct tot een Duits gehoor, maar verdoezelt niettemin juist het belangrijkste en actueelste, bvb. dat Elzas-Lotharingen door Duitsland geannexeerd is. Laten wij, om deze “afwijking in het denken” van Kautsky te kenschetsen, een voorbeeld noemen. Veronderstel dat een Japanner de annexatie van de Filippijnen door de Amerikanen veroordeelt. Zouden veel mensen dan geloven dat hij dit uit echte afkeer tegen annexatie doet, en niet omdat hij de Filippijnen graag zelf zou willen annexeren? En zijn de eerlijke motieven van zijn “strijd” tegen annexatie niet slechts geloofwaardig wanneer de Japanner opkomt tegen annexatie van Korea door Japan, wanneer hij voor Korea de vrijheid eist om zich van Japan af te scheiden?

Zowel Kautsky’s theoretische analyse van, als zijn economische en politieke kritiek op het imperialisme zijn geheel en al doordrongen van een met het marxisme absoluut onverenigbare geest die de meest fundamentele tegenstrijdigheden met de mantel der liefde bedekt en er naar streeft de in elkaar stortende eenheid met het opportunisme in de Europese arbeidersbeweging hoe dan ook te handhaven.

Noten:

[125] De Fabians waren leden van de reformistische, uiterst opportunistische “Fabian Society” die in Engeland door een groep burgerlijke intellectuelen was opgericht in 1884. Haar naam ontleende deze vereniging aan die van de Romeinse veldheer Fabius Cunctator (de talmer) die bekend was om zijn afwachtende tactiek en zijn ontwijken van beslissende gevechten. De “Fabian Society” vertegenwoordigde naar de woorden van Lenin “het meest typische standpunt van het opportunisme en de liberale arbeiderspolitiek”. De Fabians hielden het proletariaat af van de klassenstrijd en preekten de mogelijkheid van een vreedzame, geleidelijke overgang van het kapitalisme naar het socialisme door middel van hervormingen. Tijdens Wereldoorlog I stonden de Fabians op het standpunt van het sociaal-chauvinisme. Voor een karakteristiek van de Fabians, zie de werken van V.I. Lenin: “Voorwoord tot de Russische vertaling van de Brieven van F. Becker, Dietzgen, F. Engels, K. Marx en anderen aan F. A. Sorge en anderen”, “Het agrarisch program van de sociaaldemocratie in de Russische revolutie” en “Het Engelse pacifisme en de Engelse tegenzin tegen de theorie”. — (Red.)

[126] “Weltwirtschaftliches Archiv”, Band 11. S. 193.

[127] Geciteerd bij J. Patouillet, “L’impérialisme américain” Dijon 1904, p. 272.

[128] “Bulletin de l’institut International de Statistique” La Haye, T. XIX, p. 225.

[129] Kautsky, “Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund”, Nürnberg 1915, S. 72 en 70.

[130] “Finanzkapital”, S. 567.

[131] “Die Bank”, 1909, 11, S. 819 e.v.

[132] “Die Neue Zeit”, 30 april 1915. S. 144.

[133] Lenin bedoelt hier het zogenaamde “Slotprotocol” dat op 7 september 1901 na de onderdrukking van de “Boksersopstand”, door de imperialistische staten (Engeland, Oostenrijk-Hongarije, België, Frankrijk, Duitsland, Italië, Japan, Rusland, Nederland, Spanje

en de Verenigde Staten van Amerika) werd ondertekend met China. (Red.)

[134] De “Boksersopstand” (1899-1901) van het Chinese volk tegen de heerschappij van de buitenlandse imperialisten, die wreed onderdrukt werd door een gemeenschappelijke strafexpeditie van de imperialistische mogendheden onder bevel van de Duitse generaal Waldersee, waarna het land een enorme contributie moest betalen en uiteindelijk tot een halfkolonie van het buitenlandse imperialisme werd. — (Red.)

[135] David Jayne Hill, „A History of the Diplomacy in the international development of Europe”, deel I p. X.

[136] Schilder, c. S. 178.

[137] “Finanzkapital”, S. 487.

X. De plaats van het imperialisme in de geschiedenis

Wij hebben gezien dat het imperialisme economisch niets anders is dan monopolistisch kapitalisme. Dit bepaalt reeds de plaats van het imperialisme in de geschiedenis, want het monopolisme dat zich op de bodem van vrije concurrentie en uit vrije concurrentie ontwikkelt, vormt een brug tussen het kapitalisme en een hogere sociaal-economische formatie. Het is noodzakelijk de aandacht vooral te vestigen op de vier belangrijkste gedaanten van het monopolisme (voornaamste verschijnselen van het monopolistische kapitalisme) — die het betreffende tijdperk kentekenen.

1. — De monopolies kwamen voort uit de productieconcentratie, toen deze een zeer hoge trap van ontwikkeling bereikt had. Dat zijn de monopolistische verbonden van kapitalisten, de kartels, syndicaten en trusts. Wij hebben gezien welke reusachtige rol zij spelen in het moderne bedrijfsleven. Tegen het begin van de 20e eeuw kregen zij de overhand in de vooraanstaande landen. Terwijl het in landen met hoge beschermende rechten als Duitsland en Amerika, het eerst tot vorming van kartels kwam, deed zich in Engeland met zijn vrijhandelssysteem reeds kort daarop hetzelfde fundamentele verschijnsel voor: uit de concentratie van de productie ontstonden ook daar monopolies.

2. — De monopolies leidden — vooral in de sterk gekartelleerde kolen- en ijzerindustrie — tot steeds intensievere jacht op belangrijke grondstoffenbronnen. Het monopolistisch bezit van de belangrijkste dezer bronnen deed de macht van het grootkapitaal in geweldige mate toenemen en verscherpte de tegenstellingen tussen de kartels en de overige industries

3. — De monopolies ontstonden uit de banken, die van bescheiden bemiddelaars tot monopolisten op financieel gebied werden. De drie of vijf grootste banken in elk vooraanstaand kapitalistisch land bebden een “personele unie” van industrie- en bankkapitaal tot stand gebracht en het beheer van miljarden en miljarden (het merendeel van ‘s lands kapitalen en geldinkomsten) in hun handen geconcentreerd. De financiersoligarchie die alle economische en politieke instellingen van de moderne burgerlijke maatschappij met duizenden grijparmen van zich afhankelijk maakt, is de meest plastische verschijningsvorm van dit monopolisme.

4. — Het monopolisme ontsproot aan het kolonialisme. Bij de talrijke “oude” motieven van de koloniale politiek voegde het financierskapitaal nog de strijd om de grondstoffen- bronnen, om de kapitaalbeleggingen, om de “invloedssferen” (d.w.z. sferen voor winstgevende zaakjes, concessies, monopolistische winsten enz.) en tenslotte om de uitbreiding van het exploitatiegebied in het algemeen. Toen bvb. de Europese mogendheden, zoals in 1876, pas 10 procent van Afrika gekoloniseerd hadden, kon het kolonialisme zich nog op de niet-monopolistische wijze van “grijp maar wat je wilt” ontwikkelen. Maar toen 90 procent van Afrika in bezit genomen was (omstreeks 1900), toen de hele wereld verdeeld bleek, begon noodzakelijkerwijze het tijdperk van het koloniale monopolies van een uiterst toegespitste strijd om de verdeling en de herverdeling van de wereld.

Dat het monopolisme alle tegenstellingen van het kapitalisme heeft verscherpt is algemeen bekend. De prijsstijgingen en de tirannie van de kartels bewijzen dit voldoende. Deze toespitsing van de tegenstellingen is de machtigste drijfkracht in de historische overgangperiode die begon toen het wereldfinancierskapitaal definitief had overwonnen.

Het monopolisme en de oligarchie, het streven naar heerschappij (in plaats van naar vrijheid), de uitbuiting van een steeds groter aantal kleine of zwakke naties door een handvol rijkste en machtigste naties — zijn de typische verschijnselen die ons nopen, het imperialisme als parasitair of ver- rottend kapitalisme te definiëren. Steeds duidelijker treedt aan de dag dat het imperialisme de tendentie heeft “renteniersstaten”, woekerstaten te doen ontstaan, waar de bourgeoisie steeds meer van kapitaalexport en “knippen van coupons” leeft. Nu moet men niet denken, dat deze tendens tot ontbinding de snelle groei van het kapitalisme uitsluit: neen, bepaalde takken van industries bepaalde lagen van de bourgeoisie, bepaalde landen tonen

onder het imperialisme in meerdere of mindere mate nu eens deze, dan weer gene tendens. Over het geheel genomen, groeit het kapitalisme oneindig veel sneller en ongelijkmatiger dan vroeger. Deze ongelijkmatigheid komt o.a. ook tot uitdrukking in het verval van de aan kapitaal rijkste landen (Engeland).

Riesser, de auteur van een werk over de grote Duitse banken, schrijft met betrekking tot de snelle economische ontwikkeling van Duitsland:

“De niet bepaald langzame vooruitgang in de vorige Periode (1848-1870) verhoudt zich tot de snelheid waarmee de hele Duitse economie en met haar het Duitse bankwezen in de huidige periode (1870-1905) vooruit kwam als het tempo van de postkoets in het Heilige Roomse Rijk, tot de vliegende snelheid van de moderne auto die... eveneens dikwijls zowel de onschuldige voetganger als de inzittenden zelf in gevaar brengt.”

Op zijn beurt heeft dit ongewoon snel opgekomen financierskapitaal, juist omdat het zo snel is gegroeid, er niets op tegen, over te gaan tot een “rustiger” genot van koloniën die het — niet altijd op vreedzame wijze — de rijkere naties ZOU kunnen ontnemen. In de Verenigde Staten ging de economische ontwikkeling de laatste decennia nog sneller dan in Duitsland, en juist daarom traden de parasitaire trekken van het nieuwste Amerikaanse kapitalisme bijzonder duidelijk aan het licht. Anderzijds toont het vergelijken van bvb. de republikeinse Amerikaanse bourgeoisie met de monarchistische Japanse of Duitse, dat zelfs fundamentele politieke verschillen onder het imperialisme hun betekenis groten- deels verliezen — niet omdat ze op zichzelf onbelangrijk zouden zijn, maar omdat het zowel in deze als gene landen een bourgeoisie betreft die duidelijk kentekenen van parasitisme vertoont.

Wanneer de kapitalisten in een van de vele takken van industrie, in een van de vele landen enz. hoge monopolistische winst maken, krijgen zij economisch de mogelijkheid, sommige arbeiderslagen en zelfs een vrij grote minderheid van de arbeiders tijdelijk om te kopen, naar hun zijde over te halen en tegen alle andere arbeiders uit te spelen. Dit streven wordt versterkt door het felle antagonisme dat de verdeling van de wereld tussen de imperialistische naties doet ontstaan. Zo ontstaat het verbond van imperialisme en opportunisme, dat in Engeland het eerst en het duidelijkst te voorschijn trad, omdat sommige imperialistische ontwikkelingstrekken zich hier veel eerder voordeden dan in andere landen. Schrijvers als L. Martov doen hun best zich van het thans bijzonder in het oog lopende verband tussen het imperialisme en het opportunisme in de arbeidersbeweging af te maken met behulp van “officieel optimistische” schijnargumenten (in de geest van Kautsky en Huysmans). Zij beweren dat de tegenstanders van het kapitalisme geen kans zouden hebben, indien juist het moderne kapitalisme tot versterking van het opportunisme leidde, of indien juist de best betaalde arbeiders een neiging tot opportunisme vertoonden enz. Men moet zich omtrent de betekenis van zulk “optimisme” niet laten misleiden. Dit is optimisme ten opzichte van het opportunisme; dit is optimisme dat dient om het opportunisme te dekken. In werkelijkheid is de bijzonder snelle en afkeerwekkende ontwikkeling van het opportunisme allerminst een waarborg voor zijn duurzame overwinning. De snelle ontwikkeling van een afkeerwekkend abces kan ook slechts het openbreken en daarmee de genezing van het organisme verhaasten. Het gevaarlijkst in dit opzicht zijn de mensen die niet willen begrijpen, dat de strijd tegen het imperialisme een lege en leugenachtige frase is, indien hij niet onverbreekelijk is verbonden met de strijd tegen het opportunisme.

Uit alles wat hierboven over het economische wezen van het imperialisme is gezegd, volgt dat wij dit moeten determineren als overgangskapitalisme, of juister als stervend kapitalisme. Buitengewoon leerzaam in dit opzicht is dat de burgerlijke economen die het nieuwste kapitalisme beschrijven, bij voorkeur woorden gebruiken als “verstrengeling”, “vrij van geïsoleerdheid” enz., de banken zijn “instellingen die naar taak en ontwikkeling geen zuiver privaat economisch karakter dragen, maar steeds meer uitgroeien boven de sfeer van zuiver

privaatrechtelijke reglementering”. En dezelfde Riesser aan wie de laatste woorden zijn ontleend, verklaart met het ernstigste gezicht van de wereld, dat de “voorspelling” van het marxisme over de “vermaatschappelijking” zich “niet heeft verwerkelijk”!

Wat betekent dit woordje “verstrengeling”? Het raakt slechts het meest spectaculaire trekje van het proces dat zich aan ons voordoet. Het toont dat de waarnemer de bomen opsomt, zonder het bos te zien. Het tekent slaafs de uiterlijkheden, het toevallige en chaotische na. Het ontmaskert de waarnemer als iemand die gebukt gaat onder de last van het onverwerkte materiaal, waarvan hij de zin noch de betekenis begrijpt. “Toevallig verstrengeld” zijn het aandelenbezit en de particuliere eigendomsverhoudingen. Maar dat wat aan deze verstrengeling te gronde ligt — dat wat haar doet ontstaan — zijn de veranderende maatschappelijke productieverhoudingen. Wanneer een groot bedrijf tot een reuzenonderneming wordt en planmatig, aan de hand van nauwkeurig geanalyseerde massa’s gegevens, de toevoer organiseert van de grondstoffen die het nodig heeft om twee derden of driekwart van een bevolking van tientallen miljoenen te kunnen voorzien; wanneer het transport van deze grondstoffen naar de — soms honderden en duizenden kilometers van elkaar liggende — voor de productie gunstigste punten wordt georganiseerd; wanneer vanuit één centrum de opeenvolgende bewerkingen van deze grondstoffen worden geregeld, tot en met de productie van een reeks uiteenlopende fabriekaten; wanneer de verdeling van deze producten onder honderden miljoenen verbruikers volgens één plan geschiedt (de afzet van petroleum in Amerika en Duitsland door de Amerikaanse “Standard Oil” trust), dan is het duidelijk, dat wij met vermaatschappelijking van de productie te doen hebben, en geenszins domweg met een “verstrengeling”. Dan is het ook duidelijk dat de privat economische en de particuliere eigendomsverhoudingen nog slechts een bolster zijn, die niet meer overeenkomt met de inhoud en die onvermijdelijk in ontbinding moet overgaan, indien de ontbolstering kunstmatig wordt tegengehouden. Deze bolster kan betrekkelijk lang in staat van ontbinding blijven verkeren (indien de genezing van het opportunistische abces zich in het ergste geval voortsleept), maar zal toch onvermijdelijk wegvallen.

Schulze-Gävernitz, de geestdriftige voorstander van het Duitse imperialisme, roept uit: “Nu de leiding van de Duitse bankwereld in laatste instantie aan een dozijn mannen is toevertrouwd, zijn hun activiteiten heden reeds van meer belang voor het volkswelzijn dan die van de meeste staatsministers” (de ‘verstrengeling’ van bankiers, ministers, groot-industriëlen en renteniers is hier wijselijk vergeten...) “Stellen wij ons voor, dat de bedoelde ontwikkelingstendenzen zich tot het einde toe doen gelden: het geldkapitaal van de naties is in de banken verenigd, deze zelf zijn in een kartel verbonden, het belegde kapitaal van de natie is in de vorm van effecten gegoten. Dan is het geniale woord van Saint-Simon verwerkelijk: de huidige anarchie in de productie, die ontspringt uit het feit, dat de economische betrekkingen zich zonder centrale leiding ontwikkelen, moet dan plaats maken voor een georganiseerde productie. Er zullen geen geïsoleerde ondernemers meer zijn, die onafhankelijk van elkaar, zonder kennis van de economische behoeften van de mensen, vorm en omvang van de productie bepalen; dit zal de taak van een maatschappelijke instelling worden. Een centraal bestuurslichaam dat het grote gebied van de sociale economie van een hoger standpunt zal kunnen overzien, zal de economie ten dienste van het geheel leiden; het zal de productiemiddelen aan de meest geschikte handen toevertrouwen en vooral zorgdragen voor een voortdurende harmonie tussen productie en consumptie. Er zijn reeds instellingen die het organiseren van de economische bedrijvigheid in de sfeer van hun werkzaamheden hebben betrokken: de banken. De verwerkelijk van deze woorden ligt nog in het verschiet, maar wij bevinden ons toch op weg daarheen... een marxisme, anders en toch alleen in de vorm anders, dan Marx het zich heeft gedacht.”**[138]**

Werkelijk: een fraaie “weerlegging” van Marx, waarbij een stap achteruit wordt gedaan van Marx’ exacte wetenschappelijke analyse tot de voorspelling van Saint-Simon, die weliswaar geniaal, maar toch slechts een gissing was.

Noten:

[138] Schulze-Gävernitz, “Grundriss der Sozialökonomik”, S. 146.